

tarafından
TÜSTAV'a
...miştir

BİLİM ve SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

NİSAN 1982

100 TL

16

ÇOCUK
ÖZEL
SAYISI

TÜSTAV

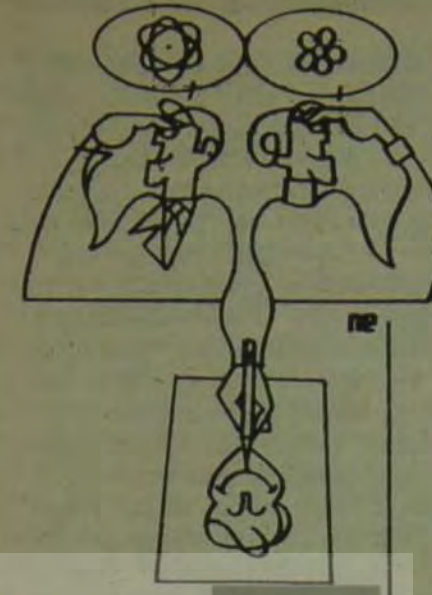
Kapak Düzeni: Rustu ERATA

Sahibi: A. Naki ONER • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cemil TURAN • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Adres: Emek İşhanı (Gökdelen) Kat: 13 No: 1300 Kızılay-Ankara • Baskı: Ankara Basım Sanayi • İlan koşulları: Arka kapak 50.000 (R), 24.000 TL (S.B), İç Sayfalar: Tam sayfa 20.000 TL, 1/2 Sayfa 10.000, 1/4 sayfa 5.000 TL

DAĞITIM: ANKARA: ORNEK DAĞITIM Zafar Meydanı, Adil Han K.11 No: 125/9 Yenisehir. GERÇEK DAĞITIM: Rüzgarlı Sk. Ulus. İSTANBUL: ORNEK DAĞITIM Şehzadebaşı Cad. Aslantaş Çarşısı No: 521 Vezneciler, İZMİR: ORNEK DAĞITIM: Cumhuriyet Bulvarı, Konak İşhanı, 16/701 Konak. DOĞU ANADOLU: Barış Kitabevi Van

ABONE KOŞULLARI: Yurtiçi: Yıllık 1000 TL, Altı aylık 500 TL. Yurtdışı: Yıllık 54 DM, Altı aylık 30 DM. 5 adetten az isteklerde her dergi için 100 TL'lik posta pulu gönderilmesi yeterlidir.

ÖZEL SAYILAR VE TİRAJDA ADIMLAR	3	BİLİM VE SANAT
TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKKI	4	Nihat AKSOY
NASIL BİR ANAYASA?	12	Nevzat HELVACI
ÇOCUKLARLA	15	Jülide GÜLİZAR
ÇOCUK SORUNLARI	16	Ergin ATASÜ
ÇOCUK EDEBİYATI	20	Sezai KAYNAK
BU SİLAHLANMA YARIŞI NEDEN?	22	Füsun TAYANÇ
ÇOCUKLAR BİZİM ÇOCUKLARIMIZ	24	Çağlar KIRÇAK
TÜRKİYE'DE TEKELLEŞME	26	Gürel TÜZÜN
GÖÇMEN KUŞAKLAR SORUNUNA KUŞBAKIŞI	30	Murat GENÇOSMAN
SÖZDEBİLİME KATKI	32	Nazif TEPEDELENLİOĞLU
UNİVERSİTEYE GİREMEYİŞ SINAVLARI	35	Hüray CANER
BİLİMSEL DÜŞÜNCE VE BOŞ İNANÇLAR	37	Osman GÜREL
27 Mart Dünya Tiyatro Günü DÜNYADA GÜN BİZDE AKŞAM MI?	41	
Uluslararası Tiyatro Enstitüsü Türkiye Milli Merkezi İlgilileriyle Soruşturma ve Yanıtlar	42	İrfan ŞAHİNBAŞ Sevda ŞENER Adalet AĞAOĞLU
TİYATRO SORUNLARI ÜSTÜNE YAZILAR VE SÖYLEŞİLER	46	Ayşegül YÜKSEL Metin AND Rutkay AZİZ Yücel ERTEN
FELSEFE YAZILARI	50	Mehmet KÖK
SATRAŇÇ	51	Emrehan HALICI
KARİKATÜRLER		Nezih DANYAL Mustafa OKAN

ÖZEL SAYILAR VE TİRAJDA ADIMLAR

BİLİM ve Sanat'ın, ikinci yayın yılına başlarken sunuş yazımızda okuyucularımıza şöyle demiştik: "Yeni yılda kapak düzenimizde olduğu gibi bazı biçimsel yeniliklerin yanısıra dergide yer verilen konularda da yeni çeşitlilikler sağlamak istiyoruz. Özel konu ağırlıklarına sahip sayılarımızı geliştirerek, bunu daha çok sayıda gerçekleştirmek arzusundayız..." Okuyucularımıza yaptığımız bu duyuruyu izleyen Şubat ve Mart sayılarında 'ulusal değerlerimiz' ve 'kadın sorunu' gibi özel konu ağırlıklarının gördüğü ilgi ve uyandırdığı yankı kuvaç verici düzeylerde olmuştur. Özellikle üç büyük kentten Mart sayımızla ilgili ek talepler karşılanamamıştır. Bunun sonucu olarak, Bilim ve Sanat elinizdeki bu sayıyla önemli bir tiraj sıçramasını gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Bu sevinç verici gelişmede, okuyucularımızın, bilim ve sanat çevrelerinin artan ilgi ve duyarlıklarının yanısıra, ÖRNEK DAĞITIM Şirketi ilgililerinin örnek ticari anlayışlarının sahip olduğu payı da teşekkürle anmak istiyoruz.

Bu arada, birinci ve ikinci sayılarımızda olduğu gibi mevcudu tükenen sayılarımızla ilgili istekleri karşılayamadığımız için üzgünüz. Cilt ve cilt kapağı için ayırdığımız belli adetteki sayılarımızı ise tek tek isteklerle eritmeden ciltletmek ve sunmak arzusundayız. Bu konudaki hazırlıklarımız tamamlanmak üzeredir.

Bu sayımızın ağırlıklı konusu çocuk sorunudur. Türkiye gibi hızla büyüyen ve genç bir topluma sahip bir ülkede çocuk sorununun sahip olduğu önem, kuşkusuz, toplumsal gündemin ilk sıralarında yer almak gerekir. Hangi toplumsal yapı içinde olursa olsun çocuklar toplumun gerçek yarınlarnı oluşturmaktadır. Yarın, bugünün temel toplumsal sorunları ve farklılaşmaları içinde beslenen ve biçimlenen 'küçük' insanlarıyla oluşacaktır. Bu sayımızda konu ile ilgili olarak yer alan yazılar soruna bu açıdan bakışlar getirmek amacını taşımaktadır.

Yeri gelmişken özel konu ağırlıklılarıyla ilgili yaklaşımımıza kısaca değinmek istiyoruz. Bilim ve Sanat özel ağırlıklarda ele alınan konuları, o sayıda çözmek iddiasında ya da "bu konu işlem görmüştür" kolaycılığında olmak istememiştir; istememektedir. Denilebilir ki amaç, ele alınan konuların çözümlenmesine çağdaş bilimsel tartışma anlayışını çağırmasıdır. Doğrular ve gerçekler, böyle bir anlayış zenginliği ile ve sürekli toplumsal yaşam içinde sağlana sağlana etkinlik ve canlılıklarını duyururlar. Onun için de ele alınan konuların, Bilim ve Sanat'ın yayın yaşamında sürekli özümlemesi gerekli önemlere sahip olduklarını vurgulamak istiyoruz.

Bu sayımızda çocuk sorununun yanısıra, gerek 27 Mart Dünya Tiyatro günü dolayısıyla, gerekse tiyatro ve sinema ile ilgili yasa tasarısı çalışmalarının söz konusu edildiği güncel gelişmeler ışığında bu konuya da özel bir ağırlık vermek istedik. Bir yandan Uluslararası Tiyatro Enstitüsü Türkiye Milli Merkezi İcra Komitesi üyelerine yönelik sorular ve gelen yanıtlarla somut perspektif getiren bir bölüm, öte yandan söyleşiler ve yazılarla önemli boyutlar getiren ikinci bir bölüm halinde bu konuya gerekli işlevi göreceğine inandığımız biçimde girmeyi amaçladık. Bu çabayı önümüzdeki sayılarda da sürdürmek arzusundayız.

Bu arada sizlere satranç sayfamızın düzenleyicisi Emrehan Halıcı'nın Gençlik ve Spor Bakanlığı Satranç Kurulu Genel Sekreterliğine getirildiğini duyurmak istiyoruz. Son derece yapıcı bir düşünce sporu olarak nitelendirilebilecek olan satranç oyununun ülkemizde de yaygınlaştırılması çabaları açısından bu girişimi olumlu bulduğumuzu belirtirken, Emrehan Halıcı arkadaşımızı kutluyor, çalışmalarında başarılar diliyoruz...

BİLİM
SANAT

TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKKI

Nihat AKSOY

Eğitim olgusunun ortaya çıkışı ile 'eğitim hakkı'nın kazanılması farklı zamanlara rastlar. Eğitim, bir bakıma insanlığın ortaya çıkışı ile birlikte var olagelmıştır. İlk insanın avlanmayı, korunmayı büyüklerinden öğrenmesi bir çeşit eğitimidir. Zamanla sınıflaşan toplumda, egemenlerle tebânın eğitimi de farklılaşmıştır. Egemenler yönetmeyi, tebâ yönetilmeyi öğrenmiştir. Egemenin hükmetme gücü eğitimle gelişirken, emekçinin itaat ve üretme yeteneğini eğitimle geliştirmesi sınıflı toplumun bir ürünüdür. Bu tür eğitim egemen için hak olabilir, ama emekçiler için bir yükümlülüktür. Bu yükümlülüğün biçimi egemen tarafından kararlaştırılır. Bu tür eğitim çoğu kez insan doğasına da ters düşür.

Eğitimin, yığınların hakkı olarak kabul ettirilmesi kolay olmamıştır. Ülkelerin anayasalarına eğitimin bir hak olarak yazılmaya başlanması 1789 Fransız Burjuva Devrimi ile gerçekleşmiştir. Diğer toplumlarda da benzer değişimlerden sonra eğitim hakkı bir insanlık hakkı olarak benimsenmiştir. Ülkemizde ise zorunluluk olarak girmesi 1876 Anayasası ile, hak olarak benimsenmesi ise 1913 tarihli geçici ilköğretim yasası ile olmuştur.

Eğitimin, anayasalara, vatandaş için hak, devlet için ödev olarak yazılması bu hakkın kullanılabilirliğine anlamına gelmez. Egemen sınıf için maliyeti son derece yüksek olan bu hakkın kullanılması için gerekli yatırımlar uzun

mücadeleler sonunda yapılmıştır. Dünyanın pek çok ülkesinde ilköğretim bile hala gerçekleşmiş değildir. Egemen sınıf bu hakkı yasal olarak kabul etmek zorunda kaldığında onu en ucuza maaleme ve içeriğini kendi çıkarı doğrultusunda çarpıtmayı elden bırakmamıştır. Yaratılan olağanüstü durumlarla savaş, ekonomik kriz vb. ertelemeyi, niteliğini düşürmeyi başardığı olmuştur. Kendi sınıfsal çıkarlarını kutsallaştırmak için devletin çıkarları olarak sunmayı ve yarattığı değer yargılarını eğitim konusu yaparak toplumu koşullandırmanın yolunu bulmuştur. Bu çabalar hiçbir zaman eğitimin, egemenin pür iradesi doğrultusunda olup bittiğini göstermez. Eğitim, halk yığınlarının ve aydınların çabalarıyla hak olma özelliğini sürdürmüş ve vazgeçilmez duruma gelmiştir.

Eğitim hakkı nedir?

Bu soruyu bir cümleyle yanıtlamak olanaksız. Ancak, birkaç satırla temel boyutları ortaya konabilir. Buna göre:

- Eğitim hakkı, toplumsal, ekonomik, siyasal, sağlık ve zihinsel durumları ne olursa olsun tüm insanların hakkıdır.
- Eğitim hakkının devlet eliyle kullanılabilmesi esastır.
- Eğitim hakkı, sağlık ve zihinsel özürleri olanlara ve kimsesiz çocuklara özel önlemlerle kullanılır.
- Eğitim hakkı, sağlık koşulları elverişli koşullarda sağlanır. Eğitim insan sağlığını geliştirme için bir araçtır.
- Eğitim hakkı, iyi yetişmiş öğretmenler ve uzmanlar eliyle kullanılır.
- Eğitim hakkı çağdaş programlarla sağlanır.
- Eğitim hakkı, hiçbir ad altında din, dil ırk ve inanç ayrımını içermez.
- Eğitim hakkı anadille sağlanır, yabancı dil yardımcı olabilir.
- Eğitim hakkı, öğrencilerin katılımıyla yaratılan demokratik bir ortamda sağlanır.
- Eğitim hakkı, eğitilene iş ve mesleğe hazırlar.

Eğitim hakkını bu boyutla-

ryla ele alınca pahalı ve teknik bir hizmet olmaktadır. Temel bir hak olarak kazanılması da bu özelliklerinden ileri gelmektedir.

Siyasal haklarda, insan bilimlerinde, teknolojiye ortaya çıkan hızlı gelişmeler, eğitim sistemlerini de durmadan etkilemektedir. İlk ortaya çıktığında üç-beş yıllık okuma-yazma öğretimiyle yetinilen temel eğitimin bugün hem süresi uzamış, hem özü gelişmiştir. Bugün "beşikten mezara eğitim" parolası tüm toplumlara yayılmış, uluslararası örgütlenmelere de konu olmuştur. Anahtar eğitim, beslenme eğitimi, eğitimde psikolojik hizmetler, laboratuvar çalışmaları, özürliülerin, üstün ve az yeteneklilerin özel eğitimi gibi konular eğitimin maliyetini durmadan artırmaktadır. Bu nedenle eğitim hakkının gerçek anlamda kullanılabilmesi büyük incelikler istemektedir. Zaman zaman ortaya atılan okuma-yazma seferberlikleri az gelişmiş ülkelerin yöneticilerinin ayıplarını örtmeye artık yetmemektedir. Ülkemizde 1961 Anayasası ile sağlanması devlete en önemli ödevlerden birisi olarak yüklenen eğitim hakkının evrimini gözden geçirmekte yarar var.

II. TÜRKİYE'DE EĞİTİM HAKKI'NIN EVRİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yy. başlarına kadar eğitim hakkından söz etmek olanaksızdır. Kuşkusuz, her dönemin kendine özgü eğitim kurumu vardır. Klasik Osmanlı Dönemi eğitim kurumlarını şöyle toparlayabiliriz: (1) Halkın, çocuklarına din ve ahlak eğitimi verdirmek için kurduğu ve sarıklı hocaların, yiyecek ve para karşılığı ders okuttuğu mahalle mektepleri (2) Cami, mescit, tekke, zaviye, kilise gibi, yetişkinlerin din ve ahlak eğitimi gördüğü yerler (3) Mahalle mekteplerinden elenerek gelen çocuk ve gençlerin din görevlisi ve ulema olarak yetiştiği medreseler. Bunların büyük merkezlerde gelişmiş olanları padişah ve saray çevresince kurulan külliyelerdir. Çoğunlukla vakıflara bağlanmıştır (4) Saray içinde kurulup padişahın yakın gözetimi altında, devletin yüksek görevlerine eleman yetiştiren Enderun. (5) Padişaha bağlı askeryetiştiren Yeniçeri Ocakları. (6) Loncalar gibi meslek eğitimi bu arada ahlak eğitimi yapan işyerleri.

XVIII. yy. sonlarına doğru sa-

ne Osmanlı Ordusunu ıslah etmek üzere yabancı subayların gözetiminde kurulan askeri okulların a macı, yaygın olarak eğitim hakkını kullanılmak değildi. İleri savaş tekniğini ve düzenini öğreten bu kurumların, çağdaş teknolojiyi tanıtmak ve genel eğitim kurumlarını geliştirmek açısından yararlı deneyler sağladığı kayda değer bir noktadır. Yurt dışına giden sivil ve asker gençler, Avrupa'da eğitimin bir hak olduğunu görmüşlerdir. Halktan bir istek gelmediği halde bu aydınların devleti ıslah etme çabaları içinde eğitim ku-

rumlarının çağdaşlaştırılması ve yaygınlaştırılması da vardır.

Batı'da eğitim gören aydınların etkisinde kalan padişah II. Mahmut'un 1824 yılında yayınladığı bir buyruk (ferman), tüm erkek çocukların sıbyan mekteplerine (ilkel yapıda bir ilkokul) devam etmeden işyerlerine alınmayacağını belirtiyordu. Bu buyruk yalnız İstanbul ve çevresini kapsar. Eğitimin niteliği dinseldir. Bu arada yaşamla ilgili bazı faydalı bilgiler de verilebilecekti. Buyruğun, bu konuda ilk belge olmaktan başka bir etkisi olma-

Batıya öykünme de olsa önemli bir adımdır. Kamu yönetiminde merkezleşme eğitim görevini de kapsamıştır. Saffet Paşanın gayretleriyle düzenlenen 1869 tarihli Genel Eğitim Tüzüğü (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) eğitim örgütümüzün genel yasası niteliğindedir. Nizamnamede eğitim sisteminin yapısı, öğretim kademeleri ve her kademe için öğretmenlerin nasıl yetiştirileceği belirtilmiştir. Programlarda yer alması gereken ilkeler ve dersler de belirtilmiştir. Nizamname büyük ölçüde Fransa eğitim sisteminin etkisi altındadır. İlköğretim gene halkın mali desteğine terkedilmiştir. Yukarıdan indirilmiş kurallar gene hak değil yükümlülük olarak saptanmıştır. Halkın çağdaş istemi yoktur. Sonuç olarak, Nizamnamede saptanan kurallar, gerekli olanaklar yaratılmadığı ve halk yığınlarınınca benimsenip savunulmadığı için yaşam kazanamamıştır. Nizamnameyi hizmetin örgütlenmesi yönünden tamamlayan kurallar 1870 tarihli **İdare Tüzüğü**nde yer almış, ancak merkezi bir denetim olmadığı için taşra yönetimince çağdaş eğitim kurumları kurulup geliştirilememiştir. Geleneksel okul varlığını sürdürmüştür.

1876 tarihli I. Meşrutiyet Anayasası (Kanun-u Esasi)nin 15,110 ve 114. maddeleri eğitim işlerini düzenlemektedir. 15. maddede yasalar çerçevesinde eğitimin serbestliği, 16. maddede eğitim ve öğretimin devletin gözetim ve denetiminde olduğunu, ulusal birliği bozmamak koşuluyla din eğitiminin serbest olduğunu, 110. madde il genel meclislerinin eğitim görevlerini, 114. maddede ise temel eğitimin zorunlu olduğunu kurala bağlamaktadır. Eğitim bir vafadaşlık yükümlülüğü olarak getirildiği halde devlet bunu bir hak olarak benimseyip gerçekleştirme konusunda görev üstlenmemektedir. Eğitimin yükü gene vatandaşlara kalmıştır.

Söz konusu Anayasa'nın bazı maddeleri II. Meşrutiyet döneminde değiştirildiği halde eğitimle ilgili bir değişiklik olmamıştır. Bu dönemde hazırlanan **Eğitim Genel Yasası Tasarısı** (Maarif-i Umumiye Kanun Layihası) siyasi yaşamdaki karışıklıkların arasında kaynayıp gitmiş ve yasalaşamamıştır. Bu tasarının temel eğitimle ilgili bölümü **Geçici İlköğretim Yasası** (Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati) olarak yürürlüğe konmuş ve 1961 yılına

kadar da yürürlükte kalmıştır. Bu geçici yasa Türkiye Tarihinde ilk kez zorunlu ve parasız eğitimi kabul etmiştir. Fransız Devriminden yuzondört yıl sonra bu hak sadece parasızlık ilkesini getirebilmekle önemli bir adımdır. Osmanlı Aydınlarının II. Meşrutiyet döneminde, çok yaratıcı olmasalar bile, Batı kültürünü tanımış olduklarını bu yasadaki anılatırız.

Geçici İlköğretim Yasası zengin bir tartışma ortamının ürünüdür. Yasanın I. maddesi ilköğretimin zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğunu, 2. maddesi özel kurumlarda da ilköğretim olabileceğini (devletin denetiminde) ve özürli olanlar için özel önlemler alınacağını kurala bağlamıştır. Yasa öğretmenlik mesleğini düzenlemiş ve öğretmenlerin devletçe nasıl yetiştirileceğini belirlemiştir. Öğretim üç aşama, altı yıl olarak düzenlenmiştir. Yasa bir bütün olarak bakıldığında laikliği benimsemiştir.

1924 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) nun 80 ve 87. maddeleri eğitim ödevini düzenlemektedir. 80. madde, devletin gözetim ve denetiminde eğitimin serbest olduğunu, 87. madde ilköğretimin tüm vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğunu kurala bağlamıştır. Böylece Geçici İlköğretim

kurulması, yabancı ülkelerden ders araçları alınması vb. girişimler bu yıllarda başlamış ve en azından ilerisi için bir birikim ortamı hazırlanmıştır. Ne yazık ki, bu dönem 1929 yılı başlarında duraklamıştır. Hem siyasal ve ekonomik bunalım, hem Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin ölümü, hem de öğretmenler üzerindeki siyasal baskılar bir duraklama dönemi başlatmıştır. Bu dönem 1935'lere kadar sürecektir.

Bu süre içerisinde eğitime kaynak bulmak güçlüğü ile karşılaşmış ve bazı yasal önlemler alınmıştır. Bunlardan birisi Maarif Vergisi Kanunu'dur. Bu kanun, daha çok devlet memurlarının aylıklarına ve devlete işi düşen, para cezası alan vatandaşlara yüklenmiş bir vergidir. Gene bu dönemde hızla öğretmen yetiştirmek üzere özel idare bütçelerine beş yıl süre için yüzde on ödenek konmuştur. Örneğin önce İlköğretim okulu binası olarak yapılan Gazi Eğitim Enstitüsü binası, Ankara ve çevresi illerinin bütçelerine konan ve eğitim tarihine "Maarif Onluğu" adıyla geçen bu vergilerle yapılmıştır. Bu dönemde orta dereceli okulların ve yüksek okulların paralı olduğunu belirtelim. Mustafa Necati Dönemi olarak tarihe geçen bu dönem, bir kısım vatandaşlara getirdiği yükümlülüklerle karşın bir atılım dönemidir. Eğitimin öteki kesimleri için de bu atılım görülebilir. Örneğin, ülkemiz bilim ve kültürüne büyük hizmeti geçen pek çok aydınımız bu dönemde öğrenime yurtdışına gönderilmiştir. Üniversite Reformu yalnız Yahudi profesörlerin değil, biraz da bu dönemde lise öğretmeni yetiştirilmek üzere yurtdışına gönderilen gençlerin eseridir.

Mustafa Necati Döneminin bıraktığı deneyimler, 1935-1946 yılları arasında kapsayan Köy Enstitüleri döneminde değerlendirilmiştir. Köy Eğitim Kanunu, öğretmen gönderilecek kadar nüfusu olmayan köylere, köy gençlerinden birisini öğretmen olarak yetiştirip göndermeyi öngörüyordu. 1940 yılında yürürlüğe giren Köy Enstitüleri Kanunu ise, köy ilkokullarını bitiren çocukları alıp, öğretmen ve köye yararlı meslek erbabı olarak yetiştirip görevlendirmeyi öngörüyordu. 1942 yılında yürürlüğe giren Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu da köy öğretmen ve öğretmenlerinin hem okul çağındaki çocukları hem

muştur. Toplumdan destek görmemiştir. Aydınların bir özlemini dile getirebilmiştir. Devlete de hiçbir yükümlülük getirmemiştir.

1838 yılında eğitim düzenini görüşmek üzere toplanan bir kurul yerel olanaklarla yürütülen temel eğitimin (sıbyan mektepleri ile) yetersiz hocalarca yürütüldüğünü ilk iş olarak devletçe yeterli öğretmenlerin yetiştirilmesi gerektiğini, öğretimin sınıflara bölünerek her sınıfta birbirine dayalı öğretimin yapılmasını, fakir çocukların eğitilmesi için önlem alınmasını, toplulukların kendi dilleri ile öğretim yapabilmelerini öneri olarak saptamıştır. Aynı yıl açılan rüşdiyeler, mahalle ve sıbyan mekteplerine dayandırılan birer ortaokul olarak düşünülmüşse de, yeterli derecede okur-yazar öğrenici bulamaması nedeniyle bir çeşit ilkökul ödevini sürdürmüştür. Bu yeni tip okul, Tanzimat ikilığının bir yansımasıdır. Böylece yeni ve eski okul ortaya çıkmıştır.

1839 tarihli Tanzimat Fermanı bir yıl önceki düzenlemeye fazla birşey eklemiş değildir. Azınlıkların eğitim haklarını güvenceye bağlamış ve müslüman topluluklarının eğitimi konusunda da Batı örneğinden yararlanılmasını dile getirmiştir.

Padişah Abdülmecit'in 1845 tarihli buyruğu, eğitim konusunun daha ciddiye alındığını göstermektedir. Başlangıçta zaman zaman toplanan bir Eğitim Kurulu (Meclis-i Maarif) kurulmuş, kısa süre sonra bu kurul hem sürekli olmuş, hem de tüm eğitim hizmetleri konusunda yetkili bir Genel Eğitim (Maarif-i Umumiye) kurulu durumuna getirilmiştir. 1846 yılında yayınlanan **Sıbyan Mektepleri Yönetmeliği** temel eğitimi dört yıl olarak benimsemiş, okutulacak ders programının ana hatlarını vermiş, okuma-yazmanın birlikte öğretimini, din eğitimi-yaşam eğitimi dengelemesini yapmıştır. Bu düzenlemeler temel eğitim hakkının yaygın bir biçimde kullanılmasını sağlamaktan çok uzaktır.

16 Mart 1848 günü öğretmen yetiştirmek amacıyla bir okulun (Darülmüallimin) kurulması önemli bir adımdır. Batıda da öğretmen okullarının kuruluşu 1800'lere rastlar. Ancak, Batı'da hızla gelişen pedagoji hareketinin izlerini İstanbul öğretmen okulunu da yüzyıl sonra görebileceğiz.

1857 yılında Eğitim Bakanlığı (Maarif-i Umumiye Nezareti) nin kurulması, geneldeki modernleşme eğiliminin bir yansımasıdır.

halkı eğitmelerini kurala bağlıyordu. Köy yaşamını bir bütün olarak ele alan köy enstitüleri girişimi, halkın desteğini kısa zamanda kazanmış ve halk kendi çıkarına işlevselliği olan bu kurumlara yakınlık duymuştur. Kemalizmin işbaşına getirdiği eğitimciler, hem eğitim hakkının hem de Kemalizmin geniş ilerici bir yorumunu yapabilmislerdir. Bazı suçlamalara karşın, dürüst ve gerçekçi olan bu aydınlar, köy emekçilerinin hiç değilse kendi emekleriyle eğitim hakkı elde etmelerini sağlamaya çabalamışlardır. Çıkar çevreleri köy insanının kendi yarattığı okullarda okumalarını bile çok görmüşlerdir. Köy Enstitüleri 1946'da başlayan çok partili dönem ve dışa bağlılık sürecinde yozlaştırılmaya başlanmış, 1950'den sonra da tümden kapatılmıştır. Otuz bin öğretmen, eğitimci ve diğer elemanlar, bilgi ve kültür birikimi, maddi olanaklar bugün bile ayakta. Köy Enstitüsü sistemi, önce köy okullarını beş yıla çıkarmış, sonra da getirdiği bölge okulları ve yatılılık sistemi ile sekiz yıllık temel eğitimi başlatmıştı. Bu aşamada çocuklar yalnız klasik okur-yazarlık eğitimi ile yetindirilmeyip, üretici yetenek geliştirmeye uygun, yönlendirici bir eğitimden geçirilecekti. Bu düzenleme içinde, nicelikçe gelişme niteliği düşürmeyecek tam tersine eğitim maliyeti, halkın ve yetişkin öğrencilerin katkılarıyla düşürülüp daha çağdaş bir eğitim sağlanacaktı. 1945-1954 yılları arasındaki on yıllık dönemi kapsayan Köy Eğitimi Planı gereğince Türkiye'de çağ nüfusunun tümü beş yıllık eğitime kavuşmuş, tüm köylere sağlık memuru ve tarım teknisyeni ulaşmış olacaktı. Bu arada en yetenekli fakir çocuklar da ileri eğitime geçmiş olacaktı. Bu kadar kısa zamanda yetişen otuz bin öğretmen ve meslek erbabı ile, Yüksek Köy Enstitüsünde yetişen yüzelli genç aydın, bu planın gerçekleşeceği umudunu yaratıyordu.

1950-60 arasında özürü ve kimsesiz çocuklar için yasal düzenlemeler yapılmışsa da, yıkılan köy enstitüsü düzeninin yerine konabilecek çapta bir çaba görmek olanaksızdır. Bu dönemde Köy Enstitüleri döneminin biriktirdikleriyle yetinildiği gibi, ilköğretim kalite yönünden halkın gözünden düşmüştür. "Devlet yapar" sloganı hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Ardı arkası kesilmeyen Amerikan uzmanları köy enstitüsü gelenekini yıkmak için

otuz yıl uğraşmışlardır. ilköğretim hem nicelikçe hem nitelikçe tam bir çıkmaza saplanmıştır. Bu kötü gelenek 27 Mayıs 1960'tan sonra da sürmüştür.

1961 Anayasası'ndan birkaç ay önce, Milli Birlik Komitesi'nce yürürlüğe konan 222 S. İlköğretim ve Eğitim Kanunu 1953 yılında V. Milli Eğitim Şurasında görüşülmek üzere Tefvik İleri tarafından hazırlanmış ve dokuz yıl sonra yasalaşmış yürürlüğe girmiştir. Gene 1951 yılında başlatılan ilköğretim programı denemesi tam onsekiz yıl sürmüş ve Milli Eğitim Şurasından bile geçmeden 1968 yılında Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem'in bir genelgesiyle kesinlik kazanmıştır.

İlköğretim ve Eğitim Kanununun eğitim hakkı ile ilgili kuraları Milli Birlik Komitesinde görüşüldüğü aşamada biraz daha kapsamlı duruma getirilmiştir. Buna göre yasanın 1. maddesi, "ilköğretim kadın erkek bütün Türklerin milli gayelerine uygun olarak bedeni, zihni ve ahlaki, gelişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretindir" demektir. 2. maddesi ilköğretimin kız erkek ve tüm çocuklar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğunu 3. maddesi ilköğretim yaşını 6-14 arası olduğunu, 8. maddesi, ilköğretim süresinin en az beş yıl olacağını, 9. maddesi okul açılmayan küçük yerleşme birimleri için merkezi yerlerde bölge okulu açılacağını, 10. maddesi, göçebe halkın çocukları için gezici okullar açılacağını, 11. maddesi, okulu geç açılan yerlerdeki yaşı ilerleyen çocuklar için yoğun öğretim veren tamamlayıcı kurslar açılacağını, 12. maddesi, özürü çocuklar için özel önlemler alınacağını, 6 ve 11. maddeler okulların sağlık koşulları uygun yerlere yapılacağını, 61. maddesi hapishane, karakol ve genel yerlere okulların 100 m. uzaklıkta olacağını, 75, 76 ve 77. maddeler ilköğretimin gelir kaynaklarını, 74 ve 84. maddeler on yıl içinde okulsuz yer kalmayacak şekilde planlamayı kurala bağlamıştır. Gelir kaynakları aslında zayıf ve çürük temellere dayanmıştır. Bunlar içinde devlet bütçesine 1971 yılına kadar konacak en az yüzde üç dışında, sağlam olanı yoktur. Bu bile işletilmemiştir. Yasanın getirdiği en çürük hüküm de öğretmen okulunu bitirmeyenlere açılan öğretmen olma yoludur (geçici mad. 2). Bu yol 97 ve 285. S. Yasalarla daha da genişletilmiş,

lise bitirenler yedek subay öğretmen ve bunun arkasından öğretmen olabilmislerdir. Bu düzenleme öğretmenlik mesleğinin zayıflamasında küçümsenmeyecek bir etkidir.

1961 Anayasasının 50. maddesi, eğitim, hakkını açık bir anayasal güvenceye bağlamıştır. Söz konusu maddenin 1. fıkrası, "halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamak devletin başta gelen ödevlerindedir" 2. fıkrası "İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburi ve Devlet okullarında parasızdır" üçüncü fıkrası "Devlet maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkarmalarını sağlamak amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar." 4. fıkrada da "Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır" demektir. Anayasa "hak" kavramını en geniş biçimde düzenlediği gibi, bu hakkın kullanılmasını "Devletin en önemli ödevlerinden" saymakla çağdaş bir anlayış getirmiştir.

1973 yılında yürürlüğe giren 1739 S. Milli Eğitim Temel Kanunu Milli Eğitimin Amaçlarını ve ilkelerini, eğitim sisteminin yapısını bir bütünlük içinde düzenlemiştir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden sonra bu yasa ilk genel düzenlemedir. Yasa eğitim hakkını, "Temel eğitimi görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. Temel eğitim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar" biçiminde saptamıştır (mad. 7). Yasa, kadın erkek her vatandaşın eğitimde fırsat eşitliği sağlanacağını, fakir ve özürü için önlem alınacağını da hükme bağlamıştır. (Mad.8) Eğitim sisteminde demokratiklik (Mad.11), laiklik (Mad.12) bilimsellik (Mad. 13) gibi ilkeleri benimsemiştir. Yasa temel eğitimi sekiz yıl olarak kabul etmiştir (Mad. 24). Öğretmenliği yüksek öğrenime dayalı bir uzmanlık mesleği olarak benimsemiştir. (Mad. 43)

Türkiye'nin de benimsediği uluslararası sözleşmeler ve bildiri-lerdeki eğitim hakkına da değinmek gerekir. 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi" nin 26. maddesi "Her kişinin eğitim hakkı vardır. Eğitim parasızdır, hiç olmazsa ilk ve temel eğitim evrelerinde böyle olmalıdır. İlk eğitim

zorunludur. Teknik ve meslek eğitiminden herkes yararlanmalıdır. Eğitim insan kişiliğinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana özgürlüklere saygının güçlenmesini amaçlamalıdır" biçiminde ana ilkeler saptamıştır.

20 Ekim 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi esas alınarak, VII. Milli Eğitim Şurasında (1962) alınan kararda saptanan "Türk Çocuk Hakları Bildirisi"ne göre, çocuklar her yerde ilgi, sevgi ve bakım görmelidir. 7-16 yaş arasında temel ve meslek becerisi eğitimi görmeli bu konuda ana-baba yetmezse devlet yardım etmelidir (Mad.2) Özürü çocuklar için gerekli önlemler alınmalıdır (Mad. 5)

1979 Çocuklar Yılına bu ilkelere benimseyerek girdik. Bir de sayılar ve göstergelerle "manzara-i umumiye"yi görelim.

III. SAYILARIN DİLİYLE

Burada tarihsel evrimi irdelemek olanaksız. Yeri geldikçe geriye dönerek, planlı dönemin son örneklerini incelemek sorunun ciddiyetini görmeye yeter sanırız.

Cumhuriyet Dönemi, insan haklarını benimseme yönünden elverişli bir ortam yaratabilmiştir. En azından, Cumhuriyet Dönemi aydınları için de eğitim hakkının bir temel insanlık hakkı olduğuna inanılanlar vardır. Eğitimin çağdaştırılması ve ülke özeline uygulanması konusunda yeterli bir deney birikimi olduğu söylenebilir. Bunu başaracak beyin kadro bulduğuna da inanıyoruz. Mustafa Necati Döneminin yetiştirdiği genç kadroyu da buna katarsak elverişli bir durum ortaya çıkar. Asıl sorun, gerekli olanakları yaratmaktır. Bu hem maddi olanakların yaratılmasını hem de yeter sayı ve nitelikte öğretmen kadrosu gerektiriyordu. Köy Enstitüsü deneyi kadronun niteliği sorunun çözümlüydü. Başlatıldığı gibi sürseydi yeterli sayının, hatta maddi olanakların sağlanması da çok zor olmayacaktı. Bu olmadı, olmazdı.

Planlı dönemde saptanan hedefler

Her dört plan döneminde de, o dönemin sonunda çağ nüfusunun yüzde yüz okula kavuşacağı hedeflenmiş, fakat hiç birinde bu hedefe ulaşılamamıştır. 222 S. İlk

öğretim ve Eğitim Kanunu, 1961-71 arasında okul gereksinmesinin yüzde yüz karşılanmasını, genel

Bütçelerde İlköğretim Ödeneği

Yıllar	Plan Hedeflerine Göre gerçekleştirme		
	%	Bütçeden ayrılmaması gerekeni %	Bütçeden ayrılan %
1963	100	3	2,1
1964	80	3	1,9
1965	77	3	1,7
1966	90	3	1,9
1967	74	3	1,4
1968	71	3	1,8
1969	59	3	1,1
1970	48	3	0,6
1971	53	3	0,9
1972	138	2	0,6
1973	52	2	1,1
1974	80	2	1,4

(Kaynak: MEB 1975)

1975'de İlköğretimde Öğrenci sayısı

YER	T	E	K	Fark
Kent	2 104 550	1 130 340	974 210	156 130
Kır	3 273 158	1 862 836	1410 322	452 514
Toplam	5 377 708	2 993 176	2384 532	608 644

bütçeye konacak en az yüzde üç, köy ve özel idare bütçelerine konacak en az yüzde on'lara dayanıyordu. Bu mümkün olmamıştı.

Toplam nüfusta okur-yazarlık oranının nüfus sayımlarına göre durumunu görelim

YILLAR	T %	E %	K %
1927	8		
1935	19	29	10
1945	29	42	16
1955	41	56	26
1965	49	64	33
1975	62	75	48

Okur-yazarlık oranının kentten köye doğru, erkekten kadına doğru Batıdan Doğuya doğru düş-

tüğünü görüyoruz. Küçük bir örnek:

1975'de Bazı illerde okur-yazarlık oranları		
İLLER	E %	K %
İstanbul	85	68
İzmir	82	58
Siirt	41	12
Mardin	42	11
Hakkari	36	8

(Kaynak: MEB, 1981)

Bir örnek daha:

1975'de Köylerinin % 30'dan Çoğu okullaşmayan illerden bazıları

İLLER	OKULSUZ KÖY S.
Erzurum	267
Urfa	230
Ağrı	220
Mardin	207
Van	189

(Kaynak: MEB, 1975)

Bir de İlkokul çağı istatistiklerine göz atıyoruz:

1975'de İlköğretimde Öğrenci sayısı

YER	T	E	K	Fark
Kent	2 104 550	1 130 340	974 210	156 130
Kır	3 273 158	1 862 836	1410 322	452 514
Toplam	5 377 708	2 993 176	2384 532	608 644

Bu sayılar, peşinen 609 bin kız öğrencinin devamsız olduğunu gösterir. Bu fark, köylerde daha da yüksektir. Okul açılmama, yanlış hesaplama vd. nedenler de dikkate alınırsa 2 milyon kadar öğrenim çağı nüfusunun okul dışında olduğunu söylemek abartma olmaz. Ayrıca aşağıdaki bazı sayılar da bu tahmini doğrular niteliktedir.

Yurt dışındakiler

MEB'nin verdiği resmi bilgilere göre, 1979 yılında yurtdışında çalışan işçilerimizin yanında 0-6 yaşlar arasında 250 bin, 7-18 yaşlar arasında 367 bin çocuk bulunuyordu. Bunlar Türkiye'de olsalardı, 234 bininin ilkökula gidiyor olması gerekirdi. Bunlar için yirmi öğrenciye bir öğretmen he-

sabıyla 11705 öğretmenin görevlendirilmesi gerekirdi. Oysa 1980 yılında yurtdışındaki öğretmenlerimizin sayısı sadece 871'dir. Gereksinmenin yüzde sekizi ancak karşılanabilmiştir. Okul binaları, tesisler, kitap ve araç gereç yönünden de durum kötü demektir.

Özürler

Gene MEB'in 1981 yılında verdiği bilgilere göre özürü ve kimsesiz çocukların durumu korkunç bir görünüm yaratmaktadır.

Bu konuda fazla söze gerek yok sanırım. Bu çocuklardan bir kısmının normal okullara devam ettiği kabul edilebilir. Buna karşın, özürsüzler, kimsesizler, yurt dışındakiler, okulsuz yerlerdeki ve kız öğrenci devamsızlığı kategorilerinde toplanan en az iki milyon çocuğun okula kavuşamamış olduğunu inkara olanak yoktur.

Eğitim koşulları

Okulların ulaşım ve sağlık koşulları oldukça kötü durumda. 1975 sayımlarına göre ülkemizde okulsuz köy sayısı 3116. Bu köylerdeki çocukların bir kısmı komşu köylerdeki okullardan bir kısmı da yatılı bölge okullarından yararlanıyorlar. Buna karşın, yüzde sekseninin okulsuz olduğu tahmin ediliyor. Başka köylerde okula devam eden çocukların, başta belirttiğimiz sağlıklı eğitimden yararlandıklarını söylemek olanaksız. Okumak için yaşamını tehlikeye atan çocukların sayısı az değildir. Okula giderken donarak ölenlerin, sel sularına kapılanla-

rın, hastalananların, sayıları kesin bilinmiyor. Bölge okulları, çocuğun kopup geldiği kültüre ve yaşam biçimine tümüyle ters bir eğitim vermekte, çeşitli uyumsuzluk sorunları yaratmaktadır. Köyüne yabancılaşan çocuk köyüne döndüğünde ciddi bunalımlarla karşılaşmaktadır. Aslında bölge okulları son derece pahalı okullardır. Öğrencilerin etkinliklerine ve hareket gereksinmelerine cevap vermemektedir. Psikolojik hizmetlerden yoksundur. Öğretmenleri iyi seçilmemektedir. Yetiştirme yurtlarıyla pek farkları yoktur. Köy enstitüleri denemesinin ışığında değerlendirilirse çağın gerisinde kaldıkları ve ülke gerçeklerine ne denli uzak oldukları anlaşılır. Bu konular araştırılmaya değer.

Ayrıca

-Toplam 45 807 İlkokulun 39 186'sı (% 85) okul olarak yapılmış, 5 754'ü (% 13) geçici bina ve 867'si (% 2) prefabrik binadır. Bu ilkokulların % 45'inde ikili, üçlü, karma ve sıkışık eğitim yapıldığına göre, bina gereksinmesi sayıca yarı yarıya karşılanabilmiştir.

-Normal sayılan ilkokulların % 50'si büyük ve küçük onarıma muhtaçtır. İçlerinde çürük raporları verilenler, yer sarsıntılarına uğrayanlar, çatısı uçmuş olanlar vb. az değildir.

-Donanım, araç gereç yönünden yetersizlik oranı daha da yüksektir.

-222 S.Y. emrine karşın uygulama bahçesi, oyun alanı ve çevre

1981'de Özel eğitime muhtaç çocuklar

Özür Türü	Özürü Sayısı	Hizmetten Yararlananlar	Yararlanamayanlar
1. İşitme Özürsüzler	81 297	2 998	78 299
2. Görme Özürsüzler	27 099	626	26 477
3. Ortopedik Özürsüz	198 698	176	198 522
4. Eğitilebilir Geri zekahlılar	270 990	7 742	263 248
5. Öğretilebilir geri zekahlılar	40 629	52	40 678
6. Uyumsuzlar	144 620	72	144 548
7. Korunmaya muhtaç	1 896 910	13 360	1 883 550
Toplam	2 660 243	25 025	2 635 222

% 100 % 1 % 99

(Kaynak: MEB, 1981)

ozellikleri yönünden çoğu okullar elverişsiz koşullara sahiptir.

-İlkokulların günlük giderlerinin tümü veliler ve koruma dernekleri aracılığı ile karşılanıyor. Bu görünüm ilkokulun paralı bir eğitim kurumu olduğunu gösterir

-Ders kitaplarının hazırlanması ve dağıtımı, serbest ticarete kalmıştır.

Beslenme sorunu

Eğitim hakkının sağlıklı yaşama hakkıyla ilgisine değindik. Bugün ileri ülkeler değil yeni gelişen ülkelerde bile öğrencilerin temel eğitim kurumlarında beslenmeleri temel bir koşul olarak benimsenmiştir. 1950'den sonra ilkokullarımızın bir kısmında Amerikan Kilise Teşkilatı (CARE) nin güdümüyle süttozu dağıtılmış fakat, bu sağlıklı besin maddesi bir yandan öğrencilerin sağlığını bozarken diğer yandan da çeşitli yolsuzluk savlarına konu olmuştur. 1970'lerde tümünden kaldırılmıştır. Zamanın iktidarı bir tür cezalandırma yöntemi kullanarak, zaten isteksiz olduğu beslenmeyi tümünden ortadan kaldırmıştır. Bugün komşu köye okumaya giden, ikili öğretime yetişmek için sabahın köründe evden çıkan minnacık çocukların beslenme durumları tek sözcükle yürekler açıktır. Temel eğitimin en ciddi sorunlarından birisi olarak beslenme konusu gündemin başında yer alır.

Eğitime yardımcı görevliler

Çağdaş eğitimin artık tek başına öğretmenin yardımıyla başarılması olanaksızlaşmıştır. Öğrencilerin çeşitli özürleri ve uyumsuzlukları, ileri teknolojiden yararlanmaları, sağlıklarının korunması, çeşitli uzmanlıklar gerektirmektedir. Normal ilkokullarımızın tümü doktor, uzman, psikolojik danışman, ders araçları uzmanı vb. yardımcı hizmetlerden yoksundur. Bu haliyle ilkokullarımız kitap okunan öğüt dinlenen kurumlar durumundadır. Kuşkusuz yükün ağırlı öğretmenler tarafından çekilecektir. Ancak, bir sınıfın öğrencilerinin tüm sorumluluğu ve sorunları öğretmenin sırtına yüklenmemelidir.

Nitelikle ilgili bazı sorunlar

Bugün birçok ülkede öğretim süresi uzatılmıştır. Bu uzatma

velilere hiçbir ek yük getirmemiştir. İnsanlığın verdiği uzun süreli mücadeleler, kendi mutluluğu içindir. Genel ve ücretsiz temel eğitim insan kişiliğinin örüldüğü dönemi kapsamı bakımından son derece önemlidir. Bu dönemin devlet gözetiminde geçirilmesi bir güvence sayılmakta ve büyük önem verilmektedir. Oysa ülkemiz beş yıllık temel eğitimi bile yüzde yüz gerçekleştirememiştir. Milli Eğitim Temel Kanununa konulan "sekiz yıl" kuralı işletilememiş ve işletilemeyecektir. Vatandaşların kendi güçleriyle yürütmek istediği ortaokul ve liselerin durumu da iç açıcı değildir. Burada bazı ülkelerde ilköğretim yaşını ve süresini gözden geçirip, aynı yaşlarda bizde neler olduğunu birkaç örnekle görelim.

Ülkeler	Bazı ülkelerde temel eğitim süresi (1970-80)	
	Z.Eğitim Yaşı	Eğitim süresi (yıl)
Avusturya	6-15	9
Bulgaristan	7-14	8
D.Almanya	6-16	10
Yunanistan	6-12	6
Romanya	6-16	10
İngiltere	5-16	11

Ülkemizde, diğer ülkelerin temel eğitim yıllarına karşılık olan ve şimdilik isteğe bağlı kalan ortaokullarımıza ilkokullardan geçiş oranı 1971-72 öğretim yılında % 46,5'dir. Bu geçişler ancak kent ve kasaba niteliğinde yerleşme birimlerinde olanaklıdır. Bu olanak da ancak ikili öğretim yoluyla ve öğretmen olmayanların da ders vermeleriyle sağlanabilmektedir. Liselere ortaokullardan geçiş oranı daha da düşüktür. Liselerden üniversiteye geçiş oranları bölgeler arasında, ve aynı yerdeki olanak farkları olan liseler arasında oldukça büyük farklılıklar göstermektedir. Birkaç örnek:

Lisenin Adı	1980'de Ankara liselerinde eğitim olanakları	
	Öğrenci Maliyeti (TL)	Sarıyer Lisesinin Kaç katı olduğu
Fen Lisesi	36 884	192
Çamlıdere Lisesi	11 130	30
Kırıkkale Lisesi	2 197	6
Sarıyer Lisesi	192	1

1980'de Ankara Liselerinde bir hizmetliye düşen öğrenci sayısı

Lisenin adı	Birhizmetliye düşen öğrenci sayısı
Fen Lisesi	9
Ayaş Lisesi	101
Şentepe Lisesi	230
Ş.Koçhisar Lisesi	345
Elmadağ Lisesi	551

(Kaynak: aynı)

1979'da Ankara liselerinden Yüksek öğrenime yerleşme oranı

Liseler	Yerleşme oranı %
Fen Lisesi	100
Mustafa Kemal Lisesi	70
Bahçelievler Deneme Lisesi	68
Mamak Lisesi	4
Elmadağ Lisesi	2
Ş.Koçhisar Lisesi	1

(Kaynak: aynı)

1976'da Türkiye Bölgeleri Liselerinden Yüksek Öğrenime giriş oranları

Bölgeler	Bölge liselerinden yüksek öğrenime giriş oranı %
Marmara	19,6
Çukurova	14,7
Ege	25,1
Orta Anadolu	21,5
Batı Karadeniz	12,9
Göller Bölgesi	15,1
Doğu Karadeniz	11,2
Doğu Anadolu	7,1
TÜRKİYE	9,6

(Kaynak: ÜSYM, 1979)

1980'de Ankara liselerinde eğitim olanakları

Lisenin Adı	Öğrenci Maliyeti (TL)	Sarıyer Lisesinin Kaç katı olduğu
Fen Lisesi	36 884	192
Çamlıdere Lisesi	11 130	30
Kırıkkale Lisesi	2 197	6
Sarıyer Lisesi	192	1

(Kaynak: MEB, 1981)

En önemli etken öğretmen

Diğer koşullar ne olursa olsun, eğitimin başarısının en önemli etkeni öğretmendir. Eğitim hakkını gerçekleştirilmeyi ciddiye alan iktidarların en önce çözeceği sorunlardan birisi öğretmen yetiştirme ve yerleştirmedir. Diğer etkenleri olumlu ya da olumsuz kılacak olan temel güç öğretmendir. Ülkemizin öğretmen yetiştirme konusunda yetmiş yılı aşan zengin bir deney birikimi vardır. Ne yazık ki, 1950'den sonra yozlaştırılmaya başlanan öğretmenlik mesleği, 1960'tan sonra çeşitli kaynaklardan öğretmen sağlanmaya başlanmakla hızla nitelik düşümüne uğramış, son yıllarda hem yetersiz ücret hem yetiştirme sistemindeki tümünden bozulma (mektupla öğretim, kadro erozyonu vb. nedenlerle) başgöstermiştir. Öğretmenlerin üçte biri kötü koşullar altında yetişmiştir. Öğretmenlerin huzura kavuşturulması oldukça güçtür. Yetiştirmeden maddi olanakların iyileştirilmesi ve hizmetiçi eğitime kadar pek çok sorunun birlikte ele alınması gerekmektedir.

IV. SONUÇ

Örnek olarak verilen birkaç rakam bile sorunun önemini belirtmeye yeterlidir. Aritmetik işlemlerle yaratılan "kapasiteler" "ikili üçlü öğretim" televizyonlu "seferberlik" "vakıflar" eğitim hakkı sağlamaya yetmeyecektir. Çözüm devletin öncülüğünde halkın ve öğretmenlerin yaratıcı gücünden yararlanarak planlı ve ilkel bir çalışmaya başlamakla olacaktır.

KAYNAK

Berker, Aziz. Türkiye'de ilköğretim. MEB, 1945
Ergin, Osman N. Türkiye Maarif Tarihi: 5. cilt. İst. 1939, 43
MEB İlköğretim Yılı, 1974-75 MEB Plan Çalışmaları (Çoğaltma) 1981
Nafi Atuf (Kansu). Türkiye Maarif Tarihi: 2. Cilt. 1931, 1933
Tonguç, İsmail Hakkı Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy, İstanbul, 1947
Unat, Faik Reşit. Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış. MEB, 1964
ÜSYM Yüksek Öğretimde Fırsat Eşitliği 1979

NASIL BİR ANAYASA?

Nevzat HELVACI

YENİ bir Anayasa yapma çalışmalarını sürdürülmektedir. Demek ki devletin temel kuruluşu, örgütlenişi ve işleyişine ilişkin kuralları yeniden düzenlenecektir. Anayasa'da yer alacak kurallar, toplumu olduğu kadar ülkede yaşayan tek tek tüm bireyleri de ilgilendirdiği için, bu çalışmanın en geniş katılmayla yapılması hem uygun hem de demokratik bir yoldur. Katılma niteliğinde olmasa bile bu konudaki görüşlerimizi açıklamak istiyoruz.

Önce şunu belirtelim ki son yüz yıllık dönem içinde beş kez yeni bir Anayasa yapmak, on iki kez de bu anayasaları değiştirmek zorunda kalmışızdır. Ortalamaya göre düşünürsek, anayasa sorunu, her beş altı yılda bir gündeme getirilmiştir. Toplumda ileriye doğru sürekli bir gelişme ve değişim vardır. Bu

sası iyi bir anayasadır. Ancak yirmi yıl içinde bu anayasayı iki kez değiştirdik. Şimdi yeni bir anayasa arayışı içindeyiz. Dünyanın en iyi anayasasını yapsak bile, bu tek başına çözüm değildir. Bununla birlikte anayasanın toplum yaşamındaki önemini yadsıyamayız. Temel hak ve özgürlükleri, güvenceleriyle birlikte en iyi biçimde düzenleyen, örgütlenme özgürlüğü kanalıyla yönetime en geniş ve etkin biçimde katılmayı sağlayan, emeği ve toplum çıkarlarını koruyan ve toplumun önündeki engelleri kaldırıp toplumun ilerlemesine hız kazandıran bir anayasa elbette önemlidir.

Anayasaların uygulanması, onların hazırlanması ve içeriği kadar önem taşır. Yazılı metinde ne kadar ileri hükümler yer alırsa alsın, bunlar yaşama geçirilmedikçe değeri kalmaz. 1961 Anayasası bu yönden, deyim yerindeyse talihsiz bir anayasa olmuştur. Bu anayasayı uygulama sorumluluğunu genellikle, başından beri bu anayasaya karşı olanlar taşımışlardır. Seçim konuşmalarında bu anayasayı "dümdüz" edeceklerini söyleyenlerden eksiksiz ve yeterince uygulamaya beklenemezdi. Bu yüzden geçmişte yaşanan olumsuzluklardan ve çıkmazlardan anayasayı sorumlu tutmak yanlış bir görüştür. 1961 Anayasasını "lüks" bulanlar, bunu bedenimize göre geniş yapılmış elbiseye benzetenler çıkmıştır. Bu gerekçelerle anayasada iki kez değişiklik yapılmıştır. Uygulanmamış bir anayasa için bu tür benzetmeler isabetli değildir.

Bugünkü soru şudur: Yeni anayasa nasıl olmalıdır? Bu soruya kestirmeden şu yanıt verilebilir: En azından 1961 Anayasası gibi olmalı. Bu anayasa 1961 yılında halkoyuna sunulmuş kabul edilmiş bir anayasadır. Halkın önemli oranda desteğiyle yürürlüğe giren bu anayasanın, halkın istek ve arzularını önemli ölçüde yansıttığını kabul etmek gerekir. Eksiksiz ve en iyi bir anayasayı sanırım hiçbir zaman bulamayız. Bu anayasanın da eksikleri vardır. Ancak yirmi yıllık bir deney sözkonusudur. Bu yirmi yılda toplum geriye doğru değil, ileriye doğru değişmiştir. Öyleyse yapılması gereken değişiklikleri ileriye dönük yapmak gerekir. Gelişmenin önüne baraj kurmanın yararlı sonuçlar vermeyeceği açıktır. Çağdaş isteklere karşılık vermekten uzak bir anayasa yapmak, anayasa sorusunu hemen başında yeniden gündeme getirmek demektir. Bundan kaçınılmalıdır.

Bu yazıda içeriği ve özü açısından, anayasada yer almasını istediğimiz kuralları ayrıntılarıyla açıklamanın gereği ve olanağı yoktur. Ancak genel çizgilerle bazı konulara değinmek istiyorum. Yeni anayasada Türkiye Devletinin bir cumhuriyet olarak tanımlanacağına kuşku yoktur. Egemenliğin bağımsız ve koşulsuz ulus tarafından kullanıldığı, devlet biçimine cumhuriyet diyoruz. Burada önemli olan, ulusun bu egemenliği hangi organlar eliyle kullanılacağıdır. 1924 Anayasasında egemenliğin TBMM eliyle kullanılması öngörülmüşken, 1961 Anayasasında "yetkili organlar eliyle kullanılır" denilerek, egemenliğin kullanılması belirli kurum ve organlar arasında dengeli bir biçimde paylaştırılmıştır.

1961 Anayasasının 2. maddesi, cumhuriyetin niteliklerini belirlemiştir. Buna göre "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir" Yeni bir anayasa yapılırken bu ilkelerin herhangi birini gözardı etmek olanaklı değildir. Bir kez temel hak ve özgürlükler anayasada eksiksiz olarak yer almalıdır. Hak ve özgürlüklerin bir liste halinde sayılmış olması kuşkusuz yeterli değildir. Bu noktada biri öbürünün arka yüzü olan iki önemli sorunla karşı karşıyayız. Bunlardan birincisi hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması sorunudur. Bizde öteden beri sınırlandırma eğilimi ağır bastığı için, bu konuda tartışmaların yoğunlaşması beklenir. İkincisi ise hak ve özgürlüklerin korunması sorunudur. Bu iki sorun, birbirine bağlıdır ve biri öbürünün sınırını belirler. Bu konuyu biraz daha açmakta yarar vardır.

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIRLANDIRILMASI

Özgürlüklerin düzenlenmesi, onların belirli sınırlar içinde alınması toplum düzeni açısından bir zorunluluktur. Düşünce özgürlüğünü ayırık tutarsak, sınırsız özgürlük kavramı, anarşik bir kavramdır. Kişi özgürlüğü ile kamu düzeni kavramları arasında belirli bir zıtlık vardır. Önemli olan, bu iki öge arasında, birini diğerine yeğlemeyecek bir dengenin kurulmasıdır. Aslında bir özgürlükler düzeninin kurulabilmesi için buna uygun bir toplum düzeninin de kurulmuş olması gerekir. Bu noktada da bu iki kavram birbirini tamamlar. Dü-

şünce özgürlüğü üzerinde ayrıca durmak üzere temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusuna bazı yönleriyle bakalım.

Öncelikle şunu belirtelim. Özgürlük kuralı, sınırlama istisnadır. İstisnaları ne kadar artırarsak, kuralı o kadar zedelemiş oluruz. Bu durumda özgürlükleri sınırlamanın amacını iyi belirlemeliyiz. Bir yazarın (Waline) bu konudaki görüşüne sanırım özgürlüğe önem veren ve sahip çıkan herkes katılır. Bu yazara göre, sınırlamanın tek amacı, özgürlüğü yalnızca güçlülerin tekelinde bir ayrıcalık olmaktan çıkarıp, onu herkesin yararlanabileceği bir duruma getirmektir. Sınırlamanın asıl amacı, gerçek özgürlüğü sağlamaktır. Başka bir anlatımla, özgürlük amaç, sınırlama ise onu gerçekleştirecek bir araçtır. Araç amaca yeğlenemez. Anayasa Mahkemesi de bir kararında, "Bir hak ve hürriyetin gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya onu kullanılmaz duruma düşüren kayıtlara tabi tutulması halinde o hak ve hürriyetin özüne dokunulmuş olur" demekle, yukarıdaki görüşü paylaşmış olmaktadır.

İkinci konu, sınırlamanın hangi organlarca ve nasıl yapılacağıdır. Bu konuda anayasaya yönlendirici bir hüküm konulacağını sanırız. 1961 Anayasasının 11. maddesinde böyle bir hüküm vardır. Bu maddenin ilk biçiminde, "Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir" denilmekteydi. Demokratik hukuk devletlerinin tümünde sınırlamanın yasama organı tarafından ve ancak yasa yoluyla yapılması benimsenmiştir. Bu konuda yürütme organına veya başka bir organa yetki vermek sakıncalıdır. Yeri gelmişken işaret edelim. 1961 Anayasasında yapılan değişiklikler, özgürlüklerin kamu düzeni, milli güvenlik, genel ahlak, kamu yararı, genel sağlık v.s. gibi nedenlerle sınırlandırılabilirliği kabul edilmiştir. Bu kavramlar yeterince açık değildir. İsteğe ve eğilime göre genişletilmesi olanaklı bu elastik kavramlar sağlıklı bir ölçü olamaz. Bu tür çok genel anlatımlardan kaçınılmalıdır.

Özgürlüklerin sınırlandırılması sorununa düşünce özgürlüğü açısından yaklaşıldığında durumun biraz değişik olduğunu görürüz. Düşünce özgürlüğüne sınır konulabilir mi, konulabileceği savlanırsa bunun ölçüsü ne olabilir? Dikkat edilirse 1961 Anayasasında hak ve özgürlükleri düzenleyen maddelerin

hemen tümünde sınırlamaya ilişkin hükümleri bulunduğu halde, düşünce özgürlüğünü düzenleyen 20. maddede bir sınırlama hükmü yer almamıştır.

Bu bir unutkanlığın sonucu değil, düşünce özgürlüğüne çağdaş yaklaşımın bir gereğidir. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde düşünce özgürlüğü şöyle açıklanmıştır: "Her ferdin fikir ve ifade hürriyetine hakkı vardır. Bu hak ve fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzu bahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek ve yazmak hakkını gerektirir."

Görülüyor ki Bildiri, düşünce özgürlüğü açısından ülke sınırlarını bile bir engel saymamıştır. Bu özgürlüğe getirilecek her tür sınırlama yapaydır. Düşünceye sınır getirmek isteyenler genellikle zararlı-zararsız düşünce ayrımı yapanlardır. Halbuki düşüncelerin ancak doğru veya yanlış diye ayrıma tabi tutulabileceği, çok yazılmış, söylenmiştir. Hangi düşüncenin, kimin düşüncesindeki ölçüye göre zararlı sayılacağına, kimler karar verecektir. Bu konu üzerinde görüşlerini açıklayan bilim adamları ve hukukcuların çoğunluğunca kabul edilen görüş şudur: Düşünme ve düşünceyi açıklama özgürlüğü, yalnızca düşün düzeyinde/kaldığı sürece sınırlandırılmaz. Başka bir anlatımla, düşünce özgürlüğüne siyasal içerik açısından, özel ölçülere başvurularak sınır konulamaz. Düşüncenin sınırlandırılması, ancak doğrudan yıkıcı zor kullanmaya yöneldiği zaman söz konusu olabilir. Bu takdirde, esasen artık düşünceye değil, eyleme sınır konulmuş olmaktadır. Yeni anayasada düşünce özgürlüğünün bu biçimde düzenlenmesi beklenir.

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASI

Temel hak ve özgürlüklerin anayasaya yazılıp açıklanmasıyla sorun bitmemektedir. Önemli olan bunların yaşam içinde uygulamaya geçirilmesidir. Bugün dikta ile yönetilen birçok ülkenin anayasasında da hak ve özgürlüklerin yer aldığı görülmektedir. Ancak bu tür yönetimlerde insanlarla özgürlükler arasındaki ilişkinin, platonik bir ilişki olmaktan öte bir anlam taşıdığını söyleyemeyiz. Bundan ötürü hak ve özgürlüklerin korunması

ayrı bir sorun olarak üzerinde durulması gereken bir konudur.

Özgürlüklerin kötüye kullanılmasını önlemek için kişiler yönünden sınırlamalar getirildiğine yukarıda değinmiştik. Hak ve özgürlükler, sadece bunları kötüye kullanan kişilerce değil, keyfi yönetimler tarafından da ortadan kaldırılabiliyor veya kullanılamaz duruma getirilebilir. Bundan ötürü özgürlüklerin hukuksal yollardan güvence altına alınmasının çareleri geliştirilmiştir. Bu sorun, devlet gücünün sınırlandırılması olarak adlandırılmaktadır.

Devlet gücünü sınırlayan birçok etkenden söz açılabilir. Bunların herbiri üzerinde ayrı ayrı durma olanağımız yoktur. Ancak bunlardan ikisi üzerinde, konumuzla yakın ilgisi olması nedeniyle durmak istiyoruz. Önce devlet gücünün hukukla sınırlanmasını ve özgürlüklerin korunmasını etkili biçimde sağlayan bir güvence olarak yargı denetimine değinelim. Kuşkusuz bu yolla denetim, ancak bağımsız yargı organları eliyle yapılabilir.

Bilindiği gibi anayasa, diğer yasalara göre üstün bir yasadır. Yasalar, anayasaya aykırı olamazlar. Yasaların anayasaya uygunluğu denetlenmediği sürece anayasanın üstünlüğü ve yasaların anayasaya aykırı olamayacağı ilkesi sözde kalır. Yasada yer alan bir hükmün anayasaya uygun olup olmadığının incelenmesi, hukukçunun işidir ve bunu en iyi yargıçlar yapabilir.

Bu nedenle ve geçmiş deneylerden de esinlenerek yasamanın yargısal denetimi önlenmemeli, engellenmemelidir. Anayasa Mahkemesi'nin gereksizliğini öne süren görüşlerin, demokratik hukuk devleti ilkesine uygun düştüğünü sanmıyoruz. Anayasa Mahkemesi'nin geçmişteki kararlarından bazıları eleştiri konusu yapılabilir. Ancak bu eleştiriler, kurumun gereksizliğini kanıtlayamaz. Anayasa Mahkemesi, yasamanın yargısal denetimine daha iyibir çözüm bulunabilirse, ancak o zaman gereksiz olur.

Yürütme ve yönetim organlarının yargı denetimine tabi olması da hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. 1961 Anayasası, idarenin hiçbir eylem ve işlemi, hiçbir halde

yargı denetimi dışında bırakılamaz, biçimindeki hükmüyle yönetimin hukuka bağlı olmasını öngörmüş ve keyfiliği önlemek istemiştir. Gerçi bu madde sonradan değiştirilmiştir, ancak yeni biçimiyle de yargı denetimine sınırlama getirilmemiştir. Kişi hak ve özgürlüklerinin korunması yönünden yönetim ve yürütme etkinliklerinin yargı denetimine bağlı tutulmasıyla, hukuk devleti ilkesi korunmuş olacaktır.

Devlet gücünü sınırlayan önemli etkenlerden birisi de kamuoyudur. Siyasal tarihimizde, kamuoyunun belirmesine yarımca hukuksal yollar bir örnek dışında kullanılmış değildir. Bu tek örnek, 1961 Anayasasının halkoyuna sunulmasıdır. Bunun dışında halkoylaması, halk vetosu veya yasamaya katılma anlamında bir halk girişimi yapılmamıştır. Herhalde ikinci örnek, hazırlanacak anayasanın halkoyuna sunulması olacaktır. Ancak, bizim üzerinde durmak istediğimiz nokta bu değildir. Kamuoyu oluşmasında basın ve yayın organlarının özel bir önemi bulunmakla birlikte, bu olanakları kullanmaktan yoksun geniş kitlelerin suskunluktan kurtarılması önem taşımaktadır. Bunun yolu, çoğulcu toplum yapısını oluşturmak ve örgütlenme özgürlüğünün önüne gereksiz engeller koymamaktır. Bu konuya değinmek istiyoruz.

Devlet bireylerin tek tek bir araya toplanmasından ibaret bir kuruluş değildir. Bireyler, belirli sosyal, siyasal ve ekonomik amaçlarla biraraya gelerek gruplar oluştururlar. Siyasal partiler, sendikalar, meslek kuruluşları ve dernekler bu tür örgütlenmeler yoluyla ortaya çıkar. Kişi, devlet karşısında yalnız bırakıldığı sürece, bu büyük güç karşısında, çok zayıf kalır. Oysa birey, kendisi gibi düşünen, ortak çıkarları bulunan ve aynı hakları savunan bir örgütün üyesi ise, devlet gücü karşısında hak ve özgürlüklerini bu örgüt aracılığıyla daha iyi savunmak ve korumak olanağını bulur. Örgütlenme özgürlüğü, düşünce özgürlüğüne sıkı sıkıya bağlıdır.

Bu örgütlerin en önemlisi kuşkusuz ki siyasal partilerdir. Siyasal partiler, siyasal iktidarı elde etmek amacıyla kurulan örgütlerdir. Yeni anayasada iktidarı elde edilmesi için elbette demokratik ve hukuksal yollar öngörülmektedir. Ancak bura-

da önemli olan, her türlü düşünceye, siyasal parti biçiminde örgütlenme olanağının tanınmasıdır. Demokrasi, bir parti rejimidir. Eğer siyasal parti kurma hakkı bakımından bazı düşünceleri savunanlara olanak verilmezse, parti sayısı ne kadar çok olursa olsun, çok partili demokratik yaşam yara alır. Bunun bir başka sakıncası da illegal örgütlenmelere yol açmasıdır. Batı demokrasileri, sermaye partileri ile emek partileri arasındaki dengeye dayanmaktadır.

Siyasal partilerden sonra en önemli örgütler, sendikalarlardır. Sendika hakkı düzenlenirken, Birleşmiş Milletler Teşkilatının bir uzmanlık kurumu olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun 1948 yılında kabul ettiği 87 sayılı sözleşmede, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesinde, Avrupa Sosyal Haklar Temel Yasasında belirlenen ilkelere uyulması gerekecektir. Bu ilkeler, kuruluş özgürlüğü, sendika seçme özgürlüğü, ana tüzük ve yönetmeliklerini, çalışmalarını ve iş programlarını özgürce belirleme hakkı, yöneticilerini tam bir özgürlük içinde seçebilme hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkı olarak özetlenebilir. 87 sayılı sözleşmenin 8. maddesine göre, "kamu makamları ve temel ilkeleri kısıtlamayı amaçlayan ya da yasal olarak kullanılmasını engellemeye yönelik herhangi bir müdahaleden kaçınacaktır. Örgütlerden bu haklarını kullanırken yasalara uymaları beklenemez, yasalar da bu hakları ve sözleşme ile sağlanan diğer güvenceleri ortadan kaldırıca ya da kısıtlayıcı nitelikte olmayacak, o şekilde uygulanmayacaktır. "Gerçi bu konuda anayasada ayrıntılı bir düzenleme yapılması söz konusu değildir. Ancak, sendika hakkını düzenleyen madde, bu yönde yol gösterici olmalıdır.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla derneklerin de çağdaş ölçüler içinde düzenlenmesi gerekir. Her dönemde bir hakkı kötüye kullanmak isteyenler bulunabilir. Buna karşı önlem alınması, doğal olmakla birlikte, bir hakkın kötüye kullanılabilmesi endişesi, hiçbir zaman o hakkın ortadan kaldırılmasına veya kullanılamaz duruma getirilmesine neden olmamalıdır.

ÇOCUKLARLA

Jülide GÜLİZAR

1977 EKİM'inden başlayarak, iki yıl süreyle bir dizi program yaptım TV'da. BİR KONU BİR KONUK. Programın tüm çevrelerde tutunmuş olması elbette mutlu ederdi beni. Ama çocukların, hem de altı yedi yaşından başlayarak çocukların ona ilgi göstermesi bir başka mutluluk kaynağı olurdu benim için. Mutluluk ve şaşkınlık kaynağı. Yolda, sokakta sık sık karşıma çıkar, sorar da sorardı çocuklar. Ben de onlara sorardım söylediklerimden birşeyler anlayıp anlamadıklarını.

— Bazen anlıyoruz, bazen anlamıyoruz.

— O halde niçin seyrediyorsunuz?

— Çünkü yaşam hakkında birşeyler öğreniyoruz.

Bu son cümleyi ilk duyduğumda donup kalmıştım. Gülmek istemiş, gülememiştim bile. Sonraları yadırgamaz oldum benim küçük dostlarımin büyük büyük sözlerini.

1979 yılında ayda bir programı gençlere ayırmıştık. Her programda bir gençle konuşuyorduk. Günlerden bir gün bir mektup geldi Bodrum'dan. Sekiz yaşındaki Ahmet Bandırma yazıyordu. "Sen hep abla-larla abilerle konuşuyorsun. Sen hep teyzelerle amcalarla konuşuyorsun. Sen hiç benimle konuşmuyorsun. Ben sekiz yaşındayım. Sekiz yaşındakilerin de söyleyecekleri çok şeyler vardır."

* * *

Ana baba geçimsizliklerinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini yetkililer, uzmanlar inceler, yazarlar durmadan. Ama iki küçük kızla yaşadığım iki olay var ki, bütün o anlatılanları iki dakikada özetlemiş gibidir.

Bir vitrini seyrediyordum. Kalabalık arasından "teyze, teyze" diye incecik bir ses duydum. Dönüp bakınca, beş altı yaşlarında bir kız ço-

cuğuyla karşılaştım. Genç bir kızın elinden tutmuştu. Gülerken "Ben seni tanıyoom" dedi. "Eh" dedim, "Ben de seni şimdi tanıdım, adını da söylersen tanışmamız tamam olur." Adı Nurdan'mış. Söyledi, önce güldü, sonra gülüşü yüzünde donup kaldı. Ya da bana öyle geldi. Konuşmasına devam etti. "Annemle babam hep kavga ederler, onları barıştırsana."

Bir başka gün dolmuşta altı yedi yaşlarındaki Ayşecan'ın tanıdım. Çocukça bir saflık içinde aklına geleni anlattı. İnmeye hazırlanırken sorduğu soru karşısındaysa aklımın donup kaldığını sandım. "Televizyon teyze, sen benim annem olur musun?"

Akşam halasının telefonu herşeyi aydınlattı. Annebaba ayrılmış ve anne dört yıldır kızını aramıyormuş. Ayşecan arada bir telefon edip benimle konuşmak istediğiydi.

Sonraları epey telefon konuşmalarımız oldu Ayşecan'la. Bu konuşmalarda dikkatimi çeken birşey vardı. Çocuk telefonda bana televizyon anne demeye başlamıştı.

Sekiz yaşındaki Kaan Erten'in mektubu tüm çocuklar için mutluluk isteyen satırlarla doluydu. Herkesin iyi olmasını, sağlıklı büyümesini ve büyük okullarda okumasını istiyordu Kaan. Bir de şiir çıkmıştı zarftan. Çocuklar çocukça / Çocuklar dünyaca / Yaşasalar / Dünyaca çocuklar / Çocukça çocuklar / Yaşamayı anlasalar.

Kitaplar üzerine yazdıklarında, konuştuğlarında çocuk kitapları yazanları eleştirirdi çocuklar. Ankara'nın Maltepe semtinde on iki yaşındaki Kaan şöyle diyordu: "Bazı kişiler çocukların konuşmasını taklit ederek yazınca ona çocuk kitabı diyorlar. Olur mu öyle şey?"

Sihhiye'den on iki yaşındaki Füsün da çocuk şiirlerini sevdiğini söylüyor, ama bulamadığını belirt-

rek şöyle devam ediyordu. "Çocuk şiirleri diye yazılanları okuyunca anlamıyorum. Onlar büyüklerin anlayabileceği şeyler. Büyükler bizler için hem anlayacağımız, hem de sevebileceğimiz şeyler yazsınlar."

On iki yaşındaki Hasan'ın bu konudaki düşünceleri yaşından büyüktü. "1979 yılının başından beri çıkan çocuk kitaplarının büyük bir bölümünü okudum. Bizim yazarlarımızın iyi yolda olduklarını söyleyebilirim."

Kitaplar konusunda yaptığım mini röportajlarda semtten semte değişen birşey dikkatimi çekmişti. Tuzluca'yı'dan on bir yaşındaki Süheyla, "Kızlar kitap okur muymuş, annem öyle birşey duysa gözümü oyar" derken, Çankaya'dan yine aynı yaştaki Ayşegül tam aksini söylüyordu. "Ben okuyacağım kitapları annemin ve öğretmenimin yardımıyla seçiyorum. Onun için iyi şeyler okuduğumu sanıyorum. Öğretmenim güzel bir kitap, güzel bir dünyadır demişti."

Abidinpaşa'dan 11 yaşındaki Kiraz, Kerem ile Aslı'yı, Tahir ile Zühre'yi ve Hurşit ile Mahmihi'yi okuduğunu söylerken, Ayrancı'daki, Gaziosmanpaşa'daki, Çankaya'daki çocuklar bizim yazarları eleştiriyordu.

* * *

1979'u Birleşmiş Milletler Dünya Çocuk Yılı ilan etmişti, anımsayacaksınız. Çocuk Yılı boyunca küçüklerden gelen mektupların sayısı daha da artmıştı. Ama bu mektupların hepsi de acı, hüznü, yakınma doluydu. Yalnızca iki mektupta mutluluk gördüm. İki mektup ve iki mutlu çocuk. Biri İstanbullu Esra...

"Annem babam her zaman istediklerimi yaparlar. Ama Çocuk Yılı diye şimdi daha çok yapıyorlar. Beni her yere götürüyorlar, güzel elbiseler, oyuncaklar alıyorlar. Avrupa'da çok güzel bebekler varmış, arkadaşımda gördüm. Yatınca gözlerini kapatıp, ağlıyor. İstersen şarkı söylüyor. Boyu benim omuzuma kadar. Ondandır istediğim. Babam bana da getirecek. Yaşasın çocuk yılı."

İzmirli Murat o yıl ilkokulu bitirmiş. Babası kendisini ödül olarak Japonya'ya götürecekmiş. Çok mutluymuş ve her yıl çocuk yılı olsun istiyormuş!

ÇOCUK SORUNLARI

Ergin ATASÜ

İNSAN işi gereği, ilgisi gereği bazı şeylerle veya konularla ilgilenir. Ama şöyle bir oturup sonuç çıkarmaya kalktı mı, uğraş sırasında gözünden kaçan, dikkatini çekmeyen birçok ayrıntının şaşkınlığı içinde kalır. Çocuk sorunları dendiği zaman elde olanı gözden geçirmeye kalkınca ben de aynı şaşkınlıkla ayrıntıların etkisinde kaldım. Örneğin günlerin akışı içinde aklımızda çıkmayan, düşünce ve davranış alanlarımızı en geniş biçimiyle kavrayan başımızdan aşkın sorunlarımızı bakıyor, çocuk sorunlarının bu önem-sediğimiz sorunlardan daha içler acısı boyutlarda olduğunu gözliyoruz. Oysa hepsinin temelinde yatan neden aynı: "Çarpık sosyal ve ekonomik yapılanma." Biz buna bazen "gerikalmışlık", bazen "geri bırakılmışlık", bazen "gelişmekte olmak" deyimlerini kullanıyoruz. Bu üç deyimim üçü de aynı kapağı çıkarmakla birlikte üçüncü deyim insanı yelpazelandiriyor: "Gelişmekte olmak.."

Çocuk sorunlarını değerlendirirken çarpık yapılanmanın çeşitli toplum kesimlerinde nasıl yansıdığı ve ana sorunların doğup gelişmesindeki önemli hizmetini yazı kapsamında dışında bırakıyorum. Bu hem bilineni yeniden ilan olacak, hem derginin sütunlarını zorlayacak.

Çocuk sorunlarını işlerken konuyu üç ana kesitte ele alacağız. Kırsal alanda çocuk, küçük kentsoylu çocuğu, gecekonduda çocuk... Bu üç kesit çocuk yoğunluğunun aşağı yukarı % 90'ını kapsadığı için, di-

ğer yoğunlukların sorunlarını özel ilgilenele bırakmayı yeğledik.

Kırsal alan çocuğu deyimi insan-da (özellikle büyük kent insanında) hemen "temiz hava, bol güneş" kavramını çağırır. Uzayan yemyeşil alanlar, bu alanlarda özgürce koşup eğlenen doğanın her türlü nimeti ayaklarına serilmiş; mutlu gülümsemeleri geleceğe ışık gibi yansıyan, al yanaklı, badem gözlü, ceylan sekişli çocuklar... Sonra gözünüz istatistiklerin soğuk sayılarına takılır. Kırsal alanda çocuk ölüm oranları binde 150'den başlar, binde 250'yi aşar. Bölgeye ve mevsime göre farklılıklar gösterir ama sayı hiçbir zaman 100'ün altına inmez. Çocuk ölümlerinde ön sırayı kızamık, satlıcan gibi hastalıklar alır. Ama temelde beslenme bozukluğu, ısınma yatakmaktadır. Kırsal alan çocuğu tek yönlü ve yetersiz beslenmektedir. Sebze ve meyveden yoksun olduğu için vitamin ve mineral yetmezliği direncinin yeteri kadar gelişmesine elvermez. Kırmızı yanak fenomeni arkasında anemi gizlenmektedir. Çünkü besin yetersizliğinden oluşan anemilerde gelişmesini tam sağlayamamış kırmızı yuvarlar kanda çoğalır; bunlar görünüm olarak iri, görevlerini yapma açısından yetersizdirler. Bu nedenle çocukların yanakları al aldır. Kent insanını çoğu kez özendirir bu görünümün altında bir hastalık yattığını çoğumuz bilmeziz. Beslenme yetersizliği kırsal alanda kolay çözümlenecek bir konu değildir. Aile ekonomik olanaklarının küçük bir bölümünü ancak ço-

uklara ayırabilmektedir. Topraksız köylü mevsimlik işler peşinde gurbetçi olduğundan, eve yeterli parayı çoğu kez gönderemez. Toprağı olan ise günden güne artan tarım girdilerinden kendine kalanı, bir sonraki yılın fiyatlarını kestiremediğinden güvenle paylaşırıp çocuğuna pek birşey ayıramaz. Türkiye tarımında işletme sermayesi dediğimiz öge artık vazgeçilmez bir unsur olarak öne çıkmıştır. Eskiden bir önceki yıl ürününden tohumunu ayırarak bir sonraki yılı bileğinin gücüyle kurtaran köylü şimdi küçülmüş tarım alanlarında parasal yatırım yaparak ancak karnını doyurabilmektedir. Bu nedenle tarım ürünlerindeki artış genel nüfusa oranlanırsa gerçekten bir artma söz konusu olmakta, fakat kişi başına düşen gelir kırsal alanda ne hikmetse gerilemektedir.

Kırsal alan çocuğu ev içinde mekân yetersizliği ile karşı karşıyadır. Ev ancak gün batımından sonra bir barınaktır. Bir de kış aylarında ısı kaynağı olan odanın bir köşesinde oturmak kaydıyla zaman ev içinde geçer. Ne ev içinde oyun oynamak, ne bir şeyle ilgilenmek olası değildir. Kışın oturma ve yatak odası olarak kullanılan yer aynı yerdir. Tuvalet genellikle evin dışında olduğundan, sıcaktan soğuğa giriş ve çıkışlar çocuk sağlığı üzerinde olumsuz etki yapar. Kış aylarında satlıcan kırmızının en büyük nedeni budur.

Koruyucu hekimlik hizmetlerinden yeterince yararlanılmamaktadır. Koruyucu hizmetler ekip hizmeti olarak gereği gibi örgütlene-memiştir. Hizmeti götürmekle yükümlü olanların sorumlulukları kendi kişisel sorumluluk duygularının başlayıp bittiği alanla sınırlıdır. Yani sözün kısası kırsal alanda iyi bir denetim mekanizması işlemediğinden, iş sağlığı örgütünde çalışanların insafına bırakılmıştır. Aşılarda çoğu kez bulunmaz, dolaplarda gerekli ilaçlar ya yok, ya kullanılmaz halindedir.

Kırsal alan çocuğu ana babanın önceden karar vererek, sorumluluğunu kabullenerek doğurdukları bir çocuk değildir. Doğanın günlük ilişkiler dizisi içindeki yüksek yüzdeli rastlantısı sonucu doğar. İlk ayırım cinsiyet açısından ortaya çıkar, oğ-

Ülkemizde büyük yoğunluklardan birini de gecekonduda çocukları oluşturmaktadır. Fotoğraf: Enis Özbek

lan çocuğun gördüğü kabulü kız çocukları görmezler. Oğlan çocuğun itibarı da sayısı arttığı oranda azalmaya başlar. Doğumdaki bu kendiliğindenlik bir sevgi ve ilgi yetersizliğini de beraberinde getirir. Kırsal alan çocuğu kucaka hasretir, sevilip okşanmaya hasretir. Bu sevgi ve ilgi yokluğu onu yaşamı boyunca çevreye güvensiz ve tek başına yapacaktır.

Eğitim yüz yıldan beri kırsal alan için çözümsüz bir düğüm halini almıştır. Günlük yaşamda kullanım değeri olmayan, okuma yazmayı şekil olarak kazandıran, içeriksiz bir öğrenim günümüzde de hüküm sürmektedir. Kırsal alanda öğretim, gündelik yaşamın içinde üretimden soyutlanmadan ele alınmalıdır. İnanırcılık ancak böyle mümkün olacaktır. Dersliklerde kara tahtayla öğrenci arasında kurulan ilişki ya-

paydır. Bu ilişki içe işlemez, sözün kısası iç dinamikleri harekete geçirmez. Sonuç olarak öğrendiğini yaşama geçiremeyen, her türlü gelişime kapalı, bilime kuşku ile bakan kuşaklar birbirini izler. Bu sonuç vermeyen gelişime kapalı eğitim biçimi niye yıllardır yeğlenir, akıl sız ermez...

Gözümüzü kırsal alandan küçük kentsoylu aile çevresine çevirdiğimizde neler görürüz? Kentsel yörelerde sayıları gün geçtikçe artan bu kesim çocuklarının sorunları nelerdir?

Çocuk bu kesimde genellikle planlı bir davranışla dünyaya getirilir. Küçük kentsoylunun geliri olumsuzluk çizgisinde seyrettiğinden, bu konuda planlı davranmak zorundadır. Bu kesimde genellikle iki çocuklu aile tipi egemendir. Bunun

bazen bir, bazen üç olduğunu gözleriz. Çocuk sorumluluk bilinci içinde yapıldığından, bir oranda kırsal alan çocuğuna oranla daha şanslıdır. Sevgi ve ilgi alanı doyurucudur diyebilir miyiz? Bu kesimde ana babanın birlikte çalıştıklarını gözliyoruz. Bu oran gün geçtikçe büyümektedir. Çalışan ana babanın çocuğa ayırabilecekleri zaman dilimi kısıtlı, çalışma saatleri içinde çocuk bakımını bir sorun olmaktadır. Kreş ve ana okulları işyerlerinde yok denecek kadar azdır. Paralı olanlar ise dargelirli ailelerin bütçelerinin taşıyamayacağı kadar gider yüklemektedir. Evle kreş arasında ulaşım ayrı parayı gerektirmektedir. Ayrıca özel kreş ve anaokulları bakımından yetersizdirler. Çocuklar birçok hastalıkları buralardan almakta, daha bebeklikten kronik hastalıkların pençesine düşmektedir. Bunların başın-

Gecekondu beslenme genellikle ev dışında simite ve lahmacuna dayanır

(Fotoğraf: Enis Özbank)

da böbrek iltihapları, mikroplu eklem romatizmaları gelmektedir. Kırsal alandaki bu çarpık sosyal ve ekonomik yapılanma kentlerimizde de doğal olarak yapısını sürdürmektedir. Kırsal alan insanı işi kadere, biraz da sorumlulara bağlayarak işi sineye çekerken, küçük kentsoylunun olay-

lara bakışı daha değişik olmaktadır. O yaşamda bir türlü artıramadığı geliri ve altında ezildiği ekonomik yapı içinde çocuğuna çıkış yolları arayacaktır. Kendi çektiklerini çocuğunun çekmesini doğal olarak istemeyecektir. Sorunu çoğu kez kendi yetişmesindeki eksiklere bağ-

lar. Çocuğunu yetiştirirken aynı yanlışları yapmamaya gayret eder. Örneğin, bugün bir yabancı dil bilse belki sürünmeyecektir, çocuğunun yabancı dil öğrenmesini ister. Bugün toplumda tutulan ve yaşamda para getiren bir işin sahibi olsa, böyle olmayacaktır, çocuğunun mühendis veya doktor olmasını kurar. Artık geleceğe güvenle hazırlayacağı bir materyal vardır önünde; onun en ufak ilgisini abartarak, geleceğin dahisini görmektedir. Daha ilkokul öncesinden yarış beygiri starta hazırlanmaktadır. Özel dersanelerden, sınav kapılarına uzanan, barsakları burularak bekleyişler. Sınav sorularının önceden ele geçirildiği saviyla bazen yenilgiler atlatılırsa da, en küçük bir olanak belirdiğinde çocuğu yeniden yarışa hazırlamalar, birbirini izler durur. İşte küçük kentsoylu borca harca girerek, gerilen sınırlarını yatıştırmaya çalışarak, çocuğuna çocukluğunu yaşatmadan geleceğin küçük kentsoylusunu zor zahmet yetiştirmeyi başaracaktır.

Kentlerde oyun alanları yetersiz ve oturma yerlerine uzak olduğu için, çocuklar açık havadan yeterince yararlanamazlar. Ancak büyükler zaman ayırırsa onların denetimi altında oynayabilecekleri yerler vardır. Hafta sonları çocuğunu kapalı solluğu açık yerlerde alır. Ama bu tür yerler de kısıtlı olduğundan, üst üste bir hafta sonu, dinlenmeden çok yorularak geçirilir.

Beslenme küçük kentsoylu aileler için de bir sorundur. Bu sorun ekonomik yetersizlikten kaynaklanır. Yoksa küçük kentsoylu çocuğuna neyi yedireceğini bilir de, nasıl yedireceğini bilemez. Yine de sorun kırsal alana oranla daha iç açıcıdır. Protein açığı, vitamin yetersizliği vardır. Ama genellikle ana baba bunu farkındadır. İşte bu farkında olmak, işi daha iç açıcı yapmaktadır. Yoksa kırsal alan çocuğundan daha iyi beslendiği için değil...

Sonuç olarak küçük kentsoylu ailede başat sorun; çocukta zeka ve yetenek abartmasıyla verebileceğinin üzerinde beklentilerle onu yormak, sıkmak, hayattan bezdirmek, çocukluğunu yaşatmamaktır. Bu açıdan kent çocuğu kırsal alan çocuğundan daha mutsuzdur.

Çocuklar büyüyorlar; aç kalsalar da... Fotoğraf: Zekai Durmuş-Ankara Çubuk

Ülkemizde büyük yoğunluklardan birini de gecekondu çocukları oluşturmaktadır. Gecekondu kırsal alan ve küçük kentsoylu terimleri gibi sosyolojik sınıflamada yeri olan bir deyim değildir. Ancak kırsal alanla kent arasında bir geçişi simgelediğinden, ekonomik ilişkiler kırsal alandan çok farklı (üretimden kopuk, genellikle özel hizmete dönük çalışmalarla geçinilen, aile içi fertlerin hemen tümünün rızkını dışarda aradıkları, buldukları her işte çalışan insanların yoğun olduğu bir kesim) buna bağlı olarak gelişen kültürde ara kültür niteliğinde olan bir kesimdir. Müziği, gülmesi, oturup kalkması ne kopup geldiği kırsal alana benzer, ne içine girmeye çalıştığı kentsel yöreye. Her şeyi kendine özgüdür. Para, yaşamın her

alanında belirli ve tek birimdir.

İşte bu yapısal özellikler gecekondu çocuğun erkenden aile bütçesine katkı için dış dünyaya açılmasını getirir. Öğrenim bir lüksür. Kentsoylunun eğitim için harcamalarını görür, bu onun asla kabullenemeyeceği bir özveridir. Bu sevdadan gecekondu çabuk vazgeçilir. Çocuğun erken yaşta çalışmaya yönelmesi, genellikle küçük işyerlerinde çıraklık gibi ağır işlerde çalışması gelişmesini engelleyecektir. Çocuk kavruk kalacaktır. Kazandığını bazen eve getirecek, ama çoğu kez kendisi tüketmek isteyecektir. Sonunda dayak ve korkuyla razı olunan bir miktar aile bütçesine katkı olarak girer. Bu erken ekonomik kazanç, beraberinde er-

ken özgürleşmeyi getirir. Bu erken özgürleşmenin kazancı büyüktür. Erken sigaraya başlamak, her türlü denetimden uzak, sevgiyi özenilecek, beğenilecek bir kavram gibi değil, bıçak darbeleri ve kan sızıntıları arasında tecavüz sahneleriyle çocuğa veren seks filmleriyle bilgi ve görüsünü artırmak, arabesk müziğin o kendini yerden yere çalan çaresizliğiyle yaşama bakmak. Toplumun gecekondu çocuğuna verdiği şeyler bunlardır. Tabii gelişmekte olan bu genç de bu özverinin altında kalmaz. Ücreti ödendiği takdirde veremeyeceği, vazgeçemeyeceği bir şeyi olmayan geleceğin sorun insanı olup çıkar. Toplum, verdiğinin karşılığını almaktadır...

Beslenme gecekondu genellikle ev dışında simite ve lahmacuna dayalı olarak sağlanır. Bisküviye dayalı besin değeri yüksek gıda maddeleri, bu beslenmeye eklenince, diyet bir şey kalmaz. Gecekondu beslenmeyi yönlendiren en büyük etkenler TV reklamlarıyla, boyalı basındır. Çikletler, bisküvi çeşitleri günlük yaşama bu yolla girerler.

Ailede sevgi ve ilgi, parasal ilişkilerle doğru orantılıdır. Verdiğin veya getirdiğin kadarını alırsın.

Gecekondu aile planlamasının gittikçe önem kazandığını görmekteyiz. Kentlerde işsizlik yoğunluk kazandıkça, gecekondu insanı sevgisine musluk takar, ona göre çocuk yapar. Ama çalışma alanları gelişir, özel işveren sayısında artma olursa, çocuk sayısını artırır. İkel enamalılığın bütün ilişkilerini gecekondu da gözlemek olasıdır.

Bir derginin kısıtlı çerçevesi içinde ülkemizin çocuklarından kesitler vermeye çalıştım. Orta ve büyük kentsoylu çocukları kapsam dışı kaldılar. Ama büyük yoğunluk yazımızın konusu oldu. O çocukların sorunlarına ücret karşılığı eğilenler çok olduğu için, biz konuyu burada kapatıyoruz.

Besin ve sevgi açlığı, gelişime açık kendi kültürünü öğrenememe şanssızlığı, geleceği ilişkin soru işaretleriyle çocuklarımız büyüyorlar. Büyümenin durdurulması olası değil. Büyüyorlar, büyüyorlar...

Fotoğraf: İbrahim Demirel

NASIL BİR VARLIKTIR ÇOCUK?

Yaşamak gerekiyorsa eğer,
Bir çocuk oyunu kadar renkli olsun
Dünyayı kardeşlik dallarında
Uçan kuşlar doldursun
Sen dargınlık ağacı barış ve yemiş
ver..
(C.A. Kansu)

Çocuk Edebiyatı konusu üzerinde durmadan önce, çocuğun ruhsal ve bedensel özelliklerinin sağlıklı bir biçimde ortaya konması gerekmektedir. "Sevgi, çocuk kişiliğinin gelişip beslendiği topraktır." Böyle diyor Sayın Atalay Yörük-oğlu. Bilindiği üzere çocuk benmerkezi (egosentrik) bir konumdadır. Olayları kendi ekseninde etrafında algılar ve yorumlar. Düşünce dünyasında büyüsel düşünce etkindir. Sözle eylemi bir tutan eğilimindedir. Masalla gerçeği, imge ile olguyu zaman zaman birbirine karıştırır. Kendi kendini gözlemleyemeyen çocuk, somut düşünür. Unutulmaması gereken en önemli konulardan biri de çocuğun duygu ve tepkilerinin, çarçabuk değişme ve dalgalanma gösterdiği gerçeğidir. İçini çeke çeke ağlayan çocuğun pırl pırl, göz yaşlarını, sevinç kahkahalarına boğduğunu pek çok kere görmüştür. Çocuk dürtülerini düzenleyemeyen, isteklerini yere ve koşullara göre belirleyemeyen bir varlıktır.

Çocuğun yukarıda sayılanların dışında, yetişkine göre daha olumlu olan yanları da vardır. Çabuk öğrenme, yeni durumlara uyuma, kendini onarma, iyimser ve umut dolu olma, çabuk avunma gibi özellikler de, çocuğun iç dünyasını bezeyen olumlu niteliklerdir. Özetle çocuk yetişkinin küçük bir örneği değil, apayrı nitelikler taşıyan çok renkli bir varlıktır.

ÇOCUK EDEBİYATININ ÇOCUĞUN GELİŞİMİNE KATKILARI NELER OLABİLİR

Karıncağın telaşından belli
Birşeyler olacak yarın
Belki bir tomurcuk
Belki bir ağacın düşen yaprağı
Belki de bir çocuk..
(B.Ecevit)

Bağımlılıktan, bağımsızlığa doğru sürekli bir gelişme göstermesine katkı getirebilir. Çocuk Edebiyatı. Çocuğu imgeden gerçeğe, büyüsel düşünceden akılcı düşünmeye yöneltebilir. Bencil dav-

Fotoğraf: İbrahim Demirel

ranışlardan paylaşmaya, işbirliğine doğru çocuğun adımlar atmasını sağlayabilir. Çaresiz ve asalak ve de güçsüz durumdan kurtulmasına katkı getirebilir. En önemlisi de Çocuk Edebiyatı, çocuğu hep ahçı olmaktan çıkarır özellikle sevgi alışverişinde, sevilen olmaktan öte sevmeye de çocuğun geçmesini sağlayabilir.

ÜLKEMİZDE ÇOCUK EDEBİYATININ DURUMU

Gökyüzü ne güzel anne
Kollarını yoksullara açar..
(F.H. Dağlarca)

Bugün ülkemizde yayınlanan çocuk kitaplarının, mesaj dökümü yapılsa, büyük bir yüzdesinin; "Kadere karşı gelinmez" "Beş parmağın beşi bir değil" "Eski köye yeni adet girmez", "Her şey gücünüdür" olduğu görülür. Bir vuruşta gürzü ile elli kişiyi paramparça eden şoven ve militarist yayımlar, Amerika ve Hürriyet diyerek her sorunu çözen Tommiks ve Teksaslar. Zengin adamın elinden tutarak büyük adam yaptığı yetim çocuk öyküleri.. (Yaşamda asla rastlayamazsınız).

Özetle duygu ve düşünce sömürsü, şiddete tapınç, egemen ideolojinin şırınga edilmesi.

Son yıllarda çocuk edebiyatı konusunda olumlu girişimlerde dikati çekmektedir. Henüz yeterli taşımayan bu çabaları zenginleşt-

rip güçlendirmek, eğitim emekçilerinin, demokratik eğitim'e inançlı öğretmen ve edebiyatçıların, görevleri arasındadır. Çocuğun imge ve duygu dünyasını göz ardı etmeden, bağımsızlık bilinci veren, ortaklaşa üretmenin ve eşitçe paylaşmanın yüceliğini sezdiren, yaratıcı yeteneklerin yolunu açan çocuk kitapları, gündemimizde olmalıdır.

Bağımsızlık bilincine sahip yaratıcı ve üretken bir yurttaş olabilmenin önemli koşullarından biri de, iyi bir okuyucu olmaktır. Bunun da yolu öz ve biçim olarak yetkin Çocuk Edebiyatından geçer.

ÇOCUK KİTAPLARININ ÖZELLİKLERİ NELER OLMALIDIR?

İçerik olarak; biçim yönünden canlı olmalı, bilgiyi ve görgüyü artırıcı olmalıdır. Acemice ders veren nitelikte olmamalıdır. Çocuk ruhunun derinliklerine ulaşabilmelidir. Özellikle çocuk klasikleri bu anlamda çok yararlıdır. Yaşama gücünü arttırıcı umut ve değişim yüklü özellikler taşımalıdır. İnsan sevgisi yurt ve bağımsızlık sevgisi, evrensel barış ve kardeşlik duygusu uyandırıcı özellikte olmalıdır.

Olağan üstü olaylar ve imgesel konular araç olmalı, amaca dönüştürülmemelidir. Çocukta marazi duygu ve düşünceler yaratacak, çocuğu görünmez güçlerin baskısı altına alacak, konulardan kaçınmalıdır.

Dil yönünden dünyasını hesap eden sözcükler kullanılmalıdır. Özellikle çocuk şiirlerini ritimsiz düşünmek olası değildir. Ritim, Müzik özelliği ile çocuğu kitaba çektiği gibi, metnin uzun süre bellekte kalmasını sağlar.

Örnek:

Çocuk gönlüm kaygılardan azade./
Yüzlerde nur, ekinlerde bereket./
At üstünde mor 'kaküllü şehzade'/
unutmaya başladığım memleket./
Şakağında annemin sıcak dizi ./
kulağında falcı kadının sözü. /
Gölbashi'nda padişahın üç kızı./
Alaylarla kafdağna hareket

(O. Veli)

Resim: Çocuk kitaplarına, sanat değeri olan resimler konulması yararlıdır. Bu resimlerde resimle metin arasında uyum bulunmalıdır. Resim hareketli olmalıdır. Resimlerin renkli olması ilgiyi arttırır. Çocuk kitabı çarpıcı olmalıdır. Resimlerin renkli olması ilgiyi arttırır. Çocuk kitabı çarpıcı ve baskı temiz olmalıdır.

Fizik Yapısı: Çocukların kitapları kolayca evrilip çevrilebilecek nitelikte olmalıdır. Kolayca açılıp katlanan, punto ve satır aralığı çocuğa göre düzenlenmiş olmalıdır (12 punto olabilir) Az sözcüklü kısa paragraflar ve diyaloglar, çocuklar için ilginçtir. Kitaplar dikişli olmalıdır. Kağıt iyi olmalı, ancak kuşe kağıt olmamalıdır. Çünkü çocuğun gözlerini yorar. Harflerde çok süslü olmamalı, doğal olmalıdır.

Yazının sonuna yaklaşırken ülkemizde ilk çocuk kitabının 1869 da çevirisini yapan Ahmet Mithat Efendi"yi (Kıssadan Hisse) Eğitimi Satı Bey"le, Ozan ve eğitimci Tefik Fikret'i bu alandaki öncü çabalarından dolayı bir kez daha saygı ile anıyorum.

KAYNAKLAR

1. Kemal Demiray, Çocuk Edebiyatı Antolojisi
2. Çocuk Edebiyatı Çocuk Kitapları, Cem Yayınevi
3. Çocuk Eğitim ve Edebiyatı Yansına Özel Sayısı
4. Atalay Yörükoglu, Çocuk Ruh Sağlığı
5. TRT Çocuk Yayınları Semineri, Atalay Yörükoglu

ÇOCUK EDEBİYATI

...Şil' kimin için
Bu göz yaşları
Yanağında ışılan
Bu yıldızcıklar

Santiyago'lu
Bir çocuk için
Tanklar altında
Ezilen..

Şili kimin için
Bu küçük keman
Telciklerinden
Yaşlar süzülen?

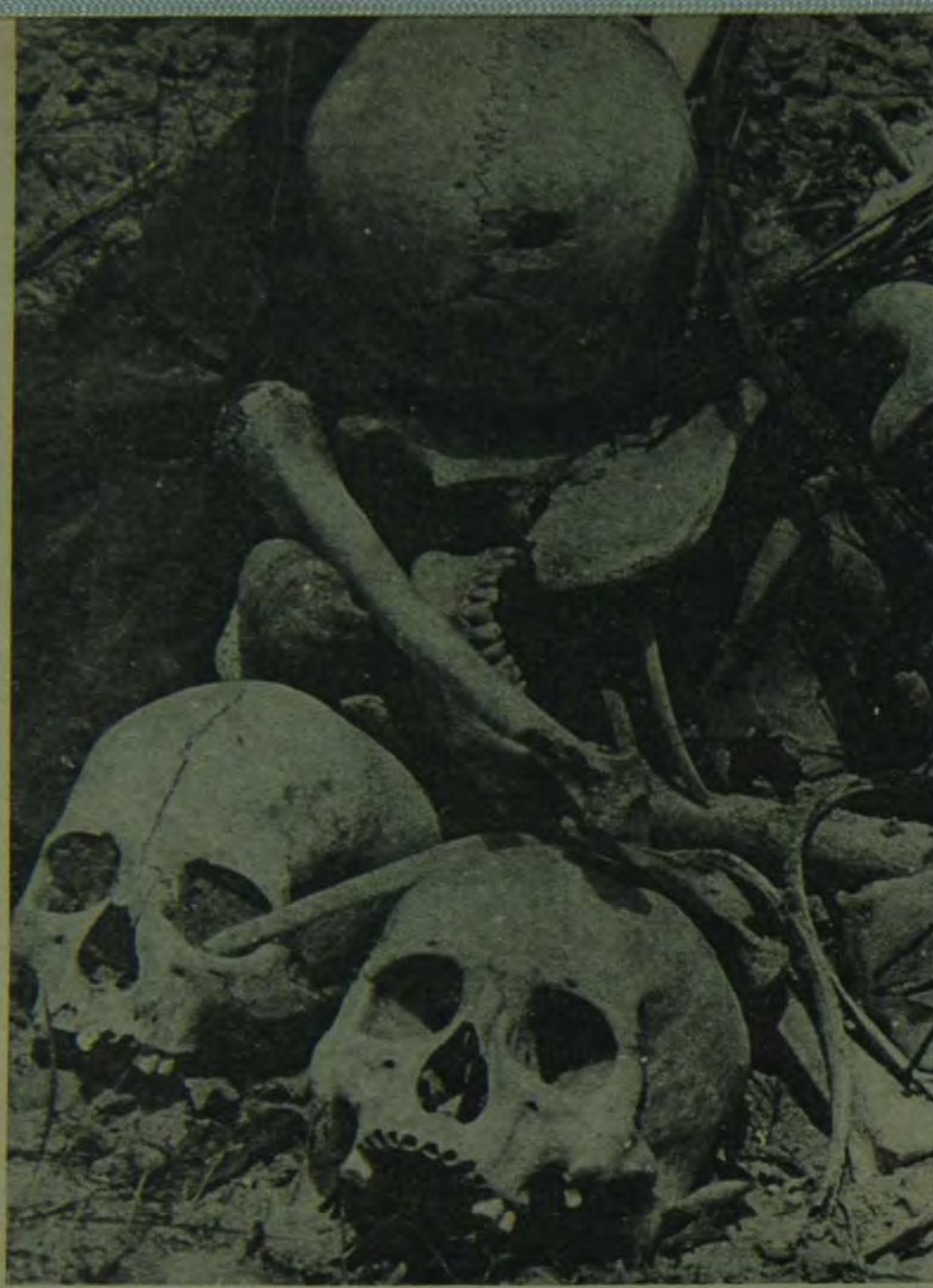
Santiyago'lu
Bir çocuk için
Şarkı söylerken
Göğsü delinen..

(Y.Miraç)

Sezai KAYNAK

Bilindiği gibi, çocuğun özel ilgiye gereksinimi olduğu, 1924 Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesinde, ortaya konmuştu. Yine 20 Kasım 1959'da kabul olunan Çocuk Hakları beyannemesinin 10. ilkesinde; "Çocuk ırk, din veya öteki nedenlerle ayrımcılığı teşvik eden uygulamalardan korunmalıdır. Çocuk, anlayış, hoşgörü, insanlar arasında dostluk ve barış ve evrensel kardeşlik ruhuyla büyütülmeli. Tüm enerji ve yeteneklerini insanlığın yararına sunması gerektiğinin, bilincine varmalıdır."denmektedir. Konuya uluslararası planda çocuğun konumundan, giriş yaptığımızda ülkemizde Çocuk Edebiyatı konusu daha da berraklaşacaktır.

BU SİLAHLANMA YARIŞI NEDEN?

Fusun TAYANÇ

DÜNYA'DA "SAVAŞ" sözcüğü gene çok kullanılıyor. "Yumuşama", giderek yerini "sertleşme"ye bırakıyor. Ne zamandır yerel ölçekte sürüp giden gerginliklerin, çatışmaların, savaşların, yeni bir Dünya Savaşı'nın tohumlarını getirdiği söyleniyor. Üçüncü Dünya Savaşı üzerine çeşitli senaryolar hazırlanıyor. Bunlara bağlı olarak da, zaten hızlı dönen silah sanayilerinin çarkları gittikçe hızlanıyor; her zamankinden daha çok daha

çok üretmek için dönüyor, bir silahlanma yarışı, daha çok vurmak için tırmanıyor. Rakamlar sıkıcıdır. Ama bu sıkıcılığın yanında öğretici olduğu da yadsınamaz. Hele silahlanmanın boyutunu öğrenmek isteyenler için. 1960 yılında 107 milyar dolar olan askeri harcamalar 1980'li yılların başlarında 400 milyar doları aşmış bulunuyor. Söz konusu harcamaların 310 milyar doları gelişmiş ülkelerde, 90 milyar dolar kadarki da gelişmekte olan ülkelere yapıyor. 1960'daki harcamalarla kar-

şılaştırıldığında, gelişmiş ülkelerin askeri harcamalarının üç kat artmasına karşılık, aynı süre içinde, gelişmekte olan ülkelerin askeri harcamalarındaki artışın dokuz kattan çok olduğu görülüyor.

Baş döndürücü yarışın silah sanayiine yaptığı katkıyı görmezlikten gelmek de olası değil. 140 ülkeyi milli gelir büyüklüklerine göre sıraladığımızda, dünya silah sanayii onbirinci sıraya yerleşiyor. Dünya silah sanayiinin milli gelirini geçen ülke sayısı yalnızca on.

Silah üretim rakamları kolay bulunamıyor. Genellikle gizli tutuluyor. Ama silah ihracat ve ithalat rakamları ortada. Bu rakamlara bakıldığında, genellikle, gelişmiş ülkelerin en büyük silah satıcıları olduğu da sır olmaktan çıkıyor. Zaten, 1945 yılından bu yana araştırma-geliştirmeye ayrılan kaynakların yüzde 40 kadarının askeri amaçlara ayrıldığı, bunun sonucu da, her geçen gün, daha ileri teknoloji gerektiren silahların yapıldığı gerçeği, bu tür silahların ancak büyük sanayi komplekslerinde üretilebilmesini gerekli kılmaktadır. Bunun sonucu, gelişmiş ülkelere giderek artan boyutta, silah ihracatı olmaktadır.

1977 yılında dünya silah ihracatı 17,6 milyar dolar olmuştur. Bunun 16,9 milyar dolar tutan bölümünü ya da, bir başka deyişle, yüzde 96'sını, gelişmiş ülkeler gerçekleştirmişlerdir. Aynı yıl içinde gelişmekte olan ülkelerin ithal ettikleri silahların toplam değerinin de 12,5 milyar dolar olduğu söylendiğinde tablo belirginleşmektedir.

Gözünüzün önüne bir dünya haritasını getirin. Aklınıza gelen çatışma, savaş ya da gerginlik alanlarını işaretleyin. Sonra da silah ihraç eden ve ithal eden ülkelere bakın. Genellikle silah ihraç eden ülkelerle değil, ithal eden ülkelerle çakışan bir gerginlik haritası ortaya çıkacaktır. Silah ihracatçısı ülkeler de bu gerginlik haritasını çevreleyen ülkeler olacaklardır. Bu çelişkili durum, gelişme çabasında olan ülkelerin üretken yatırımlara ayırarak gelişmemişlik çemberini kırmaya yönelebilecekleri ya da sosyal amaçlı yatırımlara ayırarak insanların daha rahat yaşamasını sağlayabilecekleri kaynakların askeri harcamalara gitmesine yol açmaktadır. Dünya Bankası verilerine

göre, gelişmekte olan ülkelerin savunma harcamalarının GSMH içindeki payı, 1977 yılında, yüzde 5,9 olmuştur. Buna karşılık GSMH içinde sağlık harcamalarının payı yüzde 1,0; eğitim harcamalarının payı ise yüzde 2,7'dir. Genel olarak dünya ölçeğinde bakıldığında da, kamunun sağlık harcamalarının askeri harcamaların yüzde 60'ına tıbbi araştırmaların ise, askeri harcamaların beşte birine eşit olduğu biliniyor.

Bir an için rakamları bir yana bırakalım ve şu satırları okuyalım: "Katılan Devletler, Avrupa'da siyasal yumuşamayı tamamlamak ve güvenliklerini güçlendirmek amacını taşıyan ve askeri karşılaşmaların tehlikelerini azaltmaya ve silahsızlanmayı oluşturmaya yönelik çabaların herkesin yararına olduğunu kabul ederler. Kesin ve etkili uluslararası denetim altında, genel ve tam silahsızlanmaya varmada kapsami ve niteliği bakımından aşamalar oluşturan ve dünyada barış ve güvenliğin güçlenmesi sonucunu vermesi gereken etkin önlemleri bu alanlarda alma gereğini kabul ederler". Helsinki, 1975.

Ülkelerin Milli Gelir Büyüklüğüne Göre Sıralanması

	(Milyar dolar)
ABD	1.870
SSCB	930
Japonya	550
Federal Almanya	510
Fransa	380
Çin	350
İngiltere	250
Kanada	190
İtalya	190
Brezilya	160
İspanya	120
Dünya Silah Sanayii	120
Hollanda	110
Polonya	110
Hindistan	100
vd.	

Kaynak: World Military and Social Expenditures 1979

atıldığını söylemek hiç de kolay değil. Hele rakamlar ortadayken.

Öyleyse sormak gerek: Neden?

Yeryüzünde yaşayanların 450-750 milyon arasında değişen bir bölümü yeterince beslenemezken; her yıl, dünyanın çeşitli ülkelerinde beş milyon çocuk ölürken; A Vitamini yokluğundan her yıl 100.000 çocuk kör olurken; okul yaşına gelmiş 1,5 milyar çocuğun yarısı okula gitmezken; 2,7 milyar yetişkinin 830 milyonu okuma, yazma bilmezken; en basit sağlık koşullarını yerine getirmek için gerekli su bulunamazken; işsiz sayısı çığ gibi büyürken; kısaca, Dünya'da yokluk ve yoksulluk kol geziyor, bu silahlanma yarışı neden?

İnsanlığın doğayı biçimlendirme tarihi Dünya'yı daha yaşanabilir kılmaya çabalarıyla doluyken var olmanın nedeni buyken, nehirlerin akışını tersine çevirmek gayretkeşliği neden?

Eğer bu soruların tek yanıtı, dünya nüfusunun beşte birinin, dünyada yaratılan tüm gelirin yüzde 50'sinden çoğunu alması ise... Bu nedenle de, dünya nüfusunun en altta kalan beşte birinin, dünyada yaratılan gelirin yüzde 3-5'i ile yetinmesine göz yumuluyor ise...

Gelişmekte Olan Ülkelere Silah İhracatı, 1955-1977

	(Milyon dolar)
ABD	50.265
SSCB	21.040
İngiltere	4.950
Fransa	4.675
Federal Almanya	2.525
Doğu Avrupa	2.125
İtalya	1.380
Çin	695
Kanada x	572
Belçika	525
İsviçre	280
Hollanda	265
İspanya	230
Japonya x	180
İsveç x	62
Diğer	3.026

Kaynak: World Military and Social Expenditures 1979
X Yalnızca belli başlı silahlar

Fotoğraf AFSAD

ÇOCUKLAR... BİZİM ÇOCUKLARIMIZ

Çağlar KIRÇAK

BİRLEŞMİŞ Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1959'da Çocuk Hakları Beyannamesini yayınlamasından bu yana yirmi üç yıl geçti. O gün doğan çocuklar bugünkü toplumların itici gücünü, dinamik çekirdeğini oluşturuyor. Kimi umutla bakıyor geleceğe, kimi yaşamın zorlu fırtınalanna vaktinden önce göğüs germenin yorgunluğunu taşıyor gözlerinde... Yirmi üç yıl akıp geçmiş, su gibi... Ama değişen bir şey var mı?

Gene Afrika'da açlıktan ölüyor çocuklar. Gene Ortadoğu'nun kararmış göklerinde, çağımızın Ebabil kuşları gibi kanat çırpıp jetler ölüm yağdırıyor Filistinli anaların kucaklarındaki bebeler. Doğu Asya ülkelerinde kan, gözyaşı ve açlık yüzbinlerce çocuğun pembe umutlarına, mavi düşlerine karabasan olup, çökmüş... Değişen ne var ki?

Oysa Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Çocuk Hakları Beyannamesinin önsözünde, insanlığın çocuklara verebileceğinin en iyisini vermek zorunda olduğunu belirtiyor ve şöyle bağlıyordu sözlerini:

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, dünya çocuklarının mutlu bir çocukluk dönemi yaşaması ve burada belirtilen özgürlükleri, hakları hem kendisinin, hem toplumun yararına kullanması umuduyla bu beyannameyi ilan eder ve bu beyannamede tanınan hakların verilmesi, sıralanan ilkeler çerçevesinde gerçekleşmesi amacıyla yasal ve gerekli tüm önlemlerin alınması için analara, babalara, gönüllü kuruluşlara, yerel makamlara ve ulusal hükümetlere çağrıda bulunur.

Bu çağrıdan sonra ilkeler sıralanır Beyannamede. Birbirinden yüce

duyguları, düşünceleri taşıyan ilkeler. Özellikle birinci ilke salt çocuk haklarına değil, insanların temel haklarına ve özgürlüklerine de, çağımıza ve insanlığa yakışır bir yaklaşıma içindedir. Şöyle ki:

Çocuğun kendisinin ya da ailesinin ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, ulusal ve sosyal kökeni ne olursa olsun, ailesinin siyasal, sosyal görüş ve inanışları hangi doğrultuda bulunursa bulunsun, çocuklar üzerinde ayrıcalık yapılmamalıdır.

Yahudi çocuklarının salt yahudi oldukları için toplama kamplarında kitleler halinde yok edilmesinden birkaç yıl sonra dile getirilen bu görüş insanlık açısından önemli bir aşamadır doğrusu. Ancak günümüzdeki Amerikan toplumunun beyazların okullarında zenci çocukların okumalarına hâlâ tepki göstermeleri, Türk işçi çocuklarının Almanya'larda itilip kakılmaları, insanlığın Çocuk Hakları Beyannamesini okumaya henüz fırsat bulamadığını vurguluyor.

Sanırım ülkemizdeki kimi kesimlerin görüş ve anlayışına da uzak düşüyor bu ilke. Bizim, toplum olarak çocuk haklarına, çocuk psikolojisine bugüne değin sağlıklı bir yaklaşım getirebildiğimizi söylemek zordur. Kent çocuğunun ayrıcalığı vardır köy çocuğunun yanında. Çocuklarımızın toplumdaki yeri, kimilerine göre, analarının, babalarının sosyal ve ekonomik düzeylerine göre belirlenir:

— Oğlum, kaç defa söyledim Ahmet'le dolaşmayacaksın diye. Sana bakkal çocuğuyla arkadaşlık etmek yaraşır mı?

— Seni o sümüklü Mustafa'yla bir daha beraber görmeyeyim. Valahi söylerim babana, kemiklerini kırdırırım senin...

— Bir de doktor çocuğu olacak-sın. O yanmı papuçlularla ne işin var sinemalarda?...

Çocuğun gelişen, büyüyen dünyasına umacılar dolmuştur sanki. Sümüklülerden, yanmı papuçlulardan oluşan bir toplum giderek kendi toplumu olmaktan çıkıyordu. Birgün gelir bu yabancılaşmayla, bu ayrıcalık duygusuyla dolu ruhsal yapı, yaşamın zorlu, keskin gerçekleriyle karşı karşıya kalınca ya yerle

bir olacak, ya da benliğini bu gerçeklerin üzerinde tutmaya çabalayarak, toplumun tüm sorunlarının dışında, salt egosunu doyurmaya çalışan bir yaratık haline gelecektir.

Bir başka kesimin çocukları da ha da trajik bir tablo oluşturur ülkemizde:

Son otuz yıl içinde köylerden kentlere süregelen akının yarattığı bir kesimin, apartman kapıcılarının iki dünya arasında sıkışmış kalmış, sevecenlikten, olanaklardan yoksun çocuklarının tablosudur bu.

Ne kentli, ne de köylüdür bu çocuklar. Ozanlar, şiirlerinde "iki kişiye bir dünya" yaratırsunlar, kent dünyasını da, köy dünyasını da almışsınız onların ellerinden. Köyden kopup gelmişlerdir, kentte yaşarlar ama, kentin havasını soluyamıyor gibidirler. Gittikçe okul onların okulu değildir sanki... Mühendislerin, avukatların, doktorların pembe yanaklı, sağlıklı çocuklarının dolduğu sıralarda öğrenci değil de, sıkıntılı konuklar gibi otururlar. Apartmanlarda oturan çocukların kapı önlerindeki sevinçli, çığlıkları oyun dünyalarında, izin verilebildiği oranda, tedirgin bir yerleri vardır. Komşular hiç okşamazlar onları. Ve ayrıcalıklı çocuklar arasında, doyurulmamış istek ve özlemlerinin çilesini örer, durur bu yavrular.

Beyannamenin öteki ilkeleri de buz üzerine yazılmış öyküler gibidir. Özellikle az gelişmiş ülkeler için söz konusudur bu. Örneğin ikinci ve dördüncü ilkeler "Çocuğun bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan sağlıklı büyümesini" amaçlamakta ve "yeterli beslenme, sağlık hizmetleri konularındaki haklarından" söz etmektedir. Oysa ülkemizin çözüm bekleyen en önemli sağlık sorunlarından birinin çocuk ölümleri olduğunu kim yadsıyabilir?

1980 verilerine göre ülkemizde 16.060.000 çocuk, 0-14 yaş grubunu oluşturmaktadır. Bu nüfusun 5.403.000'i 0-4 yaşları arasında bulunuyor.¹ Türkiye'de en yüksek ölüm oranı bu yaş grubuna ilişkindir. Araştırmacılar ve istatistikler özellikle 0-1 yaş grubundaki çocuk ölümlerinin ülkenin en önemli sağlık sorunu olduğunu, canlı doğan her bin bebekten sekseninin kentlerde, iki yüzünün kırsal alanda, bir

yaşına varmadan öldüğünü vurgulamaktadır.² Prof. Dr. Nusret Fişek Türkiye'de çocuk ölümlerinin en önemli nedeninin pnömoni (zatürree) olduğunu söylüyor.³ Prof. Dr. Fişek'e göre 0-4 yaşları arasında çeşitli hastalıklardan ölen çocukların, tüm ölenlere oranı İsveç'te 1,7, Türkiye'de ise 50,9'dur. Pnömoni'den ölen çocukların ölüm oranları (yüzbin'de olmak üzere) İsveç'te 18,2, Norveç'te 35,0, İsviçre'de 36,5, B. Almanya'da 61,2, Küba'da 316,6, Yunanistan'da 368,3, Türkiye'de ise kentsel bölgelerde 520,2, kırsal alanda 855,5'tir.

Eldeki bu veriler çerçevesinde ülkemizde yılda ortalama bir milyon çocuk doğmakta ve bu bir milyon çocuğun yüz elli bini daha bir yaşına gelemeden ölmektedir. Dehşet verici bir rakamla karşı karşıyayız: Beş yılda yedi yüz elli bin ölü. Üremeyi beceriyor ama yaşamayı sürdürüremiyoruz demektir bu. Ve sanırım savaşmadan, barış içinde böylesine ağır zayıyat veren ender ülkelerden biriyizdir dünyada.

Sağlık konusundaki bu acıklı görünüm bir yana, ruhsal açıdan çocuklarımıza sağlıklı bir ortam hazırlayabiliyor ve toplumumuzun yarınki yapı taşlarına gerekli eğitimi veriyor muyuz acaba?

Çağımızda çocuk, ilk eğitimini aile yaşamından, okuldan, sokaktan, sinemadan, radyodan, televizyondan alıyor. Günümüz koşullarında bu, öyle bir eğitimidir ki, çocuklarımız ellerinden tutulup, insanları sevmenin, dünyamızı daha yaşanılır bir dünya yapabilmenin, toplumumuzu yüce değerlere erdirmenin kapılarına uzanan erdemli yollarda yürütüleceğine; ekranlarda, sinemalarda, dergilerde tabanca, bıçaklı, roketli, bombalı bir cehennem alevini itiliyor. En azından ekranlardaki şu uzay serüvenlerini anımsayalım: Büyüklere değil, daha çok çocuklara, çocukların o sınırsız hayal gücüne seslenen bu dizilerde boğuşmaktan, öldürmekten, yok etmekten öteye ne vardır? Öteki diziler sanki daha mı farklı? Demir yumruklu, attığını vuran, sert, acımasız tipler çocuklarımızın vazgeçilmez kahramanlarıdır.

Bu hengamenin ortasında bir de televizyonun reklam bombardmanı

atında obur bir tüketici olmaya koşullandırılıyorlar. Çalışarak, emek harcayarak kendi mutluluk kozasını kendi elleriyle örmek yerine, piyango bileti olarak, spor-toto oynatarak, kupon biriktirerek köşeyi dönme felsefesine itilir çocuklarımız. Ve en kötüsü dayak yiyerek büyür, yarınki umutlarımız...

Bizim kuşak da böyle yetişti. Televizyon yoktu, ülke büyük sancılar içinde değildi ama, toplumlara, uluslara karşı nefretle koşullandırılarak büyütüldük. Ulusların, masum insanların birbirlerine düşman olmaları öğretildi bize. Yüreğimizde insan sevgisi yerine "akıncı cedlerimizin kelle alan ihtirasını" taşımamız istenildi hep. Hem de içimizi ışıltılı aydınlatan Atatürk'ün "Yurtta barış, cihanda barış" ilkesine rağmen. Tarzan'lara, Ken Maynard'lara, Kızıl Maske'lere bayıldık. Tarihin en acımasız hükümdarlarına hayrandık. Yüzbinlerce Türk'ü kılıçtan geçiren, Anadolu'daki Türk boyları üzerine bir ölüm rüzgarı gibi uzanan Moğal İmparatoru Cengiz Han'a bir Türk büyüğü olarak tapıyorduk. Komşu ulusların dilimizde adları Gospodin'di, Palikarya'ydı. İngiliz kancık, İtalyan ve Yahudi korkak, Arap pisti bizim için. Bir karış boyumuzla dünya uluslarına böyle değer biçer ve kızdırmak istediğimizde birbirimize "Arap" "Arap", eski çorap" diye bağırırız.

Yıllar geçti. Arabın eski çorap olmadığını, yüzyıllarca geri bıraktırlmış mazlum uluslardan biri olduğunu anladık. Gelenek, görenek ve alışkanlıklarımızın komşu ulusların gelenekleriyle, görenekleriyle paylaşılacak biçimde bütünleştiğini gördük. Dünya uluslarının, dünya halklarının insanca ilişkiler içinde olması gerektiğini öğümledik.

Biz bunları biraz geç öğrendik. Çocuklarımız geç kalmışlar. Onlar bizim çocuklarımız... Bizim çocuklarımız bu çağın, bu dünyanın çocukları...

KAYNAKLAR

- (1) Türkiye İstatistik Cep Yılığı, DİE Yayını, 1980
- (2) MAVİ, Erol, Ankara - İzmir Tabip Odaları Bülteni, Sayı 13-14, s. 44-50, 1976.
- (3) FİŞEK, Nusret, Ankara-İzmir Tabip Odası Bülteni, Sayı 8, s. 23-25, 1976.

TÜRKİYE'DE TEKELLEŞME

Gürel TÖZÜN

TÜRKİYE'DE TEKELLEŞME YOK MU?

TÜRKİYE'de tekelleşmenin olup olmadığı, şubat ayı içinde, farklı sermaye çevreleri arasında ilginç tartışmalara neden oldu. Tartışma, sermayenin farklı kesimlerinin bu konudaki görüş ayrılıklarını sergilemesi açısından önem taşıyor. Bir anlamda, tartışmayı başlatan, "tekelleşmenin Türkiye ekonomisine yararlı olacağı" görüşünü savunan Alarko Holding Yönetim Kurulu Başkanı İshak Alaton oldu. İstanbul Ticaret Odası Başkanı Nuh Kuşçulu bu görüşe karşı çıkarak, "tekelleşen firmaların fiyatları istedikleri gibi ayarladıklarını bunun da tüketicinin aleyhine olduğunu vurguladı.

Ardından, TÜSIAD Yönetim Kurulu Başkanı Ali Koçman'ın, "bir ekonomide tekelleşmeden bahsedebilmek için o ekonominin sanayileşmiş bir ekonomi olması gerekir. Türkiye henüz bu aşamaya ekonomik bakımdan gelmiş bir ülke değildir" diyerek, tekelleşme olgusunu tümüyle yadsıdığı görüldü. Ancak, Koçman, kuşkusuz tekelleşmenin olumsuz bir gelişme olduğu inancıyla, "Türkiye ekonomisinde bu tarzda bir gelişme varsa, kanun yapıcının bunu önleyici bazı yasal önlemler getirmesi doğal karşılanır" sözleriyle Alaton'la aynı görüşte olmadığını gösterdi. İstanbul Sanayi Odası Başkanı Nurullah Gezgin bu konuda daha ihtiyatlı bir dil kullanıyordu. Ona göre, "küçük ve orta sanayi bir sıkıntı dönemine girdiği açık. Ancak, 'büyükler yutuyor' diye bir yorum yapmak da yanlış olur" Çünkü, "büyüklerin küçükleri yutacak halleri yok, büyüklerin boğazlarında büyük kılıçlar var". Gezgin tekelleşme konusunda tehlikenin nereden gelebileceğine de değiniyordu: "Bugün için ancak dış müteahhitler ve ihracat yapanlar

yönetim kurullarında büyük adamları var. Var ama Türk ekonomisinin en hastalıklı kesimini de bunlar oluşturuyorlar."

Bu özetlemenin de gösterdiği gibi, farklı sermaye kesimlerinin üzerinde bir görüş birliğine varmadıkları üç ana konu var:

a) Türkiye ekonomisinde ve özellikle sanayide tekelleşmenin olup olmadığı,

b) Eğer varsa, 24 ocak kararlarının da etkisiyle hangi yönde geliştiği, ve,

c) Bu gelişmenin Türkiye ekonomisi açısından yararlı olup olmadığı.

Bu yazıda her üç konuyu birden ele alma olanağı yok. Yalnızca, özellikle sanayi ve bankacılık alanlarında tekelleşmenin var olup olmadığını ve boyutlarını ele almaya çalışacağız. Bunun için, ilk olarak, tekelleşmeden ne anladığımızı kısaca ortaya koymamız gerekiyor.

KAPİTALİST YOĞUNLAŞMA TOPLULUŞMA TEKELLEŞME SÜRECİ

"Bir piyasanın tekeli olması ya da bir piyasada tekelleşme, sözkonusu piyasada bir ya da birkaç firmanın, zaman zaman aralarında gizli ya da açık anlaşmalar da yaparak egemenlik kurmuş olması anlamına gelir. Başka bir deyişle, tekelleşmeden söz edebilmek için, her şeyden önce, üretimin, satışların ve istihdamın büyük bir bölümünün veya tümünün az sayıda firma tarafından gerçekleştiriliyor olması gerekmektedir. Tekelleşme olgusu kapitalist birikim sürecinin doğal bir sonucu. Çünkü, bu süreç içinde ortaya çıkan ve "aynı işletme, firma ya da firmalar grubu çerçevesinde daha büyük bir birikim sağlanması" anlamına gelen sermayenin yoğunlaşması ile "çeşitli küçük sermaye bütünlüklerinin daha büyük bir sermaye bütünlüğü içinde kaynaşması yok olması veya bağımsızlığını kaybetmesi" demek olan sermayenin toplulaşması (merkezileşmesi) olgularına dayanıyor. Yoğunlaşma-toplulaşma-tekelleşme süreci, anonim şirketlerin ve kredi sisteminin gelişmesini, bankaların öneminin artmasını, giderek bankacılık alanında da

tekelleşmenin ilerlemesini ve sanayi sermayesi ile mali sermayenin iç içe girmesini beraberinde getirmektedir. Türkiye'de tekelleşmenin varlığı ya da yokluğu, varsa günümüzde eriştiği nokta, sıraladığımız bu özelliklere dayalı bir biçimde incelenebilir. Bu konudaki bulguları şöyle özetleyebiliriz.

IV. PLAN: HIZLANARAK SÜREN YOĞUNLAŞMA TOPLULUŞMA

(1) Devlet Planlama Teşkilatı'nın güvenirliliğini bugünkü kadar yitirmemiş olduğu bir dönemde hazırlanan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre, "sermayenin toplulaşması ve yoğunlaşması olgusu III. Plan döneminde hızlanarak süregelmiştir. Toplulaşma sürecinin göstergelerinden biri olan sermaye şirketleri özellikle de anonim şirketler dönem içinde hızlı bir gelişme göstermişlerdir. II. Plan dönemi boyunca 1296 anonim şirket kurulmuşken, yalnızca 1977 yılında 1584 anonim şirket kurulmuş olması bu hızlı gelişmeyi vurgulamaktadır. (1980'de bu sayı 2356'ya yükselmiştir. G.T.) ...III. Plan dönemi içinde hızlı bir holdingleşme olgusunun varlığı da gözlenmektedir. Nitekim 1972 yılına kadar kurulan holding sayısı 34 iken, kararlı bir gelişme ile bu sayı 1977 yılında 150'ye yaklaşmıştır." (s.19) Ayrıca, Planda, özel sektörde 1965'de 26,1 milyon TL olan çalışan başına sermaye miktarının 1975'de 65,9 milyon TL'na, (1965 fiyatları ile) yükselmesi de aynı gelişmenin bir diğer göstergesi olarak sunulmaktadır.

(2) Bir sektördeki tekelleşme olgusunun en çok kullanılan bir ölçüsü, belirli sayıda firmanın o sektörün üretimi, satışları ya da istihdamı içindeki payını gösteren yoğunlaşma oranıdır. 1977 yılında yayınlanan bir çalışmaya göre, 1970 yılında imalat sanayiinin 97 alt sektörünün 16'sında (% 16,5) istihdam açısından en büyük üç firmanın sektörel istihdam içindeki payı (3-firma yoğunlaşma oranı) % 75-90 arasındadır. Bu yoğunlaşma oranı 24 sektörde % 50-74, 45 sektörde % 25-49 arasında ve yalnız 5 sektörde % 25'in altındadır. "Özetle, istihdam yoğunlaşma oranı büyük işyerlerinin egemenliğinin hayli yeterli bir ölçüsü olduğuna göre, büyük işyerlerinin 97 sektör-

den 40'ında kesin, 45'inde önemli kontrole, ağırlığa sahip oldukları anlaşılmaktadır." (3) Aynı çalışmada Sanayi Bakanlığının 1969 yılı İşletme Cetvelleri'ne dayanılarak hesaplanan mal bazındaki yoğunlaşma oranları da benzer bir durumu sergilemektedir: "Yaygın olarak kullanılan 251 maddeden 93'ünde en büyük üç (ya da bir, iki) firmanın o maddenin toplam üretiminin % 100'ünü, 87'sinde en büyük üç firmanın toplam üretiminin % 75-99'unu, 56'sında en büyük üç firmanın toplam üretiminin % 50-74'ünü ve ancak 15 maddede % 50'sinden azını ürettiğini ortaya koymaktadır."

"TÜRKİYE'DE TEKELLEŞME BATININ SANAYİLEŞMİŞ ÜLKELERİNDEN DAHA YÜKSEK DÜZEYDE"

(3) Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yapılan ve 1976 imalat sanayii anketinin verileri kullanılan bir çalışma da benzer sonuçlar vermektedir. (5) Çalışmayı yapanların da belirttiği gibi, sanayi alanındaki tekelleşmeyi "az gösterici eğilimler taşıyan" bu çalışmada, "Türkiye'de Batının sanayileşmiş ülkelerine göre çok daha yüksek düzeyde bir tekelleşme vardır" sonucuna ulaşılmaktadır. (6) Buna göre, Türkiye'deki 126 imalat sanayii sektörünün % 21'inde her sektördeki en büyük

dört firmanın pazarın % 90'ından fazlasını, % 43'ünde pazarın % 70'inden fazlasını ve % 65'inde pazarın % 50'sinden fazlasını denetlediği görülmektedir. Örneğin, tekelliliğin çok ileri boyutlara ulaştığı ABD'nde bu oranlar sırasıyla % 3, % 10, ve % 30 olarak bulunmuştur. İngiltere, Fransa ve Kanada ile karşılaştırma da benzer sonuç vermektedir. (7)

Söz konusu çalışmada her sektör için o sektördeki en büyük firmanın sektör üretimi içindeki payı da bulunmuştur. Buna göre, 1976 yılında Türkiye'de 126 sektörün 17'sinde (% 13,5) en büyük firmanın sektör üretimi içindeki payı % 50'nin, 73 sektörde (% 57,9) ise % 25'in üzerindedir. Başka bir anlatımla, tüm imalat sanayii sektörlerinin yaklaşık % 60'ında "anti tekeli önlemler alınmasını gerektirecek tekelleşme düzeyleri aşılmış bulunmaktadır." (8)

100 BÜYÜK FIRMA SANAYİ ÜRETİMİNİN 1/3'ÜNDEN FAZLASINI GERÇEKLEŞTİRİYOR

(4) Her yıl İstanbul Sanayi Odası'nca yayınlanan ve Türkiye'nin en büyük firmalarını kapsayan listeler, tekelleşme konusunda çok anlamlı bir görünümü ortaya koymaktadır.

a. Bu bilgilere göre 1969 yılında Türkiye'nin en büyük 100 sanayi kuruluşunun imalat sanayi üretimi içindeki payı % 17,2'dir. Bu oran 1971'de % 20,1'e, 1973'de % 23,9'a, 1975'de % 24,2'ye ve 1980'de % 35,7'ye yükselmiştir. Başka bir deyişle, 1975 yılında tüm sanayi işyerlerinin onbinde 6'sını oluşturan 100 en büyük firma imalat sanayii üretiminin yaklaşık dörtte birini gerçekleştirmiş; 1980 yılına gelindiğinde ise tüm sanayi işyerlerinin onbinde 5'ini oluşturan 100 en büyük firmanın üretimdeki payı % 36'ya yaklaşmıştır. Yine 1980 yılında tüm sanayi işyerlerinin binde 3'ünü oluşturan Türkiye'nin en büyük 500 sanayi firması sanayi üretiminin % 50'ye yakın bölümünü gerçekleştirmiştir. 1970 yılında ABD'nde en büyük 100 sanayi firmasının toplam üretim içindeki payının % 34 dolayında olduğunu söylerseniz, ülkemizde tekelleşmenin hangi boyutlara erişmiş olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Tekelleşmeden söz edebilmek için, herşeyden önce, üretimin, satışların ve istihdamın büyük bir bölümünün veya tümünün az sayıda firma tarafından gerçekleştiriliyor olması gerekmektedir.

b. Ayrıca, ekonomik bunalımın bu listelerde yeralan özel firmalar açısından çok karlı olduğu görülmektedir. Söz konusu özel firmaların ciro üzerinden karlılık oranları (bilanço karı-ciro) 1975 yılında % 6 dolayında iken 1977'de % 9,4'e, 1980'de ise % 10,8'e yükselmiştir. Bu bunalımın kimlere yaradığı konusunda ilginç bir gösterge oluşmaktadır.

ÖNEMİ VE AĞIRLIĞI GİDEREK ARTAN TEKELCI SERMAYE GRUPLARI

c. Makro ölçekteki yoğunlaşma toplulaşma-tekelleşme konusunda, İSO'nun büyük firma listeleri bir başka açıdan da çok yararlı bilgileri içermektedir. 1967-76 arasında en büyük 100, 1977-79 arasında en büyük 300 ve 1980 yılı için en büyük 500 sanayi kuruluşunu kapsayan bu listeler, en büyük holdinglerin ekonomi üzerindeki denetim ve egemenliğini ve sanayi sermayesi ile banka sermayesinin içiçe geçmişliğini de sergilemektedir. Sanayi alanında faaliyet gösteren en büyük sermaye grupları, ilişkili oldukları bankalarla birlikte, Koç Holding - Garanti Bankası, Sabancı Holding - Akbank, Çukurova Holding - Pamukbank ve Yapı ve Kredi Bankası, Türkiye İş Bankası, Yaşar Holding, Eczacıbaşı Holding ve Transtürk Holding olarak sıralana-

bilir. Bu gruplara bir de birlikte denetledikleri Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nı eklememiz gerekir. Kuşkusuz bu liste daha uzatılabilir. Ancak, eldeki verilerin yetersizliği ve eksikliği nedeniyle bu yazıda, bundan böyle Murtaza Çelikel'in deyişiyle "dev holdingler" diye adlandıracağımız yukarıdaki sermaye grupları ile yetinmek zorunda kaldık.

1975 yılının 100 büyük firma listesindeki 79 özel sanayi kuruluşundan 29'unun bu dev holdinglere ait olduğu görülmektedir. (Bu sayıya söz konusu sermaye gruplarının sermayesine katıldıkları kamu kuruluşları dahil değildir.) Bu 29 firma 79 özel firmanın satışlarının % 46'sını gerçekleştirmiş, istihdamın ise % 40'ını sağlamıştır. Listede yeralan ancak ismi bilinmeyen 15 özel kuruluş arasında da dev holdinglerin şirketleri bulunabileceğine göre yukarıdaki oranların gerçekte daha yüksek olacağı rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan, 1980 yılının 500 büyük firma listesinde ilk 100'e giren 72 özel firma vardır ve bunların 38'i dev holdinglere aittir. 1975 yılı ile karşılaştırma yapmak amacıyla 1980 yılında da, 1975'de olduğu gibi, en büyük 79 özel firmayı aldığımızda, bunlardan 42'sinin söz konusu en büyük sermaye gruplarına ait olduğu görülmektedir. Bu 42 firmanın 79 özel firmanın cirosu içindeki payı % 55, üretimden satışları içindeki payı ise % 61 olarak bulunmuştur. Dev holdinglerin sermayesine katıldıkları kamu kuruluşlarını hesaplama dışı tuttuğumuz ve yukarıda belirtilen 79 firma arasında yeralan ancak ismi bilinmeyen 5 firma içinde de bu sermaye gruplarının firmaları olabileceği için, burada verilen oranların varolan durumu eksik gösterdiği açıktır. Ancak, ne olursa olsun, tekeli sermaye gruplarının ekonomideki önemi ve ağırlığı oldukça yüksektir ve 1975 sonrası bunalım döneminde büyük bir artış göstermiştir.

d. Öte yandan, 1980'in 500 büyük firma listesinde 102 firmanın yukarıda sıralanan tekeli sermaye gruplarına ait olduğunu saptayabildik. Bu firmaların pek çoğunda birden fazla dev holdingin iştiraki olduğu görülüyor. Böyle ortaklıklar dev holdingler arasındaki işbirliğini içiçe geçişleri ve karmaşık bir ilişkiler ağına varlığını simgelemektedir.

III. Plan dönemi içinde hızlı bir holdingleşme olgusunun varlığı da gözlenmektedir. Nitekim 1972 yılına kadar kurulan holding sayısı 34 iken, kararlı bir gelişme ile bu sayı 1977 yılında 150'ye yaklaşmıştır.

1980 yılına gelindiğinde tüm sanayi işyerlerinin onbinde 5'ini oluşturan 100 en büyük firmanın üretimdeki payı % 36'ya yaklaşmıştır.

Sözünü ettiğimiz 102 firmanın listede yeralan 421 özel firmanın üretimden satışları içinde % 44, cirosu içinde % 41 ve istihdamı içinde % 40 paya sahip olduğu görülmektedir. 500 büyük firma listesinde yeralan ve ismi bilinmeyen 51 firmadan bazılarının da bu dev holdinglere ait olduğu hesaba katıldığında, yukarıda verilen oranların % 50'ye doğru yükseleceği açıktır.

Ayrıca, en büyük 100 firma arasında dev holdinglerin 38 firmasının (% 38) olmasına karşılık bu sayının 500 büyükler arasında 102'ye yükselmesi (% 20,4), bu sermaye gruplarının sahip oldukları şirketlerin diğer özel firmalara oranla çok daha büyük olduğunun bir göstergesidir. Nitekim, ilk 100'e giren 38 dev holding şirketinin 500 büyükler listesindeki 421 özel firmanın üretiminin üçte birini gerçekleştirmesi de bunu göstermektedir.

500 BÜYÜKLER İHRACATA DA EGEMEN

e. Bir diğer önemli nokta, söz konusu 102 firmadan 56'sının ihracat yapmasına karşılık, geri kalan 319 özel firmadan 98'inin ihracat yapmış olmasıdır. Dev holdinglerin özel firmaların ihracatı içindeki payı % 45'i aşmaktadır. İhracat yapan 154 özel sanayi kuruluşunun toplam sanayi ürünleri ihracatı içindeki payı % 38'i, 500 büyükler arasındaki 174 kamu ve özel kuruluşun payı ise % 45'i bulmaktadır. Başka bir deyişle, Türkiye özel sanayiinin en üstlerinde yeralan 400 dolayında

özel firma ve özellikle bunların arasındaki dev holdingler hem iç piyasaya hem de Türkiye'nin sınai ürün ihracatına büyük ölçüde egemendirler. Ne var ki, 500 büyüklerin ihracat rakamları Türkiye sanayiinin ne denli iç piyasaya yönelik olduğunu da göstermektedir. Çünkü bu firmalar satış gelirlerinin yalnızca % 3,6'sını ihracattan sağlamışlardır.

BANKACILIK ALANINDA DA YÜKSEK DÜZEYDE TEKELLEŞME VAR

(5) Son olarak bankacılık alanındaki tekelleşmeye değinmemiz gerekiyor. 1980 yılında Türkiye'de mevduat kabul eden banka sayısı 38 idi. Kamu bankalarını bir yana bıraktığımızda, 6 büyük özel bankanın (İş Bankası, Akbank, Yapı ve Kredi Bankası, Türk Ticaret Bankası, Pamukbank ve Garanti Bankası) tüm (özel ve kamu) tasarruf mevduatının % 60,5'ini, tüm banka kredilerinin (tarımsal kredilerle esnaf kredileri hariç) % 71,8'ini ve bankaların iştiraklerinin % 80,3'ünü elinde tuttuğu görülmektedir. Bu oranların 1975'de sırasıyla % 57,6, % 67,8 ve 54,5 olduğunu eklediğimizde, durum hiçbir yanılgıya meydan vermeyecek biçimde ortaya çıkmaktadır. Bankacılık alanında da yüksek düzeyde bir tekelleşme vardır. Bu 6 bankanın farklı sanayi sermayesi grupları ile doğrudan ya da dolaylı ilişkili olmaları ve iştiraklerindeki hızlı artış, sanayi sermayesi ile banka sermayesinin içiçe geçmişliğini sergilemektedir. Bu olgunun en

iyi sergilendiği örnek ise, kuşkusuz Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'dır.

SONUÇ

Eldeki veriler Türkiye'de sanayi ve bankacılık alanlarında tekelleşmenin çok yüksek düzeylere ulaşmış olduğunu, bir avuç dev holdingin ekonomi üzerindeki denetim ve egemenliğinin giderek arttığını göstermektedir. Mehmet Okumuş'un "imkansız" gördüğü "tekeli zümre" çoktan oluşmuştur ve ekonomik buna bağlı olarak da siyasal gücü gün geçtikçe artmaktadır. Durum böylesine açık seçik ortadayken, TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Koçman'ın tekelleşme olgusunu yadsıması, kendisinin asıl uğraşının denizcilik olması ve Türkiye sanayii üzerinde yeterli bilgiye sahip olmaması ile açıklanabilir mi? Koçman'ın şu sözleri bu konudaki tavrının bilgisizliğine bağlanamayacağı göstermektedir: "Genelde, tekelleşmeden şikayetçi olmak özel sektörün yapısı üzerinde bir takım tartışmalara yolaçabilir, bunu sakıncalı buluyorum" Ne diyelim: yarası olan gocunur.

NOTLAR:

1. Sanayi üretiminin (katma değerinin değil) toplam üretimin % 41,3'ünü oluşturduğu ve dolayısıyla ekonominin en önemli kesimi haline geldiği (eğer DPT'nin 1981 Programı'ndaki bilgiler doğruysa) bir dönemde Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı'nın Türkiye'nin sanayileşmede ulaştığı aşamayı yadsıması oldukça ilginçtir.
2. O.Silber, "Genel Olarak ve Türkiye Sanayiinde Yoğunlaşma, Toplulaşma, Tekelleşme" MMO Türkiye Sanayiinde Tekelleşme, (Ankara, 1977) içinde; s.7.
3. A.e., s.30.
4. A.e., s.31.
5. İ.Tekeli, S.İlkin, A.Aksoy ve Y.Kepenek, Concentration in Turkish Manufacturing Industry, ESA Working Paper, 1980. Bu çalışmanın belirli bölümlerinin özeti "Türkiye'de Tekelleşme Var mı?" (İ.Tekeli ve S.İlkin) başlığı altında 8 mart 1982'den itibaren Cumhuriyet'de yayınlanmıştır.
6. Tekeli ve İlkin, Cumhuriyet 8.3.1982, s.6.
7. A.e.,
8. Tekeli ve İlkin, Cumhuriyet, 9.3.1982, s.6

"Gurbetçi" topluluğunun en ezilen kesimi çocuklardır...

GÖÇMEN KUŞAKLAR SORUNUNA KUŞBAKIŞI

Murat GENÇOSMAN

ÇOK satışı bir günlük gazetenin arka sayfasında tek sütuna bir haber:

"Türk kadınları, Federal Almanya'da doğurganlıklarıyla ün yapıyorlar"

Aynı gazetenin birinci sayfasındaki manşet ise İstanbul'daki F. Alman Konsolosluğu Vize memurunun Türkiye düşmanlığı ile ilgili.

Federal Almanya'da yayınlanan ve yüksek tiraja sahip gazetenin manşetinde ise Alman dostunu sekiz yerinden bıçaklayan Türk işçisinin haberi. En ciddi kalemlerin bile birbuçuk milyona varan işsiz sayısının suçlusu olarak yabancı işçileri "öcü" gösterme tutkusu..

Öte yandan, konuyla ilgili olarak Türkiye ve F. Almanya'daki ilgili kurumlarca, nihayet ciddi biçimde yürütülmeye başlanan ve sayısal gerçeklere dayanan çalışmalar.

Gazete redaksiyonlarında ve kapalı kapılar ardında büyük kararlar alınırken gözetilmeyen unsur ise, tüm bu uğraşlarla doğ-

rudan ilgili "göçmen-işçi" yaşadığı yirmi yılı aşkın göç sürecinin aşamaları ve onun insancıl, toplumsal durumu..

Ortaya çıkan; kavram kargaşası, sürekli değişen ve birbirine çelişen resmi politikalar, her çevrenin meşrebine göre getirdiği yaklaşımlar ve bunun sonucunda oluşan tedirgin ve kararsız bir "gurbetçi" topluluğu... Bu topluluğun en ezilen kesimi ise, bilinçsiz sür-git içinde varlığı ve önemi son anda ortaya çıkan işçi çocukları. Türkiye toprakları dışında 1980 yılında doğan çocuk sayısı 52 bini aşıyor. Kırşehir ya da Sivas, Konya ya da Diyarbakır'daki nüfus kütüklerinin doğumyeri hanesinde belki Münih yazacak, belki Amsterdam..

Doğum yeri neresi olursa olsun, bu çocuklar için değişmeyen bir gerçek var: "İşçi sayısı X DM" anlayışından kaynaklanan düşünce sürdüğü müddetçe, içinde buldukları çıkmazların karşısında çaresiz kalmaktan kurtulamayacaklar.

Son yıllarda çeşitli bakanlıkların bünyesinde artarak oluşturulan ve yavaş yavaş yararları belirginleşen "Yurt Dışı İşçi Sorunları" üniteleri var. Çalışma Bakanlığının ilgili genel müdürlüğü, "Yurtdışı İşçi Sorunları-81" adıyla bir rapor-kitap yayınlamış. Türkiye dışında hayatını kazanıp, yaşayan göçmen topluluğunun gösterdiği son sayısal gelişmelerin ayrıntılı biçimde yansıtıldığı kitap kabaca gözatıldığında dikkati çekmemekle birlikte son derece önemli bazı gerçekleri vurguluyor.

"Almanlar, Türkleri, kapı dışarı ediyor" feryadı ve "işimizi elimizden alan barbarlar" çığlıklarının saptırmasından aklımızı korur da, verilen bilgilerin ve sayıların ışığında konuyu soğukkanlı biçimde yeniden değerlendirsek, en azından yeni yetme göçmen işçi kuşağının, yaşamını daha sağlıklı bir raya oturtmasına katkıda bulunabiliriz.

Federal Almanya'da 1973 yılında, uygulamaya konulan işçi alımı yasağından bu yana, bu ülkedeki tüm yabancı topluluklarda belirgin bir azalma saptanırken, Türklerdeki gelişme tümüyle aksi yönde olmuştur. Türk topluluğunun sayısı 1,5 milyonu aşmış, 0-6 yaşları arasındaki çocukların sayısı 240 bini, 7-18 yaşları arasındaki Türklerin sayısı 400 bini bulmuştur.

1973 yılı itibariyle, F. Almanya'daki işçilerin, ailelerini giderek yanlarına getirmeleri, o ülkenin eğitim sistemi için "kartlaşmış" sayılabilecek çocukların büyük çoğunluğunu geleceklelerini güvenlik içine alabilecek bir öğrenim şansından yoksun bırakmış bu da 7-18 yaş kuşağındaki çocukların çoğunu, daha şimdiden ilerinin vasıfsız işçileri durumuna getirmiştir. Ancak çeşitli uzman grupların çalışmaları, sonucu, meslek öğrenimine ağırlık verilerek hiç değilse, bir kesim genç, sokaktan kurtarılmış, yardımcı işçi statüsüne kavuşturulmuştur.

Federal Almanya'da dünyaya gelen ya da küçük yaşta giderek, okul öncesi dönemi bu ülkede geçiren çocukların, sağlıklı bir eğitim sürecinden geçme şansları daha büyük. Son yıllarda, özellikle Türk işçilerin yoğun olduğu bölgelerde, yabancı çocukların eğitilmesi ve Alman eğitim sistemine göre hazırlanması konusunda özel çabalar harcanmakta-

dır. İşte bu aşamada sorumluluk, bugüne değin olduğu gibi yerel F. Alman makamlarının değil, bizzat ana-babanın sırtına yüklenmiştir. Çocuğuna sağlıklı bir eğitim verilmesini isteyen ana-babaya bu aşamada gerekli seçenekler sağlanmış durumdadır. Ancak bu kez de "asimile edilme", Alman toplumunun içinde eriyivermekuşkusudur ortaya. Bugüne değin sürdürülen, birbirini tutmayan, politikalar, pratikte politikasızlık, uyumlaşma (integration) çabalarının sonuçsuz kalmasına yolaçmış, Bonn hükümetinin aldığı son kararlarla, Alman vatandaşlığına geçme kapıları da aralanınca, asimilasyon tehlikesi belirmişti.

Seçenek nedir?

Eriyip gitmeden uyumlaşma olanağı var mıdır?

Geleceğin vasıfsız işçileri...

Bu aşamada, ana-babanın tutumu, sürdürdüğü yaşam ve çevre önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocuk, deneyim kazandığı yıllarda "Türk" olarak ana-babasını imgelemekte ve sürekli karşılaştırmalar yapmaktadır. Yaşanılan ülkenin iletişim olanakları elverdiğinden, bu karşılaştırma zaman zaman çok yönlü olmakta ve genellikle çocuğun kendine ve yakın aile çevresine yabancılaştığı gözlemlenmektedir. Yabancılaşmanın sonucunda ise ya yozlaşmış, lumpenleşmiş bir kuşaktır arta kalan, ya da eriyip, yok olan...

Bu durum, yabancılarla içiçe yaşaması kaçınılmaz olan Alman toplumunu da endişelendirmektedir. Alman hükümetince, uyumlaşmayı olası kılmak için girişilen her çabanın gerekçesi, yalnızca işçi çocuklarının değil, Federal

Almanyanın da geleceğini gözetmektedir.

Alınan bu tek yanlı önlemlerin uzun vadede uyumlaşmaya katkısı olacağını düşünmek mümkündür. Ancak bunlar, Bonn hükümetinin ve eyalet yönetimlerinin aldığı, Türklerin, kendi topluluğuna düzenlerine ayak uydurmasına ve onları uyumlu kılmaya yönelik önlemlerdir. Sağlıklı bir uyumlaşma, bunu sağlarken de kültürel benliğe yabancılaşmamak için neler yapılmalıdır? Eğitimle, kitapla konferanslarla bir sonuca ulaşılabilir mi?

Türkiye hükümetleri, zaman zaman iki kamyon dolusu okul kitabı göndererek, ya da birkaç yüz öğretmen atayarak üzerine düşen katkıyı yerine getirebilmektedir mi?

Oysa, Türkiye'nin, bu işçilerimiz yaşadığı ülkelerde yeterince tanınması, ülkemizin ekonomik siyasal ve toplumsal alanlardaki durumuyla ve uluslararası alanda saygınlık kazanması ile olanaklıdır. Örneğin ülkemizin kültür ve sanat değerlerinin uluslararası alanda çağdaş anlamda saygınlık ve yaygınlığa ulaşması, bürokratik anlamlarla kitapla, konferansla, broşürle girişilecek çabalardan çok daha etkili olacaktır.

Federal Almanya başta olmak üzere, Batılı toplumların içinde yaşamak zorunda kalan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, bugün bir uyumlaşma süreci geçirmektedir. Özellikle Türk gençleri ve çocuklarının geleceklelerini açısından yaşamsal bir önem taşıyan bu süreç, ilgili kurumların, akılcı ve duyarlı yaklaşımlarıyla yönlendirilebilir.

Kamu iletişim araçlarına, bu konuda önemli görevler düşmektedir. İletilecek gerçekçi, çağdaş, demokratik düşüncelerle, F. Almanya'daki göçmen azınlığın çevresiyle sağlıklı bir uyum gösterebilmesi olası kılınabilir. Anavatanla ilişki, kültürel denge, haber ve program iletişimiyle gerçekleştirilip göçmen işçinin yaşadığı toplum içinde erimemesi kültürel benliğini yitirmemesi sağlanabilir.

Ne "vizeci Alman"ı sınır dışı etmek, ne de F. Alman ekonomisi için konumu kemikleşmiş Türk göçmenini "kapı dışarı etmek" yaygarası bu uyumlaşmaya olumlu bir katkı getirir..

SÖZDEBİLİME KATKI

Nazif TEPEDELENLİOĞLU

HER BİLİM dalı gibi matematik de tarihte şarlatanların elinde saptırılarak şu ya da bu şekilde bir sömürü aracı durumuna getirilmiştir. Bu soytarılığın en önde gelen örneği belki de "nümeroloji" adı verilen sözdebilimdir. Encyclopaedia Britannica "nümeroloji" maddesinde şunları yazıyor: "Pisagorcuların her şeyin sayılara indirgenebileceği, dolayısıyla, her şeyin sayılarla ifade edilebileceği fikrinden kalkarak kişinin, karakterini yorumlamada ya da geleceğe ilişkin kehanette bulunmada sayıların kullanılması. Yunan ve İbrani alfabelerinde kullanılan yöntemle benzer şekilde (bu alfabelerde her harf aynı zamanda bir sayıyı da gösterir) modern nümeroloji de kişinin adına ve doğum tarihine sayılar yakıştırır ve bunlara bakarak kişinin durumuna ve geleceğine ilişkin kehanetlerde bulunur."

Nümeroloji tarihinin belki de en ilginç ve en olağanüstü olaylarından biri Wilhelm Fliess (1858-1928) adlı bir burun-boğaz uzmanının ortaya attığı kuramdır. Bu teoriye göre insanın (hatta belki de bütün canlıların) yaşamını düzenleyen iki temel

çevrim vardır: Bunlardan biri 23 günlük, diğeri de 28 günlüktür. Bu iki sayının katları ile oynayarak; bazen toplayarak, bazen çıkararak Fliess bu sayılarla bir insanın yaşamı ile ilgili hemen her olayı açıkladığı iddiasındaydı. Fliess'in bu kuramı bu yüzyılın başından günümüze değin Avrupa'da ve Amerika'da önemli ölçüde ilgi uyandırdı, uyan-dırıyor.

Fliess'in nümerolojisinin uyandırdığı ilginin yaşayabilmesinde en önemli etken kuşkusuz Fliess'in psikanalizin ağababası Sigmund Freud'un 10 yıl süreyle yakın arkadaşı ve sırdaşı olmasıdır. Freud'un en üretken olduğu 1890-1900 döneminde (bu dönemin en önemli ürünü 1900 yılında yayınlanan "Düşlerin Yorumu" adlı yapıtı) Freud ile Fliess "eşcinsel" sözcüğünü çağrıştıracak garip bir ilişki içindeydiler. Bu ilişkinin belgeleri Freud'un Fliess'e yazdığı 284 mektuptur. Bu mektuplardan 168'i 1950'de Almanca, 1954'te de İngilizce olarak yayınlanmıştı. Haziran 1897'de yazdığı mektupta Freud şöyle demektedir:

"Aussee'de (1) eğreltiotları ve mantarlarla dolu bir koruluk biliyorum. Burada sen bana hayvanların evreninin ve çocukların evreninin gizlerini anlatacaksın. Söyleyeceklerini büyük bir merakla ağzım açık bekliyorum ve umuyorum ki, dünya bunları benden önce duymayacak ve gene umuyorum ki, bu kez kısacık bir makale yerine bize bir yıl içinde, 28'li ve 23'lü dönemlerdeki organik gizleri açıklayan küçük bir kitap kazandıracaksın."

İkisi 1887'de Viyana'da ilk karşılaştıklarında Freud, 31 yaşında, adı daha pek duyulmamış, mutlu bir evliliği olan bir psikiyatr. Fliess ise Berlin'in en başarılı burun-boğaz cerrahlarından biri. 29 yaşında, bekar, yakışıklı, kibirli... Aynı zamanda tıbbi ve bilimsel konularda da tam bir otorite. Eleştirilmeyi de sevmiyor. Hatta bu konuda son derece hoşgörüsüz.

Freud, övgü dolu bir mektupla yazışmayı başlatır. Fliess bir mektupla birlikte değerli bir armağanla yanıtlar mektubu. Freud daha sonra istek üzerine Fliess'e bir fotoğrafını yollar. Yazışmalarda Freud daha isteklidir. O Fliess'ten daha sık yazar. Fliess yanıt vermekte geciktirdiği zaman da azap içindedir. Karısı 5. çocuğuna gebeyken Freud çocuğa Wilhelm adını vereceğini açıklar ama ne yazık ki (ya da bereket versin) hem 5. hem de 6. çocuklar kız olur.

Şimdi Fliess'in nümerolojisinin biraz ayrıntısına girelim. Dünya kamuoyu ilk kez 1897'de Fliess'in "Die Beziehungen zwischen Nase und weibliche Geschlechtsorganen in ihrer biologischen Bedeutungen dargestellt (Biyolojik açıdan burun ile kadın cinsiyet organları arasındaki ilişki)" adlı monografisini yayınlamasıyla konuyla tanışır. Fliess'e göre her insan aslında iki cinsiyetlidir. Yani her insanda hem eril bileşen hem de dişil bileşen bulunur. Normal erkeklerde eril bileşen, normal kadınlarda ise dişil bileşen

(1) Orta Avusturya'da tuz madeni ve tuzlu su banyoları ile ünlü küçük bir tatil kasabası.

daha etkilidir. Ancak bu bileşenlerin yeğliliği (şiddeti) sabit olmayıp eril bileşenin yeğliliği 23, dişil bileşenin yeğliliği ise 28 günlük bir dönemle salınmaktadır. Yani örneğin dişil bileşenin yeğliliği sıfırdan başlayarak yükselmekte, 7. günde maksimumdan geçmekte, 14. günde yeniden sıfır olmakta, sonra daha da alçalarak 21. günde en eksi değerini almakta, sonra yeniden yükselerek 28. gün tekrar sıfır olmaktadır. Bu salınım daha sonraki günlerde yeniden bu evrelerden geçerek kendini yinelemektedir. Aynı şekilde eril bileşen de benzer bir salınım yapmakta ancak bu salınımın dönemi 23 gün olmaktadır.

Her iki salınım da doğumda başlamakta, çocuğun cinsiyeti anadan çocuğa ilk geçen salınımla belirlenmektedir. Bu salınımlar yaşam boyunca sürmekte, kişinin ölümüne varıncaya kadar, fiziksel ve zihinsel yaşamının tüm yönlerini denetlemektedir. Ayrıca her iki salınım da burun mukozası ile yakından ilgilidir. Fliess burun dokusundaki tahrişat ile cinsel bozukluklar ve diğer nevrozlar arasında ilişki bulunduğunu iddia ediyordu. Bu tür hastalıkları hastaların burunlarını muayene ederek teşhis ediyor ve bunları burundaki "cinsel" noktalara kokain tatbik ederek tedavi ediyordu (2).

Freud başlangıçta Fliess'in bu teorisinin biyolojide bir atılım olduğu kanısındadır. Fliess'e kendisinin ve ailesindeki kişilerin yaşamlarından 23-28 günlük dönemlerle ilgili bilgiler yollar. 1898'de Fliess'in kitaplarından birini sert bir biçimde eleştiren ve bu eleştiriden geri dönmeyen bilimsel bir dergi ile olan ilişkilerini koparır.

Yıllarca Freud 51 yaşında öleceğini düşünür; çünkü 51, 23 ile 28'in toplamıdır ve Fliess bu yaşın en kritik yaş olduğunu kendisine söylemiştir. Rüyaların Yorumu'nda Freud şöyle yazıyor: "51 özellikle erkekler için tehlikeli bir yaş gibi görünüyor, bu yaşta ansızın ölüveren meslektaşlar biliyorum; hele bunların arasında biri var ki uzun bir gecikmeden sonra ölümünden ancak birkaç gün önce profesörlüğe terfi etmişti..."

Freud'un Fliess'in salınım teorisine inanması ve onu desteklemesi uzun sürmeyecektir. Freud'un psikanaliz yöntemi geliştikçe bireyin davranışında salınımlardan çok; kişinin çocukluğunun, ana-babasıyla ilişkilerinin vb. belirleyici etkisi ortaya çıkar. Bu da giderek Freud'un salınım teorisini daha az hararetle desteklemesine, kendi tedavi yöntemini geliştirmesine yolaçar. Böylece Freud ile Fliess çatışmaya başlarlar ve Freud'un yarı şaka "kongreler" adını verdiği Roma, Viyana, Berlin gibi kentlerde iki doktor arasında fikir alış verişini sağlayan buluşmalara 1900'da son verilir. Son buluşma 1900 yazında gerçekleşir. Bu buluşmayla ilgili olarak Fliess daha sonra (1906)'da açıklamada bulunmuş ve Freud'un hiçbir neden yokken kendisine hakaret ettiğini öne sürmüştür. "Son toplantı 1900 yazında Achensee'deydi. Bu

(2) Burada hemen ekleyelim ki kokain o devrin beyefendilerince yaygın ve uluorta kullanılan bir uyuşturucuydu. O devrin (ve günümüzün) ünlü hafiyesi Sherlock Holmes da kokain düşkünüdür.

buluşmamızda Freud, bana karşı önce nedenini açıklayamadığım şiddet hareketlerinde bulundu. Neden şuydu: Freud'un hastaları ile ilgili gözlemleri üzerinde konuşurken ben, dönemsel süreçlerin şüphe götürmez bir şekilde insan kafasında var olduğunu öne sürdüm (...) ve psikanaliz sonucu hastalarda ne ani düzelmelerin ne de ani kötüleşmelerin beklenemeyeceğini söyledim. Tartışmamızın geri kalan bölümünde Freud'un bana karşı belirgin bir düşmanlık gösterdiğini sezindim (...) Bu toplantıdan sonra sessizce Freud ile olan ilişkimizi ve yazışmamızı sona erdirdim."

Fliess "dönem kuramı"nı açıklayan birçok kitap yazdı. Bunların arasında en önemlisi Der Ablauf des Lebeus: "Grundlegung zur Exakten Biologie (Yaşamın Ritmi: Doğru Biyolojinin Temelleri)" adlı olanıdır. 1906'da Leipzig'de yayınlanan 600 sayfaya yakın kalınlıktaki bu kitap tam bir saçmalık şaheseridir. Fliess yaşamın temellerini şu formülün üstüne oturtur: $23x + 28y$; burada x ve y artı ya da eksi tamsayıdır. Hemen her sayfada Fliess bu formülü (x ve y değerlerini seçerek) doğal olaylara uydurmaya çalışır. Örneğin ay dünyanın etrafındaki bir dönüşünü 28 günde tamamlamaktadır; güneşteki lekelerin dönemi yaklaşık 23 yıldır vb.

Kitabın ekleri 365'in katları, 23'ün katları, 28'in katları; 23'ün, 28'in karelerinin katları, 644'ün katları ile doludur. Ayrıca eklerde 12167, 24334, 36501, 21952, 43904 gibi önemli (!) bazı sabitler de bulunmaktadır. Bunların önemini (!) açıklanmasını okuyuculara bırakıyorum.

Tablolardan biri 1'den 28'e kadar sayıları 28 ve 23'ün uygun katlarının farkları olarak vermektedir. (Örneğin $13 = (21 \times 28) - 25 \times 23$).

Freud, birçok kez özellikle Fliess'e yazdığı mektuplarda- matematikten hiç anlamadığını ifade etmişti. Fliess ise eh, biraz aritmetik biliyordu. Ama bu biraz aritmetik, Fliess'in 23 ile 28, aralarında asal oldukları için (yani ortak bölenleri olmadığı için) herhangi bir tamsayının x ve y'yi uygun seçme koşuluyla $23x + 28y$ şeklinde yazılabileceğini anlamasına yetmemişti anlaşılır. Bu nedenle doğada rastlanan her tam sayıyı bu şekilde yazabilmek Fliess'e bu işte bir "keramet" olduğu izlenimini veriyordu herhalde.

Herhangi bir tamsayıyı $23x + 28y$ şeklinde nasıl yazabiliriz? Önce 1 sayısını bu şekilde ifade edelim: $x = 11$ ve $y = -9$ seçerek görüyoruz ki,

$$(23 \times 11) + (28 \times -9) = 1$$

öyleyse

$$[23x (11 \times 2)] + [28x (-9 \times 2)] = 2$$

$$[23x (11 \times 3)] + [28x (-9 \times 3)] = 3$$

ya da herhangi bir N tamsayısı için

$$[23x (11 \times N)] + [28x (-9 \times N)] = N$$

Demokrasimiz neden her 10 yılda bir bakım gerektiriyor? Çünkü

$$[23 \times 110] - [28 \times 90] = 10$$

Ernest Jones (1897-1958) Freud'un en yakın çalışma arkadaşı ve en sadık destekleyicilerinden biriydi. Freud'un 3 ciltlik yaşam öyküsünü yazmıştır. Bu eserin bir yerinde Jones, Der Ablauf Des Lebens'le ilgili olarak Freud'la aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatıyor (3) "... Freud'un Fliess'le tanışık olduklarını biliyordum, ama kuşkusuz bir zamanlar aralarındaki ilişkinin bu kadar yakın olduğunu bilmiyordum. Ona, iki apandisit krizi arasındaki zaman aralığının neden hep aynı olmadığını, Fliess'in nasıl açıkladığını sordum. Freud bana şakacı gözlerle baktı ve 'bu Fliess'i yıldırılmazdı ki. O usta bir matematikçiydi, (4) 23ile 28'i aralarındaki farkla çarparak sonuçları ekleyerek ya da çıkararak yada hatta daha karmaşık bir aritmetikte istediği sayıya mutlaka varırdı' dedi."

Fliess'in ölümünden sonra Alman Hekimi J.Aelby 1928'de Fliess'in kuramını mahkum eden bir kitap yazar. Ancak artık Almanya'da "23-28 mezhebi" iyiden iyiyeye kendini kabul ettirmiştir. Hermann Swoboda bu mezhebin en önemli kişisidir. Viyana Üniversitesinde psikolog olan Swoboda, zamanının büyük bir bölümünü bu kuram üzerinde araştırma yapmaya kuramı savunan yazılar yazmaya ayırır. O da: Fliess'ten aşağı kalmaz; 576 sayfalık **Das Siebenjahr**'ı (Yedinin Yılı) yazar. Kitapta önemli hastalıkların ortaya çıkışlarının, kalp sektelelerinin, ölümlerin hep belirli günlere rastladığını kanıtlamak amacıyla yüzlerce aileden örnekler vardır. Swoboda, aynı zamanda "kritik" günleri hesabetmek için ilk hesap cetvelini icadeder. Çünkü böyle bir alete başvurmaksızın, ya da ayrıntılı atlaslar, tablolar olmaksızın kritik günlerin hesabı uzun zaman almaktadır ve ustalık isteyen bir iştir.

Inanılmaz gibi görünecek ama 1960'larda dahi Batı Almanya ve İsviçre'de hala Fliess'in müritleri bulunmaktaydı. Bazı İsviçre hastanelerinde ameliyat için uygun günler, böylesi doktorlarca saptanmaktaydı.

Modern Fliess'çiler yukarıda sözünü ettiğimiz dişil ve eril dönemlere üçüncü bir dönem daha ekleyerek kurama katkıda bulundular. Üçüncü dönemin adı "zihinsel" dönem. Dönemin uzunluğu ise 33 gün.

Üç dönem, kişinin doğumu ile salınım başarıları ve şaşmaz bir düzenle yaşam boyu salınıp dururlar (daha bilimsel (!) olmak gerekirse ileri yaşlarda bu salınımların genlikleri azalır.) Eril salınım insanın fiziksel güç, kendine güven, girişkenlik, dayanıklılık gibi "eril" yanlarını, dişil salınım ise duygusallık, önsezi, yaratıcılık, sevecenlik, güler yüzlülük gibi dişil yanlarını; yeni keşfedilen (!) zihinsel salınım ise zeka, bellek

(3) Bu dönemde artık Freud'la Fliess'in eski muhabbeti kalmamıştır.

(4) Bu Freud'un fikri...

gücü, dikkat, kavrayış gibi zihinsel yanlarını denetler. Modern Fliess'çilerin bütün bunlara verdiği ad ise "biyoriitm". Ev mi taşıyacaksınız? İş aramaya mı çıkacaksınız? Belediye otobüsüne mi bineceksiniz? Eril salınımların genliğinin yüksek olduğu bir günü seçin. Ona evlenme mi teklif edeceksiniz? Barbara Cartland'ın romanlarından birini mi okuyacaksınız? Bu kez dişil salınımların yüksek olduğu bir günü seçin. "Ben bütün bu saçmalıkları neden okuyorum?" diye düşünmeye mi başladınız? Şu halde sizi kutlamak gerek; bugün zihinsel salınımların yüksek olduğu günlerden biri.

Şaka bir yana, bütün bunları ben neden yazıyorum? Çünkü duyduğuma göre ülkemizde de, önde gelen üniversitelerimizden birinde bir "biyoriitm laboratuvarı" kurulacakmış ya da kuruluyormuş. Böyle bir bilimsel atılıma benim de katkımlar olsun istedim. Fena mı yaptım yani?

KAYNAKLAR

1- Martin Gardner, The Numerology of Dr. Fliess, Mathematical Carnival, Pelican Books, 1979

2- Sigmund Freud, The Origins of Psycho-Analysis: Letters to Wilhelm Fliess; Drafts and Notes, Basic Books, 1954

3- Ernest Jones, The Life and Work of Sigmund Freud, Cilt 1, Basic Books, 1953

MATEMATİK EĞLENDİRİR

p ve q aralarında asal iki tamsayı olmak üzere herhangi bir tamsayı N'nin $N = px + qy$ şeklinde yazılabileceğini gösterin. Burada x ve y pozitif ya da negatif tamsayılardır.

NORM ELEKTRONİK DİZGİ VE YAYINLIK

TEZ DERS NOTLARI RAPOR PROJE ETÜD FİZİBİLİTE konularınızda **DİZGİ** servisimizle hizmetinizdeyiz

SELANİK CAD TOKAY İŞHANI No: 10
18 95 32 17 59 18

ÜNİVERSİTEYE GİREMİYİŞ SINAVLARI

Hüray CANER

TOPLUM kendini sürdürebilmek, geliştirebilmek için bireylerini eğitmek zorundadır. Bu nedenle her toplumsal örgütleniş biçiminin bir de eğitim kurumu olmuştur. Klan toplumunda eğitim konularının başında avlanmak, ateş yakmak geliyordu. Yüzyıllar boyunca değişen eğitim konuları, bugün her zamankinden daha karmaşık bir hale gelmiştir. Ama eğitilmiş insanın her toplumdaki temel yeri değişmemiştir. İşte bu açıdan bakıldığında, kişinin kendini eğitmesinin topluma karşı yüklediği bir görev olduğu anlaşılır.

Öte yandan eğitim kişinin bir hakkıdır da, bunu toplumdan talep eder. Bu hak, 1961 Anayasası'nın, 50. maddesinde de yer almıştır:

"Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama, Devletin başta gelen görevlerindedir.

"İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve Devlet okullarında parasızdır.

"Devlet maddi olanaklardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla yardımlar yapar..."

Yazılı olan bu, ancak zorunlu olan ilköğrenime gidebilen öğrencilerin oranı % 83'te kalıyor. Daha yüksek eğitim basamaklarında okullaşma oranının azaldığını, yüksek öğrenim çağındaki gençlerin ancak % 5-6'sının okuyabildiğini biliyoruz.

Toplumumuzun önemli bir kesimi henüz eğitim hakkına kavuşabilmiş değildir. Ancak, bu haktan yararlanabilenlerin de nasıl eğitildiği unutulmamalıdır. Ders kitaplarının içeriğinde çağdaş kavramlardan uzak yaklaşımlar çok anlatıldı. Biz burada, "lise ne yetiştirir?" sorusuna verilebilecek en doğru yanıtın, "yalnızca üniversiteye aday yetiştirir" biçiminde olduğunu anımsatıp geçelim.

Türkiye'de telefon rehberi kadar değilse de ona yakın sayıda okunan bir kitap var: ÜSYM'nin sınav broşürü! Gerçekten de üniversite sınavlarının en büyük özelliği, katılanların çokluğu oluyor.

1964 yılında ilk merkezi sistem sınavına katılanların sayısı 34 bin kadar iken, bu rakam on yedi yılda on kattan fazla artmıştır. Bugün yüzbinlerce genç, ne yapıp edip bir yüksek öğrenim kurumuna "kapağı atabilme" çabası içindedir.

Bu birikimin nedenlerinin başında, lise öğreniminin niteliği geliyor. Doğrusu lise bitirmiş bir kişinin yapabileceği işlerle, aynı yaşta fakat lise bitirmemiş bir kişinin yapabileceği işler arasında önemli bir fark görülmüyor.

Yüksek öğrenim bitirmiş kişiler de gittikçe artan bir işsizlik sorunuyla karşı karşıyadırlar, ama lise bitirmiş bir kişinin iş bulma şansı daha düşüktür. Öyle düşüktür ki, aday kendine bir gelecek kurma şansını arttırabilme için herhangi bir yüksek öğrenim kurumuna girmeye razı olmaktadır. Kişinin yüksek öğrenim yapmayı, kendisini geliştirmek için, topluma daha çok katkıda bulunabilecek şekilde yeteneklerini geliştirmek için istemesi, bu koşullarda çok "lüks" kaçmaktır.

Yüksek öğrenimin kapısında yüzbinlerce kişinin birikmesinin iki önemli sonucu olmaktadır:

Birincisi, büyük talebin yaratığı kâr bir "üniversiteye giriş sektörü" oluşturmuştur: Dersaneleri, kitapları, dergileri, hatta yolsuzlukları ile bir "sanayi" çıkmıştır ortaya. Bir yanda ÜSYM her adaydan "sınav harcı" adı altında yüksek ücretler toplamakta; (küçük bir hesap: yalnızca ilk aşama sınavın harcı, 2000 TL X 400.000 = 800 milyon TL. tutmaktadır) öte yandan yüzlerce öğretmenin emeğini kullanan lise-üniversite arası "özel eğitim basamağı", adayların ayırdığı son kuruşları da ellerinde tutmaktadır. Bu kurumlaşmanın öğ-

rencilerin eğitim düzeyini ne kadar yükselttiği çok su götürür ama, bir kaç patronun yaşam düzeyini yükselttiğine kuşku yoktur.

Üniversite önündeki bu birikimin ikinci önemli sonucu, istihdam sorununun bir kaç yıl ertelenmesidir. Yüzbinlerce genç yıllarca "üniversiteye hazırlanıyor, giremedi gelecek yıla hazırlanıyor" döneminde ve tüketici olarak kalmaktadır. Böylece en verimli çağlarında gençlerin yılları boşa akıp gitmektedir. Kimbilir, belki de gençlerin iş taleplerini bir kaç yıl geciktiren, böylece işsizliği görece olarak azaltan bu durumu "yararlı" bulan ekonomistler de vardır ülkemizde.

YA ŞUNDADIR YA BUNDA

Üniversite sınavları, sonuç olarak bazı kişilerin üniversiteye girebildiğini belirliyorsak da çok daha fazla sayıda kişinin giremediğini saptıyor. O halde sınavların adı "Üniversiteye Giremeyen Sınavları" olsa gerçeğe çok daha uygun olacak.

Nasıl seçiyor bu sınav yüksek öğrenim yapacakları? Bazıları, sınav kartındaki aday numarasının aslında kur'a numarası olduğunu söylüyorlar. Ama bu doğru değil, çünkü sınav seçimlerini rasgele yapmıyor. Aslında bu bölümün başlığı da yanlış. Sınavda adayların seçimlerini etkileyen bir çok etkenler var.

Örneğin, yüksek öğrenim yapmaya hak kazananların babalarının mesleklerine bakıyoruz, işçi çocukları ile tarım kesiminden gelenlerin sayısının, babası memur ya da özel girişimci olanların yanında çok daha az sayıda olduğunu görüyoruz. Bu grupların nüfusları dikkate alındığında aradaki farkların daha da belirgin olduğu anlaşılıyor. Belirli toplum kesimlerinden gelenlerin üniversiteye girme şanslarının daha yüksek olması, toplumsal yapı ile eğitim kurumunun içiçeliğini bir kez daha gösteriyor.

Araştırmaların saptadığı bir başka gerçek de, sınavlarda Marmara ve Ege Bölgelerinden gelen öğrencilerin, Doğu ve Güneydoğu'dan gelen öğrencilere göre daha başarılı olmalarıdır.

Adayın sınava girmeden önce

bir hazırlık kursuna devam etmiş olmasının da sınav başarısını yükselttiğini eklemek gerekiyor.

Bütün bunlar gösteriyor ki, sınavın rasgele olduğu yani her adayın eşit şansa sahip olduğu düşüncesi doğru değil.

Bu sınavın içerdiği sorunlarla gerçekten de yüksek öğrenim görmeye en uygun adayların seçildiği konusunda da ciddi kuşkular vardır.

Birincisi, "genel yetenek" (x) sorularının neyi ölçtüğü çok iyi değerlendirilmelidir. Bu sorular gerçekten genel yetenekleri mi, yoksa ÜSYM'nin bir araştırmasında da belirtildiği gibi "belirli koşullar altında edinilen deneylerin sonuçlarını" mı ölçmektedir?

İkincisi, yapıları bir çalışmada giriş sınavında aldıkları puanlarla üniversiteye girmiş grup ile puanı yeterli olmadığı halde liseyi derece ile bitirmiş olduğundan kontenjanla üniversiteye girmiş grup karşılaştırılmış, bu iki öğrenci grubunun üniversite başarıları arasında önemli bir fark bulunmamıştır. O halde, belki de sınavda başarısız olmuş daha başka öğrenciler de üniversiteye girbeilselerdi, sınavın seçtikleri kadar başarılı olabileceklerdi.

Üçüncüsü, bu sınavın özel meslekler için gerekli çeşitli yetenekleri, örneğin, sanat yeteneğini, insan ilişkilerindeki başarıyı, anlatım becerisini... ölçmesinin olanaksızlığını da anımsamak gerekir.

Ancak bütün bunlara karşın, varolan düzensizliklerin nedenlerini sınav sisteminde ya da bilgisayarda aramak, fabrika işçilerinin öfkelelerini makinalara yöneltmelerine ben-

(x) Burada bir dip notu ile şu "genel yetenek" sözü üzerinde durmak gerekiyor. Özellikle her düzeydeki okulun giriş sınavlarında uygulanan testler sayesinde bu terim günlük sözlüğümüze girdi. İlkokul öncesi yaşlar için bile "genel yetenek" kitapları çıktı. Yoğun derslerle bazı kuralları ezberleyen çocuklar "başarılı" oldular. Aslında bu testlerdeki "başarı", çocuğun yeteneklerini değil, ailesinin yeteneklerini sergiler odu. Eh, zaten bu "başarı"larla çocuğun kendisinden çok ana-baba ögünmüyor mu?

zer. Sınav yalnızca bir araçtır, bu ortamda üniversiteye girecek kişileri hangi yöntemle seçerseniz seçin, haksızlığı ortadan kaldıramazsınız.

KALAN SAĞLAR BİZİMDİR

Sınavların bir de sonrası vardır. O büyük sınav günü geçtikten sonra heyecanlı bir bekleme dönemi başlar. Sonuçların belli olmasıyla birlikte adayların ve ana-babaların "sinir krizi" salgınları, hastanelerin acil servislerini doldurur.

Bütün bu "aşama"larda başarılı olan ve üniversiteye girebilir öğreniler, kayıt kuyruklarıyla başlayan yeni yeni sorunlarla karşılaşurlar. Bir an için, kendisine uygun görülen meslekten öğrencinin nefret etmediğini düşünsek bile kendisini yurt sorunu, burs sorunu, kitap-gereç sorunu, eğitim giderleri, sorunu vb. beklemektedir. Yeni Yükseköğretim Kanunu'nun ise yüksek öğretimin paralı olması esasını getirerek bir kısım öğrenciyi bütün bütün kurtaracağı akla gelmektedir.

Öğrencimizin şöyle ya da böyle, kolay ya da zor, yüksek öğrenimi sürdürdüğünü var sayalım. Eğer bir gün yolu Ankara'daki Kuşulu Pasaj'a düşer de bir kimya mühendisinin orada çırak olarak çalıştığını görececek olursa, öğrencimizin morali doğrusu çok bozulacaktır. Gerçekten de üniversite bitirmekle işsizlik sorunu bitmemekte, belki bir kaç yıl ertelenmiş olmaktadır. Özellikle verdiği mezun sayısı toplumun gereksiniminden fazla olan kimi bölümleri bitirenlerin kendi meslekleri ile hiç ilgisi olmayan işlerde çalıştığı bilinen gerçeklerdir. Buna istihdamdaki plansızlık da eklenince gariplikler artmakta, örneğin devlet kendi açtığı "Sağlık İdaresi Yüksek Okulu"nu bitirenlere iş vermemekte, ya da tam geleceğini planlamak üzere olan öğretmenler "bu yıl matematik ve edebiyat öğretmenine gereksinim olmadığı" biçiminde bir açıklama ile karşılaşılabilmektedir.

NE YAPALIM?

Çözüm için "fırsat eşitliğinin sağlanmasını" önermek, çok bulaşık bir talep olarak görünüyor. Herşeyden önce şu "fırsat" sözcüğü insana "fırsatçılık" kavramını çağ-

rıştırıyor. Akla dolmuşta yer kapabilmek için insanların birbirlerini iteklemelerini getiriyor. Hele o "eşitlik" sözcüğü... Sınav istediği kadar eşit olsun, katılanlar eşit değilse neye yarar? Siz aylardır çalışan bir atletle yarışa aynı yerdende ve aynı zamanda başlamanız sağlansa, bunun "fırsat eşitliği" olduğunu düşünür müydünüz hiç? Gerçekte eşit olmayan niceliklerin sanki eşitmiş gibi işlem görmesi, olsa olsa bir eşitlik görüntüsü yaratabilir.

Sınavdan sonra başarısız olanların soruyu "Neden o kazandı da, ben kazanamadım?" şeklinde sorması yanlıştır. Çünkü bu soru ardından "O çalıştı, yetenekliydi, ben çalışmadım, yeteneksizdim" gibi yanlış cevaplar getirecektir. Soruyu doğru sormak gerekiyor: "Neden şimdiye kadar gördüğüm on bir yıllık eğitimin sonunda hala üretime katkıda bulunabilen bir kişi değilim? Niçin bütün geleceğimi bir tek sınav belirliyor?" Çözümüne ancak bu soruların cevaplarının aranmasıyla ulaşılabilir.

Öyle görünüyor ki, planlı bir eğitim düzeni olmayan bir toplumda, tek tek kişilerin de kendi yeteneklerini geliştirmeleri, kendi yaşamlarını planlayabilmeleri bir çok şarta bağlı oluyor.

KAYNAKÇA

1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kabul tarihi 9.7.1961 No. 334, Sayı: 10859
2. Server Tanilli Uygarlık Tarihi, Sayı Kitap-Pazarlama 5. Basım, Eylül 1981
3. 1977 ÜSS'na Katılan Adayların Sosyal, Ekonomik ve Eğitsel Nitelikleri Üzerine Bir İnceleme, ÜSYM Araştırma-Geliştirme Proje Birimi, Ankara, 1981
4. İbrahim Ethem Özgüven Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan Etkenler, Hacettepe Univ Yay.
5. Harun Karadeniz Eğitim Üretim İçindir, Gözlem Yay. 4. Basım, İstanbul, 1975
6. Fulya Gürses, Hasan Basri Gürses: Dünyada ve Türkiye'de Gençlik, Gül Matbaası, İstanbul, 1979

BİLİMSEL DÜŞÜNCE VE BOŞINANÇLAR

3. Bilgin'in ve Bilgi'nin Çilesi

Osman GÜREL

GEÇMİŞTEN bugüne, doğa araştırmalarıyla boşinançlar ilişkisine kimyadan başlayalım. Günümüzdeki etkinlik ve yaygınlığına erişene dek birçok değişimlerden geçen kimya konusunda yazılı en eski belgeler, İsa'dan sonra 300 yıllarında Mısır'ın İskenderiye kentinde yaşamış olan Zosimos'un derleme yapıtıdır. Bu ve benzeri kaynaklardan kimya sanatının, gizemli Hermes Trismegistos adlı kutsal varlığın buluşu ve uğraşısı olduğunu öğreniyoruz. Antik mitolojiye göre Hermes, Titanlar soyundan Maia ile Olemposlu çapkın tanrı Zeus'un çocuklarıdır. Oldukça haşarı ve uçan mizaçlı olan bu tanrının görevleri arasında ulaklık, kılavuzluk, tüccarların ve hatta hırsızların koruyuculuğu da bulunmaktadır. Kavalı ve gitar... ilk kez bulan bu sivri zekalı tanrı, bilim ve güzel konuşma sanatıyla da yakından ilgilenmektedir. İşte bu tanrının armağanı olan "kimya"nın adı, ilk kez İmparator Diocletian'ın 296 yılında yayınladığı "İskenderiyelilerin (chemieia) adlı, altın ve gümüş taklit sanatından söz eden kitaplarının yakılması" buyruğuyla ortaya çıkıyor. Sözcüğün Mısır kökenli olup "Mısır sanatı" anlamında kullanılmasına karşın imparator hazretleri bunun "kara büyü" demek olduğuna karar vermiş. Yazılı belgelere göre, kitap yakıtmanın ilk şerefini(!) bu haşmetliye vermemiz gerekiyor.

Gerek Zosimos'un ansiklopedisinde, gerekse izleyenlerin yapıtlarında kimi metallerin elde edilmeleleri; damıtma, özütleme gibi kimyasal işlemler ve bunlar için kullanılacak araç, gereçlerin tanımlamaları o çağlara özgü düşüncelerin tipik anlatımlarını gösterir. Bu nesnelere ve

işlemlerle ilişkisi ya da çok uzaktan ilişkili doğal olay ve nitelikler birbirlerine bir çırpıda bağlanıvermiştir. Kükürdün kireç sütüyle kaynatılmasından elde edilen kalsiyum persülfid "kutsal su" olarak niteleniyor. Çünkü bu su, metalleri şiddetle etkilemekte ve bu sırada çürük yumurta kokusu (H₂S gazı) çıkmaktadır. Zosimos, bu işlem yapılırken burnun tıkanmasını salık vermektedir. Gene bu yapıtlarda, altın metalinin güneş ve kırmızı, gümüşün ay ve beyaz, kurşunun satürn ve siyahla özleştirilmesi gibi, metallerle gezegenler ve renkler arasında gizemli bağlantılar kurulmuştur. Benzeri

yaklaşımların en ilginçleri kimi metalleri gizli ve hileli yollarla altına dönüştürme çabalarıdır. Özellikle arsenik, civa ve kükürdün, kimi metallerin renklerini değiştirmesi, bu amacın yaygınlaşmasında büyük rol oynamış, Arapların eliksiri, Avrupalıların filozof taşı ya da tentür dedikleri sanal, büyüü cevherin bulunması için nice emekler verilmiştir. Simyacıların, Aristo'dan kaynaklanan ana düşüncelerine göre evreni dört öge, (ateş, su, toprak, hava) oluşturduğundan, tanrının bunları nasıl etkili kıldığını gizi çözümlerse, her tür cisim yaratma olanağı bulunabilirdi.

Değersiz metalleri altına dönüştürme hülyasının çeşitli değişmeler ve değerlendirmelerden geçip günümüzdeki kimyayı oluşturması ilginç bir öyküdür. 13. yüzyılda doğan Büyük Albertus, "De Mineralibus" adlı yapıtında, "deha ile ateşin sefil birliği" dediği alşimiyi kötülemekte, yapay altını altı yedi kez ateşe tutuktan sonra geriye bir toz kaldığını görüp alşimistlere (simyacılar) veyansın etmektedir. Sözlerine tanık olarak da İbni Sina'yı göstermektedir. Beri taraftan, karanlık ve izbe deneyliklerinde birçok maddeyi gelişigüzel karıştırıp, çözme, eritme, kaynatma, damıtma, süblümleştirme gibi işlemlerle filozof taşı bulmak isteyenler ona pek kulak asmamışlardır.

Belçikalı van Helmont (1579-1644) dikkatli bir araştırmacıydı. Cizvitlerden öğrendikleri onu doyurmayınca gizemcilere yaklaşıp, sonunda alşimistler kervanına katılmıştı. İşine öylesine bağlıydı ki, komşularıyla bile görüşmediği söylenir. Paracelcus'un kitabında düzinelerece yanlış buldu; karbondioksiti keşfetti; "gaz" terimini ilk kez kullandı. Nicel deneyleri de ilk kez uygulayan kişi sayılır. Bir yabancıdan sağladığı 15-16 miligram filozof taşıyla, 30 gram civayı altına dönüştürmeye çalıştı. Yazdıklarına göre bu filozof taşı cam gibi panlıdayan ve safran gibi kokan, ağır kırmızı bir tozmuş. Kurşunun erime sıcaklığına dek ısıtılan civanın üzerine atılırsa metal koyulaşır, daha da ısıtılırsa saf altına dönüşüyormuş(!). Van Helmont'un bir başka deneyi, ağırlığı belli kuru toprağa bir söğüt fidanı dikmesidir. Fidanı yalnız suyla beş yıl besledikten sonra söküp tartmış ve ilk ağırlığından 75 kg. fazla olduğunu, toprağınsa 60 gr. kadar azaldığını saptamış. Bu deneyle söğütteki büyümeyi sağlayan tek şeyin su olduğuna karar vermiş.

Orta ve yeni çağlarda yaygın boşinançların alşimistleri nasıl uğraştırdığı böyle sayısal örneklerle gösterilebilir. Bu tutkulu kişiler, bir yandan da bir başka boşinanç olan büyücülük suçlamasıyla karşı karşıya bulunuyorlardı. Kutsal kitap "bir cadının yaşamasına göz yummayacaksın" diyordu. Buna inanmamak, tannı yadsımak demektir. Bir takım

acayip aygıtlarla, pis kokulu garip işlemler yapanların büyücü olmadıklarını kim söyleyebilirdi? Başlarının üstünde Demokles kılıcı sallanan alşimistler, her ne kadar bir ham hayalle yola çıkmışlarsa da, deneyliklerde çalışmalarını sayesinde doğanın işleyişine ilişkin bilgiler zamanla yetkinleşerek bilimin çekirdeğini oluşturmuştur. Bilimsel yaklaşımdaki kimyaya erişebilme, filozof taşına yönelik düşünceyle değil, doğayı deney yaparak inceleme sabrını göstermeyle sağlanmıştır.

Çalkantılı toplumsal olayların yoğun olduğu 16. ve 17. yüzyıllar arasında İngiltere'de yaşayan Sir Francis Bacon, renkli kişiliğini çağlar ötesine ulaştırabilmiş bir soyludur. Dilimize de çevrilen ünlü "Denemeler"inin boşinançlarla ilgili bölümünde, "boşinançın nedenleri, insanın hoşuna giden, duyulan kamaştırıcı ayin ve törenler; içten pazarlıklı aşırı bir sofuluk gösterisi; kiliseye yük olup papazların tutkuları-

na hizmet etmek ve çevirdikleri dolapları, ceplerini doldurmaktan başka bir şeye yaramayacak aşırı gelenek düşkünlüğüdür" demektedir. Bu cesur çıkışı yapan kişinin bir yandan Aristo mantığına karşı çıkarırken, diğer yandan Copernicus, Kepler, Galileo gibi bilgilerle de çeliştirdiğini; yazılarında boşinançları mahkum ederken, krallık başsavcısı olarak kimbilir kaç büyücüyle de uğraştığını anımsamak yerinde olur.

Geniş kitlelere bilgisizliğin egemen olduğu, bilgininse dar, kopuk ve gelişigüzel dağıldığı çağlarda, fizikten felsefeye, güzel sanatlardan tıbbı değin her dalda söz sahibi bilge kişiler bile öz yaşamlarında boşinançların etkilerinden tümüyle ananamışlardır. Kilise bağnazlığının boşinançlara dayalı dogmatik tutumu ile yeni filizlenen doğa bilimciler arasındaki çatışma çok kıyasıya geçmiştir. 9 ilâ 13. yüzyıllarda doğu uygarlığı hoşgörüsüyle serpilip gelişirken, batı dünyası kilise ve feo-

dallerin çıkarlarını pekiştirmek amacıyla pompalanan usdışı yargılar içinde boğulmaktaydı.

1163'te Papa III. Alexander, tüm kilise adamlarına fizik ve tıp öğrenimini yasaklamıştı.

Deneyi bilimin temeline oturtmak isteyen Roger Bacon; Oxford Üniversitesinde çalışırken, bir iki deney yapmaya kalkışınca, profesöründen öğrencisine değin koca bir topluluğun "Bacon Müslüman oldu!" suçlamasıyla karşılaşmıştı.

1341 yılında Utrecht Piskoposu, yayınladığı bildirimde, eyaletin tüm rüzgannın kiliseye ve dolayısıyla kendisine ait olduğunu; bundan böyle yel değirmeni kurmak isteyen herkesin ondan izin alması, dolayısıyla vergi ödemesi gerektiğini ilan ediyordu...

İsa'dan üç yüzyıl önce İyonyalılar ve Mezopotamyalılar, aya düşen gölgesine bakarak yerin yuvarlak olduğunu bulmuşlardı ama, eski Yunanlılarda matematik çok geliştiği halde, deney ve gözleme dayanan doğa araştırmaları güdük kalmıştı. Yapıtlarında gözlem ve deneyi küçümseyen Aristo'nun felsefesi ise Hıristiyanlık ilkelerine ters düşmediği için, kilise kuralları ile birleştirilerek resmi ideoloji olan iskolastik içinde yasallaştırılmıştı. Ortaçağda öğretim, 1503'te Gregorius Reisch'in "Margarita Philosophica" (Felsefe İncisi) adlı yapıtında ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Öğretim alfabeyle başlıyor. Giderek yükselen düzeylere göre; gramer, Donatus'un grameri, Priscian'ın geniş grameri, Boethius'un aritmetiği, Çiçero'nun güzel konuşma kitabı, Ptoleme'nin astronomisi, Euclides'in geometrisi, Pitagoras'ın sayılar kuramı ve müzik bilgisi ile Plinius'un doğa felsefesi okutulup eğitimin son basamağına ulaşıyordu. Doğta araştırmalarına ilişkin hiçbir öğretim basamağı bulunmayışı ne kadar ilginçtir. Aristo insan yüreğinin üç gözülü olduğunu, kadınlarda erkeklerinkinin yarısı kadar dış bulunduğunu (iki karısı vardı ama anlaşılacak dişlerini saymak aklına gelmemiş olmalı!) söyledi diye 2000 yıl kimse çıkıp da onu yalanlayamamıştır.

İşte kilise, egemenliğini böyle iskolastik dogmalara dayandırıyor, herhangi bir kuşku belirtisi sezdiğinde de "imansız zindıklar"ı korkunç cezalara çarptırıyordu. Boşinançlara en çok inanılan dönemler, en büyük cinayetlerin de işlendiği dönemlerdir. Örneğin 1539 yılında Lizbon'a baş engizitör olarak atanan bir papalık temsilcisi, otoritesini güçlendirmek için yüzlerce kişiyi uydurma suçlamalarla yaktırmış ve yaklaşık 200000 altın değerindeki mal varlıklarını da cebine atmıştı. Sonradan bu adamın bir sahtekar olduğu ortaya çıktıysa da, kilise cinayetlerine en küçük bir tepki bile göstermedi. Yalnızca topladığı paralara el koydu!

İnançların deney ve gözlemlerle denetlenmesine ilişkin ilk çabalar, rönesans aydınlanma çağıyla başlamıştır. Bu çabaların en çok yankı uyandıranları da gök cisimleriyle ilgili olanlardır. Yerleşik inançlara göre kuyruklu yıldızlar gök cisimleri değil, kötü ruhlardı. Yıldızlar, ay, güneş devinimleri düzgün ve kitaba uygun olduklarından göksel cisim sayılırken nereden çıktığı, nereye gittiği, ne zaman geleceği bilinmeyen kuyruklu yıldızlar büyük korku ve panik uyandırmıyordu. 1453 yılında görülen kuyruklu yıldız, Avrupa'da büyük heyecan yaratmış, Papa III. Calixtus, "Türk dostu, kafir kuyruklu" diye lanetlediği yıldızın şerrinden korunmak için her pazar kiliselerde dua edilmesini buyurmuştu. Katolik kilisesine karşı çıkarak protestanlığı kuran Martin Luther de bağnazlıkta karşıtlarından pek geri kalmıyor, "Dinsizler kuyruklu yıldızın doğal bir olay olduğunu söylüyorlar; ama tanrı onu bir felaket habercisi olarak yaratmıştır" diyordu.

Bütün bunlara karşın, bu karanlık çağlarda bile, kutsal gerçeği değil, yeni buluşlara götürececek doğa gerçeklerini arayan kimseler vardı. Doğta araştırmalarında ilk önemli aşama Nicolas Copernicus'un 1543 yılında yayınlanan çalışmalarına başlar. Bu atılımın önemini kavrayabilmek için o güne değin süregelen görüşün kaynaklarına eğilmemiz yarar vardır.

İsa'dan 350 yıl önce yaşayan

Knidoslu (Datçalı) Eudoksus, astronomi araştırmalarıyla tanınmıştır. O zamana dek toplanan bilgilerin ışığında, dünyanın herşeyin merkezi olduğunu; ay, güneş ve diğer gezegenlerin, yer çevresinde, çeşitli kristal küreler üzerinde dolandıklarını öne sürmüştü. Sisamlı Aristarkhos'un güneş merkezli gök sistemine karşı Eudoksus'un görüşü, toplumda büyük çoğunluğun ortak duyusuna daha uygun düşüyordu. İsa'dan önce 130 yıllarında Hipparkus ve İsa'dan sonra 127-151 yıllarında İskenderiyeli Ptoleme yermerkezli astronomi sistemini oldukça geliştirdiler. Yanlış varsayımdan doğan bu kuram, oldukça karmaşık hesapları da içeriyordu. Örneğin, ayın yerden uzaklığının, yer çapının 33,66 katı; ay çapının da yer çapının üçte biri olduğunu bulmuşlardır. (Bugünkü ölçüler 30,2 kat uzaklık ve 0,27 çap değerindedir.) Bu kuram Hıristiyan öğretilerine de uygun olduğundan, 16. yüzyıla dek geçerliliğini korumuştur.

Dünyayı devinimsiz olarak gören bir bilim ortamında Copernicus, dünyanın kendi çevresinde ve güneş çevresinde döndüğünü ileri süren Aristarkhos'un görüşünü temel aldı. Yeni sistem, gezegenlerin devinimleri için referans olarak dünyayı değil, uzak sabit yıldızları alıyor; merkezde güneş olmak üzere, içten dışa çemberlerde dolanan Merkür, Venüs, Dünya, Mars, Jüpiter ve Satürn'ü sıralıyordu. Bir yandan Aristo'nun evren modelini yıkan Copernicus, diğer yandan da kilisenin egosantrik öğretilerine meydan okuyordu. Önceki Giardano Bruno ve birkaç kişi dışında bu yeni sisteme kimse inanmadı.

Napolili bir Dominiken papazı olan Bruno açık ve duru düşünceli birisiydi. Copernicus'un sistemini savunduğu için -hem de bir kilise adamı olduğu için- ağır baskılarla karşılaştı. Bu baskılar Cenevre, Tulluz, Margburg, Wittenberg, Prag, Frankfurt gibi hangi kente göçtüyse peşinden geldi. Sonunda İtalya'da tutuklandı. Sekiz hafta engizisyon işkencesinden sonra 17 Şubat 1600'de Roma'da yakılarak öldürüldü.

Luther ve Calvin, Copernicus'a kutsal kitabı tanık göstererek karşı

NİSAN [8.] SAYISIN DAN BİR TANE DE ÇOCUĞU NUZA VE KARDES INIZE ALMAYI UNUT MAYIN!..

YAPIDIN HERSEY ÇOCUK LAR İÇİN! YAPIDIN

• Abone Koşulları : Yurtiçi/Yıllık 900 TL, Altı Aylık 500 TL - Yurtdışı/Yıllık 54 DM, Altı Aylık 30 DM
• Yazışma ve Havale Adresi : P.K: 723 Kızılay Ankara •

YAPIDIN

çıktılar. Kardinal Bellarmine -ki sonradan Galileo'yu yargılayanlar arasında bulunacaktır- yeni gök kuramını "yanlış ve kutsal inançlara aykırı" olarak niteledi. Copernicus'un güneşi merkez alan sisteminin geçerliliği anlaşıldıktan ve üzerinde düzeltmeler yapıldıktan çok sonra, ancak 1872'de papalık bu sistemi resmen kabul etmiştir.

Copernicus sistemini daha da yetkinleştiren Kepler'dir. Tanrının gezegenleri matematiksel bir uyum içinde tuttuğunu düşünen Kepler, kutsal kitaptan aldığı üçleme inancını astronomiye şöyle uyarlamıştı: Güneş, baba Tanrı; sabit yıldızlar küresi, oğul Tanrı ve güneşin gezegenleri yörüngelerinde tutmasını sağlayan aracı, eter de kutsal ruh olmalıydı. Bu metafizik yargılarına karşın ortaya attığı üç yasa, astronomide devrim yaratmıştır. Copernicus ve Kepler'in yasaları, kilisenin dayanağı olan "evrenin merkezi" olduğumuz savını çürüttü. Avrupa'da her türlü sindirme çabalarına karşın Copernicus'un görüşü yayılmaktaydı ve Galileo Galilei ile en büyük destekçisini kazandı.

Galileo yaptığı yöntemli araştırmalar ve deneyci yaklaşımlarla çağdaş bilim adamının atası sayılabilir. İskolastiğin akla öncelik veren tutumuna karşılık bilgi üretiminde deneyciliği öne çıkaran görüş onunla başlamıştır. Galileo'nun ilk buluşu bir termometredir ama, onu üne kavuşturan, yetkinleştirdiği gök dürbünü olmuştur. Dürbünle ilk gözlediği ayın yüzü, hiç de öğretilerdeki gibi düz ve tertemiz değildi. Samanyolunda o güne değin görülmedik sayısız yıldızlar vardı. Bunlardan başka, Jüpiter'in çevresinde, devinimleri ölçülebilen dört tane uydu -kutsal öğretilere karşın dönüp duruyordu... Gözlemlerine tanıklık etmek üzere çağırıldıklarından Padua Üniversitesi felsefe profesörü, dürbünle bakmayı reddetti. Diğerleri de ya Galileo'nun gözlerinin bozuk ya da merceklelerinin lekelediğini ileri sürdüler. Bu yaklaşımlar oldukça tipik davranışlardır. Atalardan miras kalan görüş ve inanışlara yaslanıp yargılara varmak, alışılmadık gerçekleri kendi gözleriyle görmekten hem daha kolay ve rahatlatıcı, hem de geçerli öğretilere uygundu.

Gözlenebilir olgularla Copernicus astronomisini doğrulayan Galileo'nun en önemli çalışması cisimlerin devinim yasaları üzerine olanıdır. Eğik Pisa kulesinden aynı anda bıraktığı, biri hafif biri ağır iki cismin, yere aynı anda düşmelerini gösteren deneyi çok ünlüdür. Serbest düşen cisimler, sabit hız artması ile devinirler. Bu hız artışının düşme süresiyle orantılı olduğunu ve cisimlerin düşme hızlarının ağırlıklarından bağımsız olduğunu ortaya çıkardı. Bu sonuç, Aristo'nun yanlışlığını da ilan ediyordu. Artık Galileo için zor günler başlamıştı.

Ayda ve Güneşte lekeler bularak, kutsal gök cisimlerine hakaret etmek, onları insanoğlu için yaratana da küfür etmek demektir. Tanrısal yedili gezegen sistemini, Jüpiter'in uydularıyla kirletmek büyük günahı. Hele cisimlerin düşme yasalarıyla büyük üstad Aristo'nun dokunulmaz yapıtını hiçe saymak, dayanılır utanmazlık değildi... Galileo, ilkin 1616'da engizisyon tarafından tutuklandı ve sözlerini geri almak zorunda bırakıldı. 1632'de yetmiş yaşlarındayken Copernicus sistemini savunduğu bir kitabında, Simplicius adlı sanal bir kişinin ağzından Papa'nın düşüncelerini söyleyip, Copernicus yanlısı bir başka sanal kişi ağzından bu düşünceleri çürütünce kıyamet koptu. Yaşlı bilgini yeniden engizisyon önüne çıkardılar. Artık gözleri görmeyen Galileo'yu üç yıl hapse yatırdıktan sonra, hiçbir kitap yayınlaması ve dostlarıyla bile görüşmemesi şartıyla salıverdiler.

Yaptığı buluşlar ve ürettiği düşüncelerle, alışılmadık olayları keşfi olarak tanı istencine yorup, doğa araştırmalarını kısıtlamak isteyen dogmacılığa ilk baltayı indiren Galileo'nun yaşamı acılarla doludur. Bağnazlık ve dogmacılıkla savaşında insanoğlu çok şehit vermiştir. Machiavelli'nin "Ulusal Devlet" kitabına karşı "Tanrının Altın Devleti" adlı bir yapıt yayınlayan Thomas Campanella, İspanyol engizisyonunda "İnsanın yüreği ve beyni tanrının ikili görünümüdür" dediği için işkenceye uğramış, düşüncelerinden ödün vermediği için tam yirmi dokuz yıl hapis vatmıştı. Armi-

nus, kiliseden kovulup lanetlenmiş; Erasmus, Spinoza, Acosta sürgüne gönderilmiş; yazar La Ramee, Saint Barthelmy kırımında öldürülmüştür. Hoşgörülü bir kral olarak tanınan II. Charles, veba hastalığını musallat eden tanrının canını sıkıtığına inandığı için filozof Hobbes'in çalışmalarını yasaklamıştı. İnsanlığın bu boğucu ortamdan büyük ölçüde kurtulması yüzyıllar almıştır.

Bugün fiziksel olayları fiziğin yöntem ve yasalarıyla, canlıları biyoloji, psikoloji gibi bilimlerin kendine özgü yöntemleriyle inceliyoruz. Hiç kimse çıkıp da kabakulak hastalığına, şişirici, kötü bir cinin neden olduğunu söylemiyor ama, o çağlarda buna inanmamak kafir olmak demektir ve en hafif cezası da odun yığınına çıkarılıp çatır çatır yakılmaktır...

Boşınançların geçmişin karanlığından doğduğunu bilsek de, gelecekte ne gibi görünümünler altında ortaya çıkacağını kestirmek oldukça zordur. Bilimin ve bilimsel düşüncenin egemenliğini çoktandır kanıtlandığı çağlar ve bölgelerde bile, eski, küflenmiş, sakat görüşler ortaya çıkabilir ve kısa ömürlü de olsa kötü etkiler bırakabilirler. 1925 yılında, Amerika'nın Tennessee eyaletinde öğretmenlik yapan J.T. Scopes, sınıfında Darwin'in evrim kavramını okuttuğu için tutuklanıp mahkemeye verilmişti. Bağnaz dinci Fundamentalist mezhebinin en güçlü hatiplerinden W.J. Bryan bu mahkemenin savcısıydı. Öğretmenin avukatlığını da ünlü agnostik (bilinmezci) C. Darrow üstlenmişti. İki rakibin söz düellosu kamuoyunda çok ilgi uyandırmış ve konu uzun süre güncelliğini korumuştur. Bu olayda birçoğumuzun ilginç görüşü, eyalet mahkemesi savcısının öne sürdüğü şu savdır: "Bir demokraside bilimin kanıtlandığını değil, halkın çoğunluğunun inandığı şeyin gerçek sayılması iman gereğidir..."

Bilimin yalın ve gerçekçi doğrularına karşı, her çağda ve her yerde boşınançların kalkanına saklanıp, çıkarlarını korumak isteyenlerin varolacağına en güzel kanıt olan bu düşünceyle, üç yüzyıl önce Galileo'yu yargılayanların zihniyeti arasında hiçbir fark yoktur.

Dünya Tiyatro Günü ve Sorunlar, Çözümler, Yaklaşımlar...

DÜNYADA «GÜN» BİZDE AKŞAM MI?

DERGİMİZ, 27 mart Dünya Tiyatro Günü bağlamında, bir yandan da tiyatro ve sinema için yasa hazırlıklarının söz konusu olduğu güncel gelişmeler çerçevesinde konuya özel bir ağırlık tanıyarak girmek gereğini duydu. Dünya Tiyatro Günü, Unesco'ya bağlı Uluslararası Tiyatro Enstitüsü'nü (ITI) akla getirir. Çünkü bu gün kurum olarak sahibi, söz konusu Enstitü ve onun her ülkedeki Ulusal Merkez'leridir. Bilindiği gibi Uluslararası Tiyatro Enstitüsü'nün Paris'teki merkezi, tiyatro sanatının sorunları ve gelişmesi yönünde çok önemli uluslararası toplantılar, araştırmalar ve yayın çalışmaları düzenlemekte ve her ülke, kendi tiyatro adamlarının bu çalışmalara en yoğun biçimde katılmasından ulusal bir kıvanç duyarak çaba sarfetmektedir. Öte yandan bu kuruluşun her ülkedeki "Ulusal Merkez"leri de ayrıca kendi ülkelerinde tiyatro sanatının daha hızlı, daha yaygın, daha özgür ve daha zengin gelişmesini ve dünya düzeyinde daha yetkin duruma gelmesini sağlama çabasında, gerek ulusal, gerekse uluslararası çalışmalarla çok etkili roller oynamakta ve bu etkinliğe bir ulusal görev olarak sarılmaktadırlar. Bütün bu işlevler için bizde de var olan yetkili organ Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) "Türkiye Milli Merkezi" ve onun "İcra Komitesi"dir. Oysa bizde kamuoyu bu merkezin ve komitenin tek işlevi olarak sadece her yıl 27 Mart Dünya Tiyatro Günü için bir uluslararası -ya da belli süredir bir ulusal- bildiri için ilgili yerlere ve tiyatrolara gönderilmesini görmekte, üstelik o bildiri bile çoğu kez kamuoyunca benimsenemeyecek bir nitelik gösterebilmektedir.

Bu yılki bildiri henüz yayınlanmadan Dergimiz dizgiye girmiş oluyor. Konuyu sürdüreceğimiz için bildiriye de önümüzdeki sayılarda eğilebileceğiz. Bu sayıda, tiyatro sorunlarımızı ve onunla ilgili olarak sanat sorunlarımızı son gelişmeler ışığında güncellenen ağırlığı ile ele alırken, başta ITI Türkiye Milli Merkezi'ne ve ondan beklenen işlevlere yöneldik. Bunun yanında da ulaşabildiğimiz bazı tiyatro ku-

rumları ve kişileriyle temas kurduk. Söyleşiler ve yazılar derledik. Başlangıç için bir perspektif getireceğimizi umuyoruz. Konuyu önümüzdeki sayılarda da gerekli yönleriyle sürdüreceğiz.

Uluslararası Tiyatro Enstitüsü Türkiye Milli Merkezi'nin bileşimi, en yakında Merkez'in kendisinden edinebildiğimiz bilgiye göre şöyle: HALDUN TANER (İcra Komitesi Başkanı), CÜNEYT GÖKÇER (İ.K. Üyesi), Prof. İRFAN ŞAHİNBAŞ (İ.K. Üyesi), RECEP BİLGİNER (İ.K. Üyesi), TURAN OFLAZOĞLU (İ.K. Üyesi), GÜNGÖR DİLMEN, Prof. Dr. CEVAT ÇAPAN, Prof. Dr. SEVDA ŞENER, NÜVİT ÖZDOĞRU, ÖMER ATILA SAV, OSMAN N. KARACA, TARIK BUĞRA, ORHAN ASENA, SABA HATTİN KUDRET AKSAL, ADALET AĞAOĞLU, NECATİ CU MALI, RAİF ALNIAÇIK, MENGÜ ERTEL, Prof. Dr. MELAHAT ÖZGÜ, LÜTFİ AY, Prof. Dr. ÖZDEMİR NUTKU, MELİH CEVDET ANDAY.

Bugünkü İcra Komitesi'nin, hangi üyelerin katılabildiği hangi tarihten itibaren genel kurulda teşekkül

Mektubumuzun metni ve ekteki sorularımız şu şekildeydi: Dünya Tiyatro Günü yaklaşırken, sanat alanında ve onun önemli bir dalı olan tiyatro alanındaki sorunların yoğunlaşarak geliştiği günümüzde, etkin olmasını beklediğimiz bir kuruluştaki önemli işleviniz nedeniyle bilgi, görüş ve çabalarınıza başvurmayı düşündük. Bu amaçla dergimiz, sizin çalışmalarınıza da yardımcı olacağına inandığımız bir soruşturma düzenledi. Bu çerçevede hem sizin, hem de kamuoyunun ortak isteklerini dile getirmeye çalışan ekteki sorularımızı, ITI Türkiye Milli Merkezi ve İcra Komitesi sayın üyelerine ve sayın Başkana iletiyoruz. Yanıtınızı 10 Mart 1982 gününe kadar elimizde olmasıyla 1 Nisan sayımızın dizgisine yetişmesinden mutlu olacağız. Sorular dışın

ettiği soruları akla gelebilir. Ancak önemli olan, kamuoyunun Milli Merkez'imizden bir "kurum", bir "kuruluş" olarak bekledikleridir. Biz de böyle yaklaşarak, bize bildirilen (İcra Komitesi dahil) yukarıdaki tüm üyelere, aşağıda metnini verdiğimiz birer mektupla ekli soruları yönelttik. Gereği gibi ulaşmasını sağlamak adına, hem Milli Merkez'e birer mektup bıraktık, hem de gene oradan elde ettiğimiz adreslerine Dergi olarak doğrudan ulaştırma yolunu tuttuk. Üyelere ulaşma yönünden sorumluluk payının bundan sonra asıl Merkez'in kendinde olması gerektiğini düşünüyoruz. Gene de aksamlar olmuş olabilir elbette. Çünkü bu sayımıza yetişecek şekilde ancak Sayın Prof. Dr. Sevda Şener'den, Sayın Adalet Ağaoglu'ndan, ve İcra Komitesi üyeleri içinde de sadece Sayın Prof. İrfan Şahinbaş'dan yanıt alabildik. Bu değerli yanıtları, kendilerine teşekkür duygularımızı da ifade ederek yayınlıyoruz. Diğer üyelerin ve yetkililerin yanıtları herhalde gecikti, onların da gelecek sayımıza yetişeceğine inanıyoruz. Konuyu, bu önemli kuruluşumuzdan kamuoyunun haklı beklentileri yönünde işleme önümüzdeki sayılarda da devam etmek istiyoruz.

da ayrıca eklemek istedikleriniz ve yazılarınız için dergimiz sayfalarının açık olduğunu belirtmekten kıvanç duyarız. Ülkemizde tiyatro sanatının doğru yönde hızla gelişmesi için çabaların ergeç mutlaka başarıya ulaşacağı ve bu yolda diyalogumuzun verimli biçimde sürmesi umuduyuz. İlginiz için yürekten teşekkürler. Saygılarla.. Bilim ve Sanat Dergisi.."

"1. Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) Türkiye Milli Merkezi ve İcra Komitesi'nin bugüne kadarki etkinliğini yeterli buluyor musunuz? Bu konuda bilgi verir misiniz? Yeterli bulmuyorsanız, yapılabilecekler ve yapılması gerekenler yönünden düşüncelerinizi belirtir misiniz?"

2. Bu yılın Dünya Tiyatro Günü ulusal bildirisi yayınlandığında yazık ki Bilim ve Sanat dizgiye verilmiş olacak. Ancak en azından, bu yılın bildirisi için Merkez'in ve İcra Komitesi'nin yaptığı veya yapması gereken ön çalışma, yönü, kapsamı ve yöntemi konusunda bilgi ve görüşlerinizi isteyebilir miyiz?

3. Sanatsal özgürlükler açısından, ülkemizde bugüne kadar gelişen ortamı, tiyatro sanatının gelişebilmesi için olanaklı görüyor musunuz? Görmüyorsanız, ITI Türkiye Milli Merkezi'nin bugüne kadar bu konudaki tutumu için de görüşlerinizi belirtmek ister misiniz? Öte yandan bugün mevcut koşulların üstüne bir de şu günlerde tartışılan tiyatro ve sinema ile ilgili tasarının getirebileceği gibi, daha da kısıtlayıcı eğilim ve uygulamalara karşı, en etkin olabilecek ve dolayısıyla bir o kadar da sorumluluğu olan Milli Merkez'in ve İcra Komitesi'nin yaptığı veya yapması gereken çalışmalarla ilgili bilgi ve görüşlerinizi belirtir misiniz? Teşekkür ederiz.

İrfan ŞAHİNBAŞ

«Tiyatromuzun sorunları ile ilgili tartışmalara yol açacak bir konuşma mevzu bahis olmamak gerekir»

Biraz geç olmakla beraber sorularınıza elimden geldiğince cevap vermeye çalıştım. Selamlar sunarım; başarılar dilerim

1. ITI'nın Türkiye merkezinin, kuruluşundan bu yana, başlıca görevi, Türk tiyatrosu, opera ve

balesini yayın yolu ile, olanakları ölçüsünde, yabancı ülkelerde tanıtım ve dış ülkelerde sahne sanatları alanında önemli sayılabilecek olayları Türk sahne adamlarının, yazarların ve tiyatro ile ilgilenen kimselerin bilgilerine sunmak olmuştur. Bu iki yönlü faaliyetin gerçekleştirilmesi yolunda yapılanlar şöylece özetlenebilir: yurdumuzdaki sahne sanatları ile ilgili "Theatre in Turkey" adlı İngilizce, resimli bir dergi iki üç kez çıkarılmış ve özellikle bir zamanlar icra komitesi üyesi olan sayın Adalet Ağaoglu'nun gayretiyle, uzun bir süre, yurt dışındaki tiyatro olayları ile ilgili bir tiyatro bülteni yayımlanmıştır. Ancak bu yayın faaliyeti birkaç yıldır durmuştur. Bunun da başlıca nedeni, merkezin bütçesinin kısıtlı imkanları dolayısıyla bu işlerle uğraşacak devamlı bir kimsenin bulunmamasıdır. Fahri olarak yapılan işler sürekli olamıyor, hele işlerin hacmi arttıkça verim de azalıyor.

ITI'nın Türkiye merkezinin, tiyatromuzu tanıtmak için son yıllardaki bir girişimi gerçekten yararlı sonuçlar verebilecek niteliktedir. Bugüne kadar 10-12 tiyatro eserimiz Fransızca, İngilizce veya Almancaya çevrilerek dünya ITI merkezlerine, kültür atesellerimize, bazı tiyatrolara gönderilmiştir. Bu faaliyetimiz sürmektedir. Kanaatimce, "Theatre in Turkey" gibi bir dergi ile yabancı ülkelerdeki önemli tiyatro olaylarını içeren süreli bir bülten çıkarmak, bazı kalburüstü eserlerimizi de yabancı dillere çevirip gereken yerlere göndermek gibi faaliyetlerde bulunmak Türkiye merkezinin şimdilik yerine getirmesi gereken en önemli ve verimli görevleridir.

Diğer yandan, ITI'nın kongrelerine ve başka merkezlerin çeşitli konular üzerinde düzenledikleri konferanslara katılmamız, görüşlerimizi uluslararası forumlarda ifade edebilmemize imkan sağlayacağından yabancıların, yurdumuzun tiyatro alanında oldukça ileri bir düzeyde olduğu yolunda kanaat edinmelerine yol açabilecektir. Ancak şu da var ki, mali imkansızlıklar yüzünden çok az toplantıya katılabiliyoruz. Geçen yıl Madrid'te yapılan ITI Genel kongresine, çeşitli ülkeler birçok üye ile katılırken, biz ancak bir delege gönderebildik, ve böylece birçok komisyonda bulunamadık. Bu

kongreler ve konferanslardaki tartışmalar, yukarıda sözünü ettiğimiz bülten malzeme de sağlayabilecektir.

2. Bilindiği gibi, eskiden 27 Mart Dünya Tiyatro Günü'nde uluslararası ünü olan bir sanat adamının tiyatro ile ilgili bir bildirisi birçok tiyatrodaki okunurdu. Bir ITI kongresinde Türk delegesinin (başkanımız Haldun Taner'in) teklifiyle, bildirin her ülkenin ihtiyaçlarına göre hazırlanabilmesi için o ülkedeki tanınmış kişilerin de bildiri hazırlaması yolunda bir karar alınmıştı. Bu karara dayanarak dört beş yıldır ülkemizde bu yöntemi izlemekteyiz. Ancak önceleri bildiri yazacak sanatkarı İcra Komitesi saptamaktaydı. Geçen yıldan itibaren bu seçim merkezimiz genel kurulunca yapılmaktadır. Nitekim geçen yıl Necati Cumalı'nın bildirisi okundu, bu yıl da bu iş için genel kurulca Cüneyt Gökçer seçildi. Kurul, bildiri hazırlayacak kimseye bir telinde bulunmaz, tam bir serbestlik tanır. Kaldı ki, bildirilerin içeriği tiyatronun yararı, toplum üzerindeki etkisi, öğretici yönleri, vs. gibi genel konulardır. Dünya Tiyatro Günü'nde tiyatrolarımızın çoğunun, kapılarını tiyatroya pek az gidenlere veya hiç gitmeyenlere açtığı düşünülecek olursa, tiyatromuzun sorunları ile ilgili tartışmalara yol açacak bir konuşma mevzu bahis olmamak gerekir.

3. Ülkemizde tiyatro sanatının gelişebilmesi için gereken ortam yoktur denemez. Nitekim bazı özel kuruluşlarımızda sahnelenen yeni telif oyunları ve gördükleri ilgi gerçekten bir gelişme olduğunun kanıtlarıdır. Ancak şuna inanıyorum ki, ülkemizin çıkarları ve ülkelerine ters düşen birtakım ideolojik saplantıların ürünü olan denemeler sanat özgürlüğü kapsamına alınmaz. Sanatsal özgürlükte olabilecek bir kısıtlama ihtimaline karşı ITI Türkiye merkezinin makul ölçüler içinde göstereceği tepkinin önemli bir etkisi olup olmayacağını önceden kestirmek de güçtür. Zira merkezin böyle bir tutumunun olumsuz yönlerini, tiyatro yazarlığının gelişmesine bir engel oluşturacağını belirten ve genel kurul üyelerinin imzalarını taşıyan bir bildirisinin yayımlanması ve bazı makamlarla teması dışında ne yapabileceğini herhalde genel kurul düşüncektir.

Sevda ŞENER

«ITI Türkiye Milli Merkezi sanatsal özgürlükler konusunda suskun kalmayı yeğlemiştir.»

ITI Türkiye Milli Merkezi ve İcra Komitesi ile ilgili sorularınıza yanıt verdim. İlişkide gönderiyorum. Benim üç yıldır İcra Komitesi üyesi olmadığımı biliyorsunuz değil mi? Bu bakımdan son yıllardaki çalışmalar hakkında bilgim yok. Merkez komitesinin yıllık toplantısı önümüzdeki aylarda yapılır sanırım. O zaman üyeler yapılan çalışmalardan haberdar edilirler.

1. Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) Türkiye Milli Merkezi ve İcra Komitesinin bugüne kadarki etkinliği yeterli olmamıştır. Bu komitede yıllarca görev aldığım için bu yetersizlikten kendimi sorumlu hissetmiş, çalışmaların daha verimli olması için Muhsin Ertuğrul, Bedrettin Tuncel, İrfan Şahinbaş Hocalarımla her fırsatta konuşmuştum. Ne var ki görev alanların iyi niyetine rağmen istenilen sonuç alınamamasının çeşitli nedenleri vardı ve bu nedenlerin yarattığı sorunlar çözümlenmedikçe daha etkili çalışmaya olanak sağlanamıyordu.

ITI Türkiye Milli Merkezi UNESCO'nun bir alt kuruluşudur, giderleri oradan karşılanır. Kendine özgü bir bürosu, bir sekreterliği yoktur. Dış ülkelerle yapılması zorunlu yazışmaları UNESCO kadrosu, haklı olarak isteksizce yürütür. Bu bakımdan ITI adına hangi işe girilirse bu işe girenin tüm ayrıntılarla kendi başına uğraşması, atılım gerçekleşinceye kadar tüm vaktini buna ayırması gerekir. Örneğin ITI Türkiye Milli Merkezi tarafından yabancı dile çevrilip basılan oyunlar Bedrettin Tuncel'in özel gayreti ile gerçekleşmiştir. İki sayı basılan "Theatre in Turkey" adlı kitapçıkların hazırlanmasında Bedrettin Tuncel'in, Haldun Taner'in, İrfan Şahinbaş'ın, Muhsin Ertuğrul'un, özellikle de Adalet Ağaoglu'nun büyük katkısı olmuştur. Yıllarca önce gerçekleştirilmiş olan

bu çalışmaların daha sonra sürdürülmemiş olmasının nedeni, hepsi de tüm vakitleri kendi asal işleri ile dolu olan İcra Komitesi üyelerinin ITI'nın işlerine vakit ayıramamalarıdır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki merkezi otorite düşüncesinin egemen olduğu bir kurumda insiyatifi ele alarak bir şeyler gerçekleştirmek kolay değildir.

ITI'nın kuruluş amacı her ülkenin tiyatro çalışmalarının başka ülkelere duyurulmasını sağlamak, uluslararası bir iletişim sağlamaktır. Türkiye Milli Merkezinin görevi, hem ülke dışındaki tiyatro faaliyetlerinden ülkemizdeki yazarları, sanatçıları, eleştirmenleri ve tüm ilgilileri haberli kılmak, hem de ülke içindeki tiyatro faaliyetlerini dışarıda duyurmaktır. ITI aynı amaçla çalışan kişi ve kuruluşlara yardım eder. Ayrıca Uluslararası Kongre ve Seminerlere katılır.

Bütün bunların gerçekleşmesi için önerim şudur: ITI'nın bir bürosu, bir sekreterliği bulunmalıdır. İlgili bir üyenin denetiminde bu kuruma gönderilen son derece güzel dergilerden seçmeler yapılarak dilemize çevirtilmesi sağlanmalı ve broşürler halinde yayınlanmalıdır. Çeviri işinin yalnızca gönüllü çalışmalara bırakılmayıp bu işin ustası çevirmenlere ısmarlatılması broşürlerin zamanında ve düzenli olarak çıkmasını sağlayacaktır. Aynı biçimde ülkemizde yer alan tiyatro çalışmaları haber ve makale biçiminde yabancı dile çevrilerek ITI Merkezine gönderilmelidir. Bir başka üye de bu işin yönetimini üstlenebilir.

Tiyatro ile ilgili seminerler, tiyatro bayramları, yarışmalar düzenlemek, amatör veya profesyonel başarılı çalışmaları desteklemek tiyatro sanatının gelişmesine bu yolla katkıda bulunmak da ITI'nın görevi olmalıdır.

Yerli oyunların yabancı dillere çevirtilerek yayınlanmasına devam edilmeli, ayrıca Türkçe oyunlar, özellikle de çocuk oyunlarının yayınlanması ve okullara dağıtılması sağlanmalıdır.

Uluslararası Kongre ve seminerlere bildiri verebilecek yetenekte kişiler gönderilmeli, Yurt dışı toplantılara katılma hakkı yalnızca İcra Komitesi üyelerinin tekelinde tutulmamalıdır.

ITI Türkiye Milli Merkezi İcra Komitesi üyesi iken yönetmeliğini hazırladığım, iç ve dış yazışmalarla

ön hazırlığını yaptığım, ilgililere duyurduğum, hatta bir kitapçık yayınlanabilmesi için ön hazırlıkların tamamladığım Uluslararası Gençlik ve Çocuk Tiyatrolar Birliği (ASSITEJ) Türkiye Merkezi'nin kurulması için çaba harcanması yıllardır askıda bırakılan bu işin tamamlanması için gerekli yasal işlemlerin yapılmasını da diliyorum.

2- Bu yıl Dünya Tiyatrolar Günü'nde yayınlanacak olan bildirin nasıl ve kim tarafından hazırlanacağını bilmiyorum. Genellikle İcra Komitesinin seçtiği bir kişi bu işi yapar. Bu yıl da öyle olacaktır sanırım. Dilerim ki her zaman söyleneğelen güzel sözlerin yanı sıra ülkemizin tiyatro sorunlarına parmak basan bir bildiri hazırlansın. Böylece kamuoyunun dikkati bu sorunlara çekilsin.

3- Sanatın gelişebilmesi için sanatçının kendini özgür hissetmesi gerekir. Kısıtlanmış olma duygusu yaratıcılığı engeller. Bu duygu sanatçının çevresi ile uyum kuramasından kaynaklanır. Uyum kurulamamasının sorumlusu sanatçı değildir. Çevresindekilerden daha ileride, ya da daha geride olan yazar veya sanatçı uyum kurmakta zorluk çeker. Çevre, kendi kurallarını zorla kabul ettirmeğe çalışırsa kendini baskı altında hisseder. Sanatçının bu özel durumu hesaba katılarak ona uyumsuz olma hakkı tanınmalı, ille de ortalama olana, genel olana ayak uydurması beklenmemelidir. Sanat yapmanın ilginçliği, çekiciliği ve yararı ortalama olanın ötesine geçebilmesi, daha farklı, daha yeni, daha ileri olanı gündeme getirebilmesinden gelir. İnsan, sanat yapıtında bildiğinden, tanıdığından daha başka, daha güzel, daha sarsıcı, daha derin, daha anlamlı olanı görmeyecekse sanat yapmanın ne gereği kalırdı. ITI Türkiye Milli Merkezi sanatsal özgürlükler konusunda suskun kalmayı yeğlemiştir. Zaten genellikle sanatın hiç bir sorunu üzerinde düşünce belirtmemektedir. Bunu kuruluş amacına aykırı saymış olabilir.

ITI Türkiye Milli Merkezi İcra Komitesi günümüzde tartışılan tiyatro ve sinema ile ilgili tasarının konusunda, bu tasarının hazırlayan kurumları aydınlatıcı görüşlerini bildirebilir. Böyle bir girişim, bir polemik yaratma girişimi olarak değil, tam tersine tiyatro sanatı konusunda yetkili kişilerin olumlu katkıları olarak değerlendirilecektir.

tiyatromuza uygulanması söz konusu edilen yeni denetim karşısında birçok düşünce adamı, sanatçı, edebiyatçı ses yükseltti de, ITI Türkiye Milli Merkezi'nden çıt çıkmadı»

Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) Türkiye Milli Merkezi İcra Komitesi üyeliğinden 1977'de, kendi isteğimle ayrıldım. Yeni İcra Komitesi seçiminden sonra, yine kendi isteğimle Milli Merkez üyeliğinden de ayrıldım. Bu seçimlerin yapıldığı genel kurula ise katılmamıştım. Dolayısıyla, ITI Türkiye Milli Merkezi'nin, her yıl Dünya Tiyatrolar Günü'nde yayınladığı bildiri dışında, son yıllar ne gibi çalışmalarını yapıyor, ama siz yine de soruyorsunuz: O halde eski çalışmalarından edindiğim deney ve gözlemlerim ölçüsünde yanıtlayayım sorularınızı:

1.- ITI, UNESCO'ya bağlı bir kuruluştur. Merkezi Paris'tedir. 1960-61'lerde kurulmuş bulunan Türkiye Milli Merkezi'nin başlıca amacı, tiyatromuzu yurt içinde geliştirmek, yaygınlaştırmak için katkıda bulunmak, özellikle de Türk Tiyatrosunu yurt dışında tanıtmaktır. Böyle bir amacın kuşkusuz şu hedefleri de içermesi gerekir: Tiyatronun çağımızdaki gelişimini izlemek, her yeni gelişimi ülke özellikleri ve gereksinimleri çerçevesinde değerlendirmek, yeni insanımızın tiyatro sanatı yoluyla da oluşturulmaya çalışılmasında çeşitli etkinliklerde bulunmak, bizim yeni deneylerimizi dış ülkelere yansıtmak, bilgi ve deneyim alışverişinde bulunmak, yeni eğilimler üstünde içeride ve dışarda canlı bir tartışma ortamı hazırlamak, tiyatromuzun gelişimini engelleyici nitelikteki her türden girişime karşı uyanık durmak; dünya sağlık, eğitim, kültür kuruluşunun ülkemizdeki bir uzantısı olarak kültürel planda tiyatro sorunlarına sahip çıkmak... ITI Türkiye Milli Merkezi üyeleri, bu konularda gönüllü biçimde özel çaba harcadıkları oranda, amaca doğru yol alınması bir ölçüde mümkün olmuş; bu özel, kişisel çabalar gösterilmediği zaman hiçbir etkinlik sağlanamamıştır.

Merkez, küçük bir bütçe ile

çalışmaktadır. Bunun büyük bölümünün ise, dış ülkelerdeki toplamlara katılacak üyelerin yolluklarıyla en az iki yılda bir toplanması gerekli genel kurul üyelerinin yolluk giderleri olarak eridiği anlaşılmaktadır. Yine de Milli Merkez, çeşitli kuruluşlarla işbirliği sağlayarak amaçları doğrultusunda bir takım olumlu işleri gerçekleştirebilir. Nitekim geçmişte, Milli Merkez bütçesinin çok daha küçük olduğu dönemlerde, bunun örnekleri görülmüştür. Muhsin Ertuğrul'un yaratıcı çabaları bizlere, bu küçük bütçe ile de bazı etkinliklerde bulunabileceğini, ülkenin tiyatro sanatı adına bazı yararlı atımların söz konusu olabileceğini göstermiştir. Kuruluşun ilk on yılı, bugüne oranla oldukça hareketli bir dönemdi. Bu süre içinde Genç Oyuncular'ın Erdek Tiyatro Şenliği'ne destek olunmuş, kimi genç tiyatro yeteneklerimize dış ülkelere burslar sağlanabilmiş, bu yetenekler tiyatro şenliklerine gönderilebilmişlerdir. İlk aklıma gelenler Genco Erkal ile Başar Sabuncu... Bunlardan başka, Türk Tiyatrosunu tanıttı, yabancı dilde hazırlanmış bir dergi birkaç sayı çıkarılabilmiş, ülkemizde ilk kez sahnelenen yerli oyunlarımız üstüne geniş bilgiyi içeren sayfalar ITI Dünya Tiyatrosu Dergisi "World Premieres" ekinde yer almış yine "World Premieres" e özel bir Türk Tiyatrosu eki hazırlanabilmiş; ülkemizde yankı yapmış, zamana dayanıklılığı az çok kanıtlanmış yerli oyunlarımızdan bazıları İngilizce, Fransızca ve Almancaya çevrilerek yayımlanmış, dış dünyanın dikkatine sunulabilmiştir (Bu yayınların dış ülkelerde değerlendirilmesinin ise, yine sadece yazarlarının özel ilişkileriyle, çabalarıyla mümkün olabileceğini sanıyorum.) Kabul etmek gerekir ki, bu etkinlikler bile çok sınırlı ve tiyatro sanatımızı geliştirici, dinamik bir içerikten oldukça yoksun kalmıştır. Ancak, yukarıda andığım gibi bir iki üyenin çok sınırlı zamanlarında özel çabalarıyla gönüllü olarak gerçekleştirilebilen bu etkinlikler bile bugün artık söz konusu değil. Bir

düşünce ve tiyatro adamı, çok başarılı bir oyun yazarımız olarak sayıp sevdiğim Sayın Haldun Taner, ITI Türkiye Milli Merkezi'nde gerçekleştirilebilen bütün etkinliklerin büyük ölçüde bu gönüllü çabalara dayandığını çok iyi gözlemlemiş bulursa gerektir. Umudu hiçbir zaman tek kişiye bağlamak yanlış olmamakla birlikte, bugün, sayın hocam Prof. Tuncel'den sonra, ITI Türkiye Milli Merkezi'nin Başkanı olarak belki Taner'in de Merkeze yapabileceği tek ve en iyi katkı, İcra Komitesi ile bütün üyeleri, amaçlar doğrultusunda yeniden harekete geçirebilmektir. Uygar toplumlarda yönetici, başkan ortada görünmese de, etkinlikler başladığı yerden sürebilir, ama ne yazık ki bizde henüz öyle olamıyor: her işin başını tek tek ve karga gibi beklemek gerekiyor. Ama merkezin özelliği gereği buranın üyelerini biz ülkenin yetişmiş tiyatro adamları olarak biliyoruz. Bir beklentiye gereksinim duymaları düşünülemez. Yine de etkinlikler bakımından bunca durağan olmasını neye bağlamalı? Herhalde üyeler arasındaki diyalog kopukluğuna. Sayın Taner, belki bunu sağlayabilir diye umalım. (Burada bir parantez açıp şunu da belirtmem iyi olacak: Milli Merkez üyeliğinden istifam dolayısıyla Sayın Haldun Taner'in, istifamı kabul etmek istemediklerini bildiren değerli mektubunu yanıtlamadığım için üzgünüm. Ancak, uzun yıllar sürmüş bir çabanın ardından ben artık, demokratik yollarla, seçimle iş başına gelmiş bir İcra komitesi'nin, hiç de demokratik bulmadığım yollarla karar alıp uygulamaya koyduğu işler önünde seyirci kalmak istemedim. Dahas yeni İcra Komitesi üyelerinin çoğunluğu ile bir uzlaşmaya girmek istememenin de en doğal haklarımızdan biri olduğuna inanıyorum.)

Tiyatro sorunlarıyla, Türk Tiyatrosunun çeşitli açılarından irdelemesiyle ilgili olarak ITI Gene Kurullarına, alt komisyonlarına seminer çalışmalarına geçmişte sunulmuş birkaç özgün bildiri (yine ilk aklıma gelenler, Gungör Dilmen'in. Prof. Sevdâ Şener'in, Prof. Özdemir Nutku'nun uluslararası seminer ve toplantılarda sundukları bildiriler) dışında deneyci, araştırmacı çalışmalardan da bugün söz açmamızın olanağı yok artık. Oysa, yukarıda da değindiğim gibi ve çoğu ez de uluslararası toplantılara katılıp dönme dışında, sınırlı bir bütçe ile de yapılabilecek pek çok şey var: Merkez, gerek dünyada tiyatrosunun gelişimine, gerek ülkemizde tiyatrosunun sorunlarına, gerçekleştirilen olumlu atımların dışarda nasıl daha

iyi tamtilacığına gerçek bir ilgiyle eğilebilir. Tiyatroda yeni çağdaş deneyler, bilgi birikimleri ülke-lerarası birbirlerine aktarılabilir. Yurt içinde tiyatro festivalleri düzenlenebilir. Bu iş için Side, Aspendos, Bergama gibi anıteatrlarımızdan yararlanma yolları araştırılabilir. Dışarda bir Avignon Şenliği yapılabiliyorsa, oraya dünyanın dört bir yanından izleyiciler koşuyorsa, Doğu ülkelerinde bile bu türden etkinlikler her yıl yer almakta ise, bizim görkemli anıteatrlarımızdan bu türden etkinlikler için hala yararlanamamızın, salt bunun nedenlerini araştırmak, kapıları zorlamak bile ITI Türkiye Milli Merkezi'nin çabaları arasında yer almalı. Andığım, tarih ve sanat değeri yüksek açık hava tiyatrolarımızda bütün bağımsız tiyatrolarımızın katkı ve katılımları ile tiyatro şenlikleri düzenlenebilmeli. Böylece halkımız, ödenekli tiyatrolarımız dışındaki bütün özel tiyatroların dayepeni uygulamalarını, yeni oyun biçimlerini, değişik gösteri anlayışlarını bir arada görebilir. seyrettiklerinden kendisi bir senteze varma olanağına kavuşabilir. Başka ülkelerin genç ve özgün çalışmaları da bu şenliklerde yer alabilir. Ayrıca, Milli Merkez, bir zamanlar başlattığımız girişimi geliştirebilir; yani amatör tiyatrolarımızın örgütlenmesine, onların da bir dayanışma içinde yeniden etkinliklerde bulunmasına önayak olabilir; okul ve üniversite tiyatrolarının başka ülkelerin okul ve üniversite tiyatrolarıyla alışverişe geçmesinde iletken bir rol oynayabilir.

Prof. Sevdâ Şener'in ASİTEJin ülkemizde kurulması için yaptığı ilk girişimler sonuçlandırılabilir. Uluslararası Çocuk Tiyatrosu Şenlikleri, çeşitli kuruluşların desteği ile gerçekleştirilebilir. Bakan, bizim bir iki çocuk tiyatro topluluğumuz dışardan çağrı alıyor, gidip gelip duruyorlar. Bunda bile Milli Merkezin herhangi bir desteği, yardımı olmadığını sanıyorum ben. Bu katılmalar tek ve özel, sürekliliği bulunmayan girişimler olarak kalıyor. Etkinlikleri de o oranda sınırlı oluyor. Türk Tiyatrosunu dışarda tanıttı tek bir broşürün bile yıllardır çıkarılmayışı bizi düşündürmelidir.

Yukarıda sıraladığım etkinliklerin çoğu ile parayla yapılabilecek işler değil. Biraz istek, Türk Tiyatrosunu kişisel yararlanmaların dışında uluslararası toplantılara katılıp dönme dışında, sınırlı bir bütçe ile de yapılabilecek pek çok şey var: Merkez, gerek dünyada tiyatrosunun gelişimine, gerek ülkemizde tiyatrosunun sorunlarına, gerçekleştirilen olumlu atımların dışarda nasıl daha

2.- Bu bildiri önceleri doğrudan doğruya Paris'teki merkezden gelir-

di. Ünlü bir tiyatro adamına yazdırılmış bildiri biz burada çevirir, çevirtir, Dünya Tiyatrolar Günü'nde basına, TRT'ye ve sahnelerde okunması için tiyatrolara gönderirdik. Yanılmıyorsam, ilk, ulusal planda bildiri hazırlama önerisi ITI Türkiye Milli Merkezi'nden geldi. Tiyatronun evrensel bir konumu, evrensel sorunları olduğu kadar, ulusal planda da bizim tiyatromuz, seyircimizi, halkımızı derinden ilgilendiren sorunları var. Bu planda da diyecek sözümüz olmalıydı.

Şurda hala tiyatrolar üstüne sansür uygulanırken, çağdaş yöntemler sürerken, bunlar yokmuş gibi davranamazdık. Merkeze gelen bildirilerin zaman zaman bizim tiyatromuz, bizim izleyicimiz için çok soyt kaldığı da oluyordu. Yanılmıyorsam 1968-69'lardan bu yana, ülkemizin tiyatro adamları da Dünya Tiyatrolar Günü'nde, tiyatrosunun çağımızda taşıdığı anlam, toplumuzda aldığı, olması gereken yer üstünde durma olanağı buldular. Bu bildirilerin ilki Sayın Muhsin Ertuğrul tarafından kaleme alınmıştı. Bu yıl İcra Komitesinin hangi tiyatro adamını ulusal plandaki bildirinin yazılmasıyla görevlendirdiğini bilmiyorum. Ancak, son yıllarda bu bildirilerin de genç, devingen bir Türk Tiyatrosunun beynine, yüreğine işleyecek, onu daha iyiyi başarmada isteklendirecek içerikle kotarıldığını düşünmek de güç. Bir yandan Unesco'nun kanadı, öte yandan M.E.B.'nin denetimi altındaki bu kuruluşun, herşeye karşın, kuruluşu oluşturan üyelerinin özelliği gereği, konusunun da salt tiyatro, yani insan ve düşünce olması sonucu, çağdaş, özgür ölçütler içinde devinmesi beklenir.

3.- Görmüyorum. Yasalarda 141-142. maddeler kaldıkça, memur kafalar da bu yasa maddeleri yanında kraldan çok kralcı davrandıkça, yetmedi, bir de sinema ve tiyatro üstüne yeni denetim yolları araştırıldığını gazetelerde okudukça, sanatsal özgürlükler açısından tiyatro sanatının gelişimi için ülkemizdeki ortamı nasıl sağlıklı, olanaklı bir ortam olarak görebilirim? Sanatın, düşüncenin önüne engel koymak, insanın kendi gelişimi önüne engel koyması demek. İnsan kendinden korkuyor yani. İnsan kendinden korkmalı mı? Kendinden, yani tiyatrodan, sinemadan, edebiyattan?

ITI Türkiye Milli Merkezi'nin bugüne dek yaratıcılıklar alanında özgürlükleri isteyici, sınırlarını geliştirici bir tutum içinde bulunduğunu söylemek güç. Bir kez, Şehir

Tiyatrolar'ında "Sezuan'ın İyi İnsanı" sahnelenirken oyuna sansür uygulandığında, bir kez de Muhsin Hoca, Şehir Tiyatrolarının başından alınca sesini çıkardı Milli Merkezimiz. Başka? Anımsamıyorum. Sustu. Hep sustu. Üyeler bu noktalarda da uyarıcı olmazsa, onlar savsaklarsa Merkez de hep susacak. Yine, diğer etkinliklerde söz konusu ettiğim gibi, özgürlükleri istemekte, engellere karşı çıkmakta uyanık ve devingen bulunabilmek de salt özel çabalara dayanıyor. Her zaman sonuç alınıyor demek de değil bu. Birkaç üyenin, bir araya gelerek ITI Türkiye Milli Merkezi'nin tiyatro adamlarından oluşmuş bir kuruluş olduğunu anımsatmasında yarar var. Bana öyle geliyor ki, Türkiye'de, tiyatro ile ilgili böyle bir kuruluş olduğunu basın bile uzun süredir unutup gitti. Devlet tiyatrolarını nasıl kendi haline bıraktıysak burası da kendi haline bırakıldı. Bakın, siz anmasaydınız, uzun yıllar üyesi bulunduğum, Muhsin Ertuğrul ile Prof. Bedrettin Tuncel'in yöneticilikleri altında etkinlikleri için çabaladığım bu kuruluşu ben de unutup gitmişim! Ama insanın, Milli Merkezin kendisini uyardırmak için özel bir çaba harcadığına da inanacağı geliyor. İşte, sinema ve tiyatromuza uygulanması sözkonusu edilen yeni denetim karşısında birçok düşünce adamı, sanatçı, edebiyatçı ses yükseltti de, ITI Türkiye Milli Merkezi'nden çıt çıkmadı. Oysa pekala, Unesco'nun bir yan kuruluşu olarak Batılı en azından Batı özgürlükleri içinde olması gereken bir kuruluştur bu; Batı'nın ise öyle, sanata, tiyatroya, sinemaya kilit üstüne kilit bir sansür-denetim uygulanmaya kalkışılmasından hiç mi hiç hoşlanmayacağı bilmesi gerekir.

timuçin
özyürekli

SAFAĞIN
BUGUSU

Türkiye Yazarları

P.K. 387 Kızılay ANKARA

TİYATRO ve sinema ile ilgili yasa tasarısı gelişmeleri de dahil, tiyatromuzun ve genelde sanatımızın güncellenen sorunları yönünden Sayın Y.Doç. Ayşegül Yüksel'in yazısını, Levent Tarhan'ın Sayın Prof. Metin And'la yaptığı söyleşiyi, tiyatro hayatımızda belirleyici çabasıyla ondokuzuncu

yılına başarıyla ulaşmış etkin bir kurum olan Ankara Sanat Tiyatrosu'nun Sanat yönetmeni Rutkay Aziz'in yazısını, sanat hayatımıza yeni ve çok yönlü bir kurum kazandıran Sanat Evi'nin Genel Sanat Yönetmeni Sayın Yücel Erten'in yazısını; getirdikleri başlıbaşına boyutlarla ayrı bir bölüm olarak sunuyoruz.

sağlamaktadır. Bilime ve sanata, ancak sunulan reçeteler bağlamında özgürlük tanıyan bir anlayış ise ulaşılması amaçlanan hedefle çelişecektir.

UYGULAMADA AÇMAZLAR

Sanatın doğasına ve mantığına aykırı olsa da, sanat yaratımına bir çeşit denetim getirildiğini düşünelim. Bu tür bir denetim hangi ölçütlere göre yapılacaktır? Ulusların, amaçlarını, gelenek ve göreneklerini çağdaş uygarlık bağlamında yeniden gözden geçirdikleri ve bu olgular üstünde birbirinden çok değişik yorumların yapılabildiği bir düşünce ortamında, bir denetim organı, yapıtları hangi katıksız doğrulara göre değerlendirecektir? Dahası, yönetici güçler tarafından görevlendirilmiş bir denetleme organı yönetime eleştiri getiren yapıtları "gümrük"ten geçirecek denli tarafsız olabilecek midir? Kalite mi ağır basacaktır terazinin kefesinde, yoksa kamuoyuna sunulacak içeriğin denetim organınca "sakıncalı" görülüp görülmeysi mi? Tüm bu açmazları içeren bir uygulamaya geçilmesi durumunda, sanatın "gümrük kapıları"na, malını her koşulda pazarlamaya hazır bir iki "işinin ehli esnaf"tan başka kimsenin geleceği son derece kuşkuludur.

SONUÇ

Tiyatroya ve sinemaya ilişkin bir yasa ancak bu sanatları koruyucu önlemler getirebilir. Umulan, yıllardır özlenen, bu koruyucu önlemlerin gerçekleştirilmesidir. Sanatlar üstünde denetim öngören önlemler ise sanat yaratımında esnaflaşmayı ve yozlaşmayı desteklemekten öteye gidemez; bu nedenle, denetim altındaki sanat yoluyla çağdaş sanat düzeyine ulaşılması beklemez; "değişmek, değiştirmek" temel ilkesine ters düşen denetim altındaki sanat, yönetimdeki düşüncenin pompalayıcısı olmaktan öte bir işlev taşıyamaz.

Demokrasi, gücünü kamuoyundan alan bir yaşama ve yönetim sistemidir. Devlet yönetimini belirleyecek düzeyde güçlü bir kamuoyu, kuşkusuz sanat yapıtının doğrusunu yanlışını da belirleyecek güçtedir. Bu nedenle, devlet yönetimine de, sanat yapıtına da en doğru denetlemeyi getiren yine kamuoyu olacaktır.

SANATTA ÜST DENETİM

Ayşegül YÜKSEL

ÖZEL tiyatroları ve sinemayı devlet denetimi altına almayı öngören yasa tasarısı ile ilgili olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerince şubat ayı içinde yapılan açıklama basında, sanat çevrelerinde ve kamuoyunda büyük tepkiye yol açtı. Sinema ve özel tiyatroları destekleme doğrultusunda hükümleri de içerdiği söylenen yasa tasarısını bu aşamada değerlendirmek olanaksız. Ancak, özgürlük anlayışına tümüyle ters düşen sanatta denetim olgusunun uyandırdığı ciddi kaygıları her fırsatta dile getirmekte sayısız yararlar var.

DENETİM GÖLGESİNDE SANAT YARATIMI

Kimbilir kaç kez yinelenmiş bir gerçeği bir kez daha yinelenmek gerekli görünüyor: Gerçek anlamda sanat ancak sanatçının düşünce ve duygularının alabildiğine özgür olduğu bir duyarlık ortamında gerçekleştirilebilir. Sanat yapıtını oluşturacak düşünce ve duyarlık karmaşasına ulaşma yolunda bilinçte kurulan nazik dengeler herhangi bir kısıtlayıcı dış etkenle bozulduğu anda yaratma olayı zedelenmektedir. Sanatsal biçimlendirmeye ilişkin katı kurallar, yapıtın özüne yönelik yasal belirlenmeler ya da "denetim" çeşidinde kısıtlamalar sanatçının yaratma sürecini ters yönde etkileyecek, onu önceden belirlenmiş "reçete"lere göre ürün vermeye koşullandıracaktır. İster biçime isterse

öze yönelik olsun, bu tür reçeteler, sanatçıyı yaratıcı kişi olmaktan çıkarıp, yalnızca geçer akçe olanı pazarlamaya yönelmiş bir esnaf kişi olmaya iteler. Sanatta esnaflaşma ise hem kısa hem uzun dönemde yalnızca yozlaşmayı getirir. Böyle bir sonuç, devletin, toplumun, gerçek sanatçının benimsediği 'kaliteli sanat' hedefiyle çelişmektedir.

ÇAĞDAŞ UYGARLIK, BİLİM, SANAT

İnsanoğlu'nun binlerce yıllık uygarlık serüveni içinde bilimle sanat da hep değişmeye, değiştirmeye yönelik olmuştur. Bilim de sanat da zaman içinde eskiye doğruları ya da doğru bellenmiş yanlışları yeni doğrularla değiştirme amacını taşır.

Çağdaş uygarlığı yaşayan toplumlar, vardıkları düzeyi, bilim adamlarının ve sanatçıların, gerçeği ve doğruyu arama yolunda verdikleri savaşıma borçludurlar. Bilimde ve sanatta yapılan aşamalar her iki alanda da kısıtlamalara karşı çıkılabilmesi sonucunda gerçekleştirilmiştir.

Temel hedeflerinden biri çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak olan toplumlarda bilim ve sanatı öğrenme, öğretme ve yayma özgürlüğünün öncelikle güvence altına alınması gerekir. Yürürlükteki Anayasa'mızın 2'inci maddesi de bilim ve sanata ilişkin çalışmalarda bu güvenceyi

METİN AND'LA BİR SÖYLEŞİ

L.T.-Hocam, bildiğiniz gibi; bir özel tiyatrolara yardım tasarısından söz ediliyor. Ancak bu tasarı ile birlikte, bir denetim ve sansürden de söz ediliyor. Böylesi uygulamaların dünyadaki örneklerini de yakinen bilmenizden yola çıkışla; bize bu konudaki görüşlerinizi anlatır mısınız?

METİN AND:

Bu konuda bir bütünlük içinde düşünmek lazımdır. Yani, Devlet Tiyatrosunu verilen parayı da değerlendirmek gerekir. Dünyanın hiçbir yerinde bu kadar büyük bir meblağ ödenen tiyatro yoktur. İlk zamanlar için belki doğrudur. Tiyatro parasız olmaz. Bunun en güzel örneğini Sovyetler'de görebiliriz. 1959'da, birkaç örnek dışında (Mali ve Bolşoy) tiyatrolara devlet ödeneği şu şekilde kesildi: Tiyatrolara bir bina veriliyor ve aralarında görev bölümü yapılıyor. Bunların hepsi repertuar tiyatrosudur. Yani her gece başka bir piyes oynarlar. Görev bölümünde biri müzikalleri, biri klasikleri, biri modernleri, biri kukla tiyatrosu gibi yapılır. Ayrıca bu tiyatrolar temsilcilerini kendi dillerinde oynamak zorundadırlar. Bunların arasında, Çingeneceye varncaya kadar çeşitli dilde temsiller veren tiyatrolar vardır.

Bu metod, sınırları içinde çeşitli dillerin konuşulduğu diğer ülkelerde de uygulanmaktadır. Örnek verecek olursak, Belçika'yı, İsviçre'yi, hatta bu hadiseler çıkmadan öncesini bildiğim Afganistan'ı (Farsça-Paştu) ve Yugoslavya'yı gösterebiliriz.

Bunun yanında, Moskova Sanat Tiyatrosu'nda olduğu gibi, bir klasik ekolü sürdürmekle görevlendirilenler de vardır. Moskova Sanat Tiyatrosu'nun Stanislavskiy gerçeklerini sürdürdüğü gibi.

Bu tiyatroların başına bir yönetmen veriliyor. Yönetmenin başta kalabilmesi için eserlerin bir kalitesi olacak ve bu eserleri izlemeye de seyirci gelecektir. Ölçü budur. Yani kalite ve kantite. Nitekim 1000-800-900 kişilik bu tiyatrolarda yer bulunmaz.

Devlet yardımı, Türkiye hariç hiçbir ülkede, tiyatroya al bu parayı ne yaparsan yap diye verilmeye. Gişe gelirleri ile prodük-

siyon masrafları arasındaki farkı kapatır. Bu açıdan bakıldığında, bizde, Devlet Tiyatrosu için hiç bir denetim söz konusu değildir. Devlet tiyatrosunun denetimi, tüm devlet dairelerinde olduğu gibi, mali açıdan sayıştayca ve diğer devlet kuruluşlarınca yapılır.

Ama bir tiyatronun üretimi, sanat eseridir. Derslerde öğrencilere, bir tiyatroyu tüm çalışma birimleri ile birlikte bir fabrika şeması ile anlatıyorum. Bu şemada, bir taraftan yazılı metin (oyun) giriyor, bu birimlerce, yoğunlaşarak işlendikten sonra, öbür taraftan mamul madde, yani sanat eseri çıkıyor.

Söylemek istediğim, bizde Devletin özel tiyatrolara yardımı ile birlikte denetim söz konusu ediliyor. Ama Devlet tiyatrosu denetlenmiyor. Devlet tiyatrosu için Bakanlıkta bir Tiyatro dairesi yok. Bakanlık zaman zaman, tiyatroya bir müfettiş gönderiyor, bu denetleme sırasında esas olan, devlet Tiyatrosu'ndan beklenen şeyler denetleniyor.

Yani verilen büyük para karşısında, kalite-kantite, denetimi yapılmıyor.

Bakın, bir temsilin maliyeti hesaplanırken, tüm görev alanların maaşları ile, diğer bütün harcamalar, ışık vs. gibi detaylar gözden kaçırılmadan ve hatta bu bina kiraya verilse idi ayda ne kadar getirirdi ile birlikte, yazara verilen para, kaç kişi geliyor ve piyesin sahneden kalkışına kadar geçen süre içerisindeki maliyet hesabı yapılacak, dolayısı ile Devlet Tiyatrosunun işlerliği tesbit edilecek, faydası anlaşılacak, seyircisi anlaşılacak.

Devlet Tiyatrosunda, özel tiyatrolara yöneltile denetim de yok.

Bu anlamda denetim TRT'de

de yok. Mesela birisi çıkıyor Türk sanat müziği adı altında piyasa müziği söylüyor. Peki Atatürk böyle mi demiş. Evrensel müzik boyutlarında çok sesli müzik olmalı demiş.

Bu durumda yapılmakta olan işler milli değildir o zaman.

Bu Milli kelimesinin bir tanımını yapılmalı.

Size, Devlet Tiyatrosu Edebi Heyetinde iken başımdan geçen bir hadiseyi anlatayım. İlk oyun yazarlarımızdan Vedat Nedim Tör eserleri Almanca-Fransızca oynamış, fakat eserlerinin oynanmasını Edebi Heyet istemiyordu. O da ölmeden benim bir eserimi oynayanın dedi. Biz de sırf kendisine saygı için, en iyisi olduğunu sandığımız bir eserini alıp üzerinde çalıştık. Düzeltmeler yaptık, müzik bestelettik, Edebi Heyet kararlarından geçirdik ve provaları başladı. Ancak oyunun oynanmasına iki gün kala, zamanın müsteşarı Emin Bilgiç telefon edip bu oyun kalksın diyor. Neden diye sorulduğunda, müstehcen bulundu cevabı veriliyor.

Baktık onun söyledikleri bizim metnimizde yok. Yani ona bizim üzerinde çalışma yapmadığımız ilk metin gitmiş. Ben bunu anlamıyorum. Bu konu, Genel Müdür aracılığı ile kendisine iletildi, buna rağmen "kaldırılmalı" dedi.

Konuyu Vedat Nedim'e bildirme görevi de bana düştü. Neymiş, meğer Vedat Nedim Tör, gençliğinde solcu bilinirmiş. Yani işin esası buymuş.

Bu konuda yazıldı çizildi, ben de "Edebi Heyet"ten istifa ettim.

Oysa Devlet Tiyatrosu kanunabakıldığında, Devlet Başkanı'nun bile, buraya müdahale edemeyeceği gibi bir görünüm varken, müsteşar oyun kaldırıyor! Bu çeşitli masrafların da boşa gitme-

sine neden olmuştur. Bu da denetimsizliktir.

Bu durumda özel tiyatrolar da ne denetlenmek isteniyor?

Bu anlamda bir denetleme Avrupa'nın hiçbir ülkesinde yok.

Yalnız sırf örnek olsun diye, 20 yıl önce İngiltere'de geçen bir olaydan söz etmek istiyorum. O zamanlar, İtalo'nun "America Hurrah" diye bir eseri denetimden geçmedi. Bunun üzerine tiyatro kendini klüp haline dönüştürdü. İlk müracaat ile belli bir peşin ödenti ile üyelik kabul etti. Bu ödemeden sonra seyirci normal bilet parası ile buranın oyunlarını izlemeye başladı.

Hiç bir zaman bir sanat eserinde, bir yaratımda, eser ortaya çıkmadan önce bir öndenetim söz konusu olmamalıdır.

Ama bir yer, bir başka tarafa para verirken elbetteki bir denetim isteyecektir. Peki bu denetim nasıl olacaktır? Adı tiyatroya çıkmış her türlü sululuğa, gazinoculuğa yardım etmemek şeklinde olacaktır.

Bu konuların bütün detayları, "Fransa'daki Özel Tiyatrolarda Kriz" isimli kitapta bütün detayları ile inceleniyor. Her türlü sorun inceden inceye gözden geçirildikten sonra, tiyatroları bu durumdan kurtaracak formüller aranıyor.

Bence:
1- Devlet tiyatroya yardım etmeli

(Amerikada tiyatrolar bunu yakın zamana kadar kabul etmezdi.)

2- Devlet Tiyatroları ve özel tiyatrolar diye ayırmadan, Devletin tiyatroya ayırdığı bir para olmalıdır. Ama bu, yalnız topluluk anlamına alınmamalıdır. Bu bir yönetmene bir oyun yazarına, bir oyuncuya da yardım anlamına gelmelidir. Amatörler desteklenmelidir.

Bunun için de Devlet Tiyatrosu Kanunu tümüyle değişmelidir.

Çünkü Devlet Tiyatrosu, kendisine verilen ödenek ile devletin tiyatrosu haline gelmiş oluyor.

Bu kanun değişmeden, özel tiyatrolara yardım, söz konusu olmamalıdır.

İş bütünle gözden geçirilmeli, eşit ölçüler içinde objektif bir yaklaşım söz konusu olmalıdır.

Denetimin ölçüsü, proje proje yapılacak müracaatlar üzerinde olmalıdır. Eser üzerinde değil.

Aksi halinde, milli menfaatlere uygun bir Faruk Nafiz Çamlıbel eseri ile bir de salon bulanlara yardım mı edilecektir.

Böyle boşlukları arayan kimseler, bizde her zaman olduğu gibi yine olacaktır. Reklam almak için gazete kurulduğu gibi, onun aradığı şartı yerine getirerek devletten yardım almak için tiyatroya kurulabilecektir.

Ancak, bu günkü durumda

devlet ve tiyatrodan söz ederken soyut birşeyden söz eder gibi oluyoruz. Çünkü, bu konu ile ilgili makam neresidir? Bu, bakanlıkla da olacak iş değildir. Burada objektif değerlendirmede bulunacak sanat adamlarının bulunması gerekir.

SANATTA SUÇLULUK MU?

Rutkay AZİZ

"..... ileriye dönük sanatçı, kendini günün kokmuş şartlarına uydurmaz. İlerinin şartlarına hazırlıklı olur. Küçük çıkarılardan önce gelen, yapılan işidir. Oyuncu, nasıl olur da, yaptığı işin, ilerde yurduna sağlayacağı yararı düşünemez? İlerici nasıl olur da küçük bir çıkara razı olup geleceğin sağlam düzenini göremez..."

ASAF ÇIYILTEPE (1934-1967)

SANAT alanında yukardaki görüşler, bugün de geçerliliğini korur gibidir. Çıkarıcı koşma telaşı paniklemeye dönüşmüştür. Sorumluluk bilincinden uzak, bireyciliğin merkez olduğu yaşam felsefesi, sanatçı olgusunun işlevini, etkisini sıfırlarken, tiyatro sanatımız da içten dıştan çok yönlü darbelerin altındadır.

Zaman zaman, belki de yaşamın her anında, ya da belli dönemlerde, sanatçının kitlesiyle arasında acımasız bir yargılama oluşur. Gerçekte göze görünmeyen iddianamede çokça gözlenen şey, toplumun sanatçısından beklentileridir.. Oysa sorun karşılıklı beklendiği gibi, sanatçının da kamuoyundan beklentileri vardır.

Pek tabii sanık sandelyesi oradan oraya itilir, kimse sahip lenmek istemez. Bir yerde kamuoyunun sınırsız haklı istemleri, öte yandan sanatçının sanatsal yaratmadaki yetersizlik ve bundan doğan doyumsuzluğu, sürekli sürtüşme konusudur. Hem yargılayan, hem de yargılanan konumunda olanlar, durumdan hoşnut kalmazlar. Yani istediğimiz kadar "Somut durumun somut tahlili" temelinde sanatsal üretimin biçimlenmesi- deyin, veya kurulu

düzene bağıntılı nedensellikler üstünde akılcı gerçekçi sanatın yaratımına ilişkin bir düzine laf sıralamaya kalkın. Sanatımızda doyumsuzluk yanıt bulamaz. Bunun için de sanatta suçluluğa gidip tek başına düzen sorunu olmaktan çıkar. Öyleyse sanatta suç ne mene birşeydir? Tek başına düzen sorunu değilse sanatta suçluluk insanın doğasında döllenen biten birşey midir? Onun için de belki sanatta suçluluk, yalnız yeteneksizlik değildir; sanatta suçluluk, yaşamak için paranın gereğini de kavramak değildir. Sanatta suçluluk doğru ve güzelin gereken seyircisini bulamayı da değildir. Sanatta suçluluk, yeniyi, yeni ve genç insanlarla aramak hiç değildir. Sanatta suçluluk, gönübirlikçiliği reddedip, uzun dönemli tarihsel hesaplaşmayı hedeflemek hiç mi hiç değildir.

Hele sanatta suçluluk, ulusal çıkarların doğrultusunda, savaşım vermek hiç değildir. Öyleyse nedir sanatta suçluluk? Büyük sermaye çevrelerinin sanata yönelik sözde "güzel sanatlara düşkünlük ve önem" safsatası, sanatta gerçek suçluluk göstergesidir. Halkına, sanatına, günü ve geleceği adına en ufak kaygı taşımaksızın "müşteri" yaklaşımı ile para için yaşamının, bu yolda "sanat" yapmanın gerçek suçluluğu açıktır. →

Doğru söz ve tavır üstüne kurulu sanat çabasının sanatsallıktan uzak olmayı seçmesi de sanatta suçluluktur.

Yeni ve genç olmak suç olmazken, tek başına yeteneksiz sayılmak suç değilken, yeteneklerini eğitip geliştirmekten uzaklık, yeni ve genç olanı da sanatımızda suçlu kılar.

Sanatta suçluluk, seçme çağında ileriden ve gelecekte seçimini yapmakla yetinip orada kal-

SANAT AKAR SUDUR

Yücel ERTEN

BEN. başkalarının yalancısıym: özel tiyatro ve sinema alanlarında kültürel ve sanatsal üretim denetlenecekmiş.. Şu büyüklerimiz ne diye durup dururken kendi kendilerine yeni işler çıkarıyorlar anlamıyorum Vergiler var denetleyecekleri, yıl lardır bir türlü başa çıkamıyorlar Kaçakçılık var, önu alınmıyor. Yolsuzluk var. Cehalet var, yoksulluk var, hırsızlık var, tırnakçılık var, üçkağıtçılık var... Binbir türlü sorun var üstesinden gelemedikleri; bunlar yetmezmiş gibi bir de sanatta denetim çıkarıyorlar başlarına. Milli amaçlara yönelik olacakmış, genel kültürümüze, örf ve adetlerimize uygun olacakmış. Peki ama, bugün Türkiye'yi kasıp kavuran gazino kültürünün, arabesk zırlıtısının, boya müzikaller furyasının gayri milli bir mucize olduğunu kavramak ve kavratmak, hele hele bunları "denetlemek" ne kadar zor ve yıpratıcı bir iştir, hiç düşünmüyorlar mı? Kör-şarkacı-güzel kız ile ahmak-fabrikatör-esas oğlanlı filmlerin yabancı kaynaklı ve hatta örf ve adetlerimize aykırı hırsızlama işler olduğunu kantlayabilmek için; nice kitap karıştırmaları, nice filmler izlemeleri, nice kafa yormaları gerekecek. Bunca devlet işinin yanında bir de buna nasıl yetişecekler ki? Devletin madenleri var uğraşılacak, petrolü, enerjisi var, suları var, karasuları var...

Sakın bunda bir yanlışlık olmasın: Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığın birleştirildi ya; turistik tesisler için verilen ruhsat izin ve onayların dosyası, kültür

makla da ortadan silinmez. Sanatta suçluluk, bir yerde gereği gibi anlaşılammak değil, özel olarak anlaşılmmamayı yeğleyen sanatsal tutku hesap, öykünme ve saire politikasıdır.

Ve belki de bütün bunlardan sonra sanatta suçun, suçluluğun en affedilmezi, çağına, toplumu-

ve sanat etkinliklerine ilişkin dosyaların arasına karışmış olmasın sakın? Yok değilse, kafalar karışmıştır, bu daha büyük bir yanlışlık. İlkel kasap havasından başka oyun oynamadığımızdan, "kimbilür"den başka bir şey söyleyemediğimizden geldik biz bu sahile. Kültür ve sanat üretimi toplumun önünde gitmedikçe, sanata ve kültüre daha esnek bakılmadıkça, daha demokratik, daha olgun, daha onarıcı yaklaşmadıkça, dönüp dolaşır yine aynı sahile çıkarız. Sanırım, toplum olarak bizim bir konuda kararımızı vermemizin zamanı geldi de geçiyor: İnsanlar bilim ve sanatta, bir de düşünce ve inançta özgür olacaklar mı, olmayacaklar mı? Bunun yanıtını verebilmek için önce hayata doğru bakmayı bilmek gerek. Gelgelelim bu da bir sanat. Göreceğiz bakalım, toplumumuz yeterince sanatçı bir toplum mu?...

Biz diyoruz ki, parasal yardım da sözkonusu olsa, sanatta öndenetimler oluşturma girişimi, Türkiye'yi bilerek-bilmeyerek geri götürmek en azından kazanımları yitirmek anlamına gelecektir. Bunu çağgerisi bir tutum olarak nitelendiriyoruz. Kaldı ki, sanat, oldum olası bu tür girişimlere karşı karşıya kalmış; ama dağların ardından dönerek, kayalarından dökülüp düzlüklere inerek, çavlanlar oluşturup taşı delerek, sonunda yine denize varmayı bilmiştir. Kokulu, kirli, sinekli, sıtmal bir durgun su değildir ki sanat. Akarsudur! Ozan "gül" dediği zaman, "diken" demek

na, sanatına sevgisizliktir. Bu öyle ordan burdan ulaşılmaz soyut sevgi de değil üstelik. Buram buram yaşanan birşey, yaşamın kendisidir.

Sanatımız, yaşanan gerçekle gelecek adına bir hesaplaşma oldukça, böyle sanata kimden nereden gelirse gelsin, suçluluk övünç olur!

istediğini insanlar anlamıyorlar mı sanki?...

Bu tasarı da "Japon Mucizesi"nin bir parçası olsa gerek. Başka türlü bir anlam veremiyorum. Sözü tatlıya bağlamak için sizlere Hasan Kaçan'ın "Gırgır" da yayınlanan "Cork"larından birini aktarmak istiyorum:

Corkça'nın çevirisini de ekliyorum ki, mucize tamam olsun:

-Japon mucizesi, Japon mucizesi!

-Kalkındık! Japon mucizesi!

-Al sana Japon mucizesi ulan...

KİTAPLAR

FELSEFE YAZILARI
Nusret Hızır
Çağdaş Yayınları 2. Baskı,
1981

Mehmet KÖK

BİLİM ve Sanat'ın 3. sayısında İhan Tekeli Nusret Hoca'yı anlatmaya çalıştı. Sürden biri olmaya karşı olduğunu ve öyle olana aydın denmeyeceğine inandığını vurguladı. Metafiziğin amansız düşmanı olduğunu belirtti. Onurlu meslek yaşamını anlattı. Viyana çevresinin neo-positivizminin uzun yıllar süren etkisinden kurtularak, Felsefe Yazıları kitabının önsözünde,

"... salt realizmin yetersiz olduğunu gün geçtikçe daha büyük bir açıklıkla görüyorum ve ancak diyalektik görüşün gerçeğe asıl hakkını verebileceği sonucuna varıyorum" demiş olduğunu yazdı.

Özetle felsefeye adanmış bir yaşam. Düşünceyle uğraşan bir pratik. İhan Tekeli, Hoca'nın yazma tembelliğini de örnekleyerek küçük yazılarının derlenmesinden oluşan bir kitap bırakabildiğine de değinmişti. İşte bu kitap Çağdaş Yayınları'nın

Nusret Hızır

FELSEFE YAZILARI

İkinci Bası

kısa bir zaman önce 2. Baskısını yaptığı Felsefe Yazıları.

Nusret Hoca Felsefe Yazıları kitabının Viyana Çevresi başlıklı yazısında uzun yıllar içinde bulunduğu çevreyle ilgili şunları söylemektedir: "Viyana çevresi içinde a.yı tutan da b.yı tutan da var olduğu gibi, açıkça realist olacak en yerinde ad, "Mantıkçı ampirizm" olacaktır. Çünkü üyeler ne olursa olsunlar, hepsi yeni simgesel (sembolik) mantık yanlısı, hepsi metafiziğe karşı tutumda ampirist'tirler..... Çevrenin dağılmasına gelince, bunun da, sebebi oldukça açıktır. Faşist Rejimler Özgür düşüncenin düşmanıdır, oysa ki, Çevre Batı demokrasisi anlamında özgür düşüncenin savunucusu olmuştur."

Felsefe sorunları ile ilgilenenler, yakından ilgilenenler başta olmak üzere, Hoca'nın kitabını okuyacaklardır herhalde.

İlgilenmeyenler ise okuyamayacaklardır. Çünkü kitaptaki yazılar özümlemelerdir. Çok kısa makalelerdir ve okuyucunun konuyu bildiği varsayılarak kaleme alınmışlar. Felsefe bilgisi olmayanların kitabı alıp da "biraz da felsefe okuyalım" diyebilecekleri kolaylıkta değil yazılar.

Ancak işin burasında felsefe bilme ve çalışmanın önemini vurgulamak düşünüyor bize. Gelmiş, geçmiş düşünürlerin doğru ve yanlış, geçerli ve geçersiz, faydalı ve zararlı düşünceleri toplumda, günlük yaşamda bilinçli ya da bilinçsiz etkinlikleri olan düşüncelerdir. Tüm bu düşünceler gerçek yaşamdan kaynaklandığı gibi, yanlısamalardan ve insan ilişkilerinin, doğa insan ilişkilerinin yanlış yorumlanmalarından ve çarpıtılmalarından da kaynaklanmış en düzenli bilgilerdir. Onun için gelmiş geçmiş idealist olsun, materyalist olsun, her kampa ait görüşleri tanıyabilecek felsefe bilgisi demek insan düşüncesinin evrimi üzerinde bilgi sahibi olmak demektir. Konular biraz derinlemesine öğrenildiğinde görülecektir ki, bir kahvede, bir içki masasında, bir arkadaş dertleşmesinde, bir politik, moral ya da sanat tartışmasında, bir doğa olayının yorumlanışında, herhangi bir kişisel soruna yaklaşımda mutlaka bir felsefe akımının izi vardır, bilinsin ya da bilinmesin.

Dünya görüşünün ve dünyayı ele alışının tutarlı olması bir insanın yaşamında somutlaşır. Ve çoğu kez yaşamının tamamlanmasından önce bir insanın dünya görüşü ve felsefe kampı üzerine karar vermek zordur. Çünkü her gün dönüşlere rastlanabilir, zigzaglar çizilebilir. Yani toplumsal olaylar gibi kişilerin de tarihi vardır. Ve tarih adı üstünde geçmişte kalanın incelenmesidir.

Tutarlı yaşam, tutarlı dünya görüşü ister. Tutarlı dünya görüşü ise felsefe tarihi bilinmeden, insan düşüncesinin gelişmesi çalışılmadan edinilemez.

Zordur Nusret Hoca'yı okumak ama biraz ilgileniyorsanız felsefeyle, deneyin.

SATRANÇ SINAVI

Oyun şöyle başlıyor:

- 1) d2-d4, Ag8-f6; 2) c2-c4, e7-e6; 3) Abl-c3, d7-d5; 4) Fcl-g5, Ff8-e7

Şimdi kendinizi beyazların yerine koyun ve doğru hamleleri bulmaya çalışın. Eğer hamleleriniz doğruysa yanında yazılı olan puanı kaydedin, değilse beyazların ve siyahların gösterilen hamlelerini oynayarak devam edin. Büyük harflerle işaretlenmiş olan hamlelerin açıklamaları aşağıda verilmiştir.

AÇIKLAMALAR

- (A): Siyahların beyaz filii ölü durumunda; oysa 10) ... b7-b5; 11) Fc4-d3, a7-a6 ve daha sonra ... c6-c5 oynayarak file işlerlik kazandırılabilir.
(B): Beyaz Vdl-d3 arkasından Fh4xf6 ve Vd3-h7+, mat tehdidi yapıyor.

Şimdi puanlarınızı toplayın:

- 75 - 100: Büyük usta
55 - 74 : Usta
40 - 54 : İyi
25 - 39 : Orta

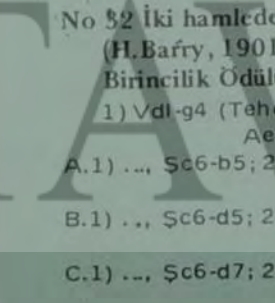
Geçen sayının çözümleri

- No 30 Beraberlik (F. Dedrie, 1933)
1) Fd8-h4, Kb5-bl+
2) Fh4-el, Kbl-xal
3) Pat

- No 31 Kazanç (A. Troyçki, 1924)
1) Ac2-b4, Vezir herhangi
2) Ab4-d3+, Sf4-e4
3) Siyah vezirin git-gi yere göre atlar ya da fil ile şah çeker ve veziri alır.

- No 32 İki hamlede mat (H. Bafry, 1901 - Birincilik Ödülü)
1) Vdl-g4 (Tehdit: Ae6-d4-)
A.1) ... Sc6-b5; 2) Ae6-c7+
B.1) ... Sc6-d5; 2) Ae6-g5+
C.1) ... Sc6-d7; 2) Ae6-xg7+

- No 33 Üç hamlede mat (S. Lloyd, 1858 - Birincilik Ödülü)
1) Fc2-a4 (bekleme hamlesi)
A.1) ... Kh6-h1; 2) Af4-g6+, Se5-d5; 3) Ab5-c7+
B.1) ... Fa7-b6; 2) Ab5-d6, herhangi, 3) Ad6xc4+
C.1) ... Fa7-b8; 2) Ab5-d4 (tehdit: Ad4-c6+) c5xd4; c3xd4+
D.1) ... Ad7-b8; 2) Ab5-d6, herhangi; 3) Ad6xc4+
E.1) ... At başka bir yere; 2) Ab5xa7, herhangi; 3) Aa7-c6+

BEYAZ: MIKENAS
SİYAH: LEBEDEV
VEZİR FEDASI, 1941

BEYAZ	SİYAH	PUAN
5) e2-e3	h7-h6	2
6) Fg5-h4	0-0	2
7) Kal-cl	c7-c6	2
8) Ffl-d3	Ab8-d7	2
9) Agl-f3	d5xc4	2
10) Fd3xc4	Af6-d5	2 (A)
11) Fh4-g3	Ad5xc3	4
12) b2xc3	c6-c5	3
13) 0-0	a7-a6	2
14) Fc4-d3	Ad7-f6	5
15) Af3-e5	Fe7-d6	3
16) Fg3-h4	Fd6-e7	5
17) Fd3-bl	Vd8-e8	6 (B)
18) d4 x c5	g7-g5	5
19) Fh4-g3	Fe7xc5	2
20) f2-f4!	Fc5xe3	7
21) Şgl-hl	Fe3-cl	3
22) f4 x g5!!	Fcl x g5	8
23) Kfl x f6	Sg8-g7	6
24) Vdl-d3	h6-h5	5
25) h2-h4	Sg7xf6	5
26) Ae5 x g4+	h5 x g4	6
27) Fg3-e5+	Sf6 x e5	7
28) Vd3-d4+	mat	6

MAÇ

BEYAZ: ALEKHIN
SİYAH: ASGIERSEN
FRANSIZ SAVUNMASI, 1931

- 1) e2-e4, e7-e6; 2) d2-d4, d7-d5; 3) Abl-c3, Ag8-f6; 4) Fcl-g5, Ff8-e7; 5) Fg5xf6, Fe7xf6; 6) Agl-f3, 0-0; 7) Ffl-d3, Kf8-e8; 8) e4-e5, Ff6-e7; 9) h2-h4, c7-c5; 10) Fd3 xh7+!, Şg8xh7; 11) Af3-g5+, Fe7xg5; 12) h4xg5+, Şh7-g8; 13) Vdl-h5, Şg8-f8; 14) 0-0-0, a7-a6; 15) g5-g6!, Sf8-e7; 16) g6xf7, Ke8-f8; 17) d4xc5, Ab8-d7; 18) Kdl-d5!!, Vd8-a5; * 19) Vh5-g5+, Şe7xf7; 20) Khl-h7, Kf8-g8; 21) Kd5-d4, Va5xc5; 22) Kd4xd7+!, Fc8xd7; 23) Ac3-e4, Vc5-b4; 24) Ae4-d6+, Sf7-f8; 25) Vg5-f6+!, g7xf6; 26) Kh7-f7+, mat

* Eğer 18) ... e6xd5; 19) Ac3x d5+ ...

HABER

* Bursa Satranç Demegince düzenlenen "ATATÜRK 100. Yıl Satranç Turnuvası" sonuçlandı. İlk üç dereceyi şu oyuncular aldı:

- 1) İpek 6 puan
2) Süer 5.5 puan
3) Ertinas 4.5 puan

* GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI'nın düzenlediği Türkiye Liselerarası Satranç Birinciliğinin iller düzeyindeki maçları sürüyor. Her ilden seçilecek birinciler önümüzdeki ay Ankara'da final için karşılaşırlar.

PROBLEM-ETÜD

Aksi belirtilmedikçe bütün sorular beyazların çözmesi için sorulmuştur. Beyazlar aşağıdan yukarıya doğru oynar ve ilk hamleyi yapar.

No: 34 BERABERLİK (K. Kubbel, 1916)

No: 35 KAZANÇ (A. Havasi, 1925)

No: 36 İKİ HAMLEDE MAT (F. Gamage, 1911) (Birincilik ödülü)

No: 37 ÜÇ HAMLEDE MAT (W. Shinkman, 1890)

Konser

6 Nisan Salı

Gürer Aykal Yönetiminde **ANKARA ODA ORKESTRASI**
Solist: SUNA KAN

7 Nisan Çarşamba-8 Nisan Perşembe

MODERN FOLK ÜÇLÜSÜ

BARIŞ

2400 yıllık müzikli oyun **ARISTOPHANES**

Uyarlayan ve yöneten: Yücel Erten Müzik: Cem İdiz

Dekor-Kostüm: Erkan Kırtunç Dans Düzeni: Nasuh Barın

Tiyatro

Sinema

* **LILI MARLEEN**

Yön: R.W. Fassbinder

4. hafta

Hanna Schygulla-Giancarlo Giannini

GUGUK KUŞU

Ankara'da ilk kez

Yön: Milos Forman

Jack Nicholson-Luise Fletcher

* **KAPADOKYA-KEÇE** (Belgesel) Yön: Güner Sarioğlu **ÖZEL GALA**

Unutulmayan Filmler Dizisi

* **KOPAR ZİNCİRLERİNİ GÜLSARI**

Cengiz Aytmatov

Nurmukhan Zharturin-Feride Şaripova

* **SESSİZLİK**

Yön: Ingmar Bergmann

Ingrid Thulin-Gunnel Lindblom-Jorgen Lindstrom

* **JULES VE JIM**

Yön: François Truffaut

Jeanne Moreau-Oskar Werner

Genel istek üzerine **SIYAH ORFE** ve **TÜM BİR YAŞAM** yeniden gösterime girecektir.

Sergi

26 Mart - 3 Nisan: **TURGAY KARADAĞ**

Karikatür Sergisi

5 Nisan-18 Nisan: **TAYYAR EREN**

Resim Sergisi

Estetik Jimnastik Kayıtları Sürüyor